

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Adjektiva v českém znakovém jazyce?

Adjectives in Czech Sign Language?

Autorka: Bc. Jitka Zahumenská

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

Praha, 2009

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.“

Barbora Jílová

Praha, 30. 7. 2009

Zde bych ráda vyjádřila poděkování prof. PhDr. Aleně Macurové, CSc., za odborné vedení této práce. Dále děkuji všem neslyšícím, kteří se zúčastnili výzkumu, pedagogům a ředitelům škol, kteří umožnili tento výzkum provést. Děkuji také své rodině za všestrannou podporu.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra / ústav: Ústav českého jazyka a teorie komunikace

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení studenta: Jitka Kohutová

Datum narození: 29.9.1982

Kontaktní adresa: Jiráskova 566, Frýdek –Místek 73801

Obor studia / kombinace: Čeština v komunikaci neslyšících

Diplomní obor: Čeština v komunikaci neslyšících

Název práce v češtině: Adjektiva v českém znakovém jazyce?

Název práce v angličtině: Adjectives in Czech Sign Language?

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

Pokyny k vypracování:

1. Prostudovat odbornou literaturu o slovních druzích a jejich vymezení ve flektivních a neflektivních jazycích; prostudovat odbornou literaturu o adjektivech v češtině.
2. Seznámit se s názory na vymezení slovních druhů, speciálně adjektiv, v jazycích znakových.
3. Shromáždit materiál českého znakového jazyka (spontánní a řízená komunikace), excerpovat výrazy vyjadřující vlastnosti a výrazy, které zpřesňují, resp. jinak vymezují význam podstatných jmen; soustředit se přitom na jejich výskyt ve jmenných skupinách.
4. Excerpované výrazy charakterizovat, zvl. v jejich vztahu s podstatnými jmény; zaměřit se přitom na (a) znakový tvar jmenných skupin a na (b) specifické postupy typické pro znakové jazyky (inkorporace výrazů vyjadřujících vlastnosti, vztah těchto výrazů a specifikátorů tvaru a velikosti).
5. Usouvztažnit excerpovaný materiál se vzorkem psané češtiny českých neslyšících a charakterizovat problémy neslyšících s užíváním českých adjektiv.

Doporučená literatura:

- BAKER, C., COKELY, D. *American Sign Language. A teacher's resource text on grammar and culture*. Silver Spring : T.J. Publishers Inc., 1980.
- BRENNAN, M., TURNER, G.H. (eds.) *Word-order Issues in Sign Language. Working Papers*. Durham, 1994.
- DEUCHAR, M. *British Sign Language*. London: Routledge and Kegan Paul, 1984.
- EDMONSON, W.H., KARLSSON, F. (eds.) *SLR 87. Papers from the Fourth International Symposium on Sign Language Research*. Hamburg, 1990.
- ERHART, A. *Základy jazykovědy*. Praha : SPN, 1984.
- FISCHER, S. D. Towards a Typology of Signed Languages. In PALEK, B; FUJIMURA, O. (Eds.) *Item order: its variety and linguistic and phonetic consequences*. Prague: The Karolinum Press, 2001, s.179-195.
- KLIMA, E., BELLUGI, U. *The Signs of Language*. Cambridge, Mass. – London : Harvard University Press, 1979.
- KYLE, J.G./WOLL, B. *Sign Language. The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985.
- PALEK, B. *Základy obecné jazykovědy*. Praha: SPN 1989.
- SUTTON-SPENCE, R., WOLL, B. *The Linguistics of British Sign Language. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- TEERVOORT, B.T. (ed).: *Signs of Life*. Amsterdam, 1986.
- VALLI, C., LUCAS, C. *Linguistics of American Sign Language. An Introduction*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 1992.
- WILBUR, R.B. *American Sign Language: Linguistic and Applied Dimension*. Boston: College-Hill Press, 1987.

Vedoucí práce (podpis):

Datum zadání práce:

9. XI. 06

L.S.

Vedoucí základní součásti:

Děkan:

Datum:

9. XI. 06

27. 11. 2006

ABSTRAKT

Tématem této diplomové práce je hledání odpovědi na otázku, zda v českém znakovém jazyce existují prostředky pro vyjádření vlastností substancí, a pokud ano, zda je lze považovat za adjektiva, která vypadají a fungují obdobně, jak je tomu v jazyce českém.

Autorka si uvědomuje rozdílnou modalitu českého a českého znakového jazyka, ze které může vyplývat odlišná klasifikace slovních druhů v mluvených a znakových jazycích. Proto se nejdříve zabývá problematikou jazykového typu a problematikou klasifikace slov/znaků do slovních druhů/druhů znaků obecně.

Následně podle sémantického, morfologického a syntaktického kritéria pro klasifikaci slov/znaků do slovních druhů / druhů znaků popisuje formu a fungování výrazů vyjadřujících vlastnosti substancí v českém znakovém jazyce a dává je do kontrastu s formou a fungováním adjektiv v jazyce českém.

Ke zkoumání prostředků vyjadřujících vlastnosti substancí v českém znakovém jazyce posloužil autorce vzorek českého znakového jazyka získaný ze spontánní komunikace neslyšících respondentů a metodou elicitace.

Autorka se dotýká také otázky vyjadřování posesivity v českém znakovém jazyce. V závěru práce potvrzuje některé ze zjištěných skutečností o adjektivech českého znakového jazyka prostřednictvím jejich odrazu v psané češtině českých neslyšících.

THE ABSTRACT

The leading topic of this thesis is to look for an answer to the following question: Are there any means of expressing the properties of entities in Czech sign language and if so, can we think of these means as adjectives which look and work in a very similar way in Czech spoken language?

The author is aware of the different modality of Czech spoken and sign language which may cause a difference in the classification of lexical categories in both languages. That is the reason why the author gives priority to dealing with language typology and word/sign category classification issues in general.

Subsequently, the author uses the semantic, morphological and syntactic conditions of lexical category classification to describe the form and function of lexical items that express the properties of entities in Czech sign language and she correlates them with the form and function of adjectives in Czech spoken language.

The Czech sign language data for the research have been collected by elicitation method from spontaneous communication of deaf sign language users.

The author deals with the expression of possession in Czech sign language as well. Finally she proves some of the facts regarding adjectives in Czech sign language by providing examples from written texts of deaf Czech individuals.

OBSAH

ÚVOD.....	11
1. JAZYKOVÝ TYP ČESKÉHO A ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA.....	13
1.1 JAZYKOVÝ TYP.....	13
1.1.1 Jazykový typ českého jazyka	15
1.1.2 Jazykový typ znakového jazyka	16
1.1.2.1 Jazykový typ českého znakového jazyka	20
2. SLOVNÍ DRUHY VE FLEKTIVNÍCH A „NEFLEKTIVNÍCH“ JAZYCÍCH. 21	
2.1 URČOVÁNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ V JAZYCÍCH FLEKTIVNÍCH.....	23
2.2 URČOVÁNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ V JAZYCÍCH „NEFLEKTIVNÍCH“.....	23
2.3 VYMEZENÍ SLOVNÍCH DRUHŮ V ČESKÉM JAZYCE	23
2.4 VYMEZENÍ SLOVNÍCH DRUHŮ / DRUHŮ ZNAKŮ VE ZNAKOVÉM JAZYCE.....	25
2.4.1 Vymezení druhů znaků v českém znakovém jazyce	28
3. POPIS VÝZKUMU „ADJEKTIV“ V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE.....	30
3.1 POUŽITÉ METODY ZÍSKÁVÁNÍ MATERIÁLU ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA	30
3.1.1 Elicitace.....	30
3.1.1.1 Elicitace prostředků s adjektivním významem.....	31
3.1.1.2 Elicitace prostředků vyjadřujících vyšší stupeň vlastnosti	34
3.1.1.3 Elicitace prostředků pro vyjádření posesivity	35
3.1.2 Spontánní komunikace	37
3.2 POSTUP PŘI ANALÝZE MATERIÁLŮ ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA.....	38
3.3 PROBLEMATICKÉ BODY VÝZKUMU	38
3.3.1 Sběr materiálu	38
3.3.2 Excerpce materiálu	39
3.3.3 Zápis znaků a výpovědi.....	39
4. ADJEKTIVA V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE?.....	40
4.1 SÉMANTICKÉ HLEDISKO	40
4.1.1 Adjektiva v českém jazyce. Sémantické hledisko.....	40
4.1.2 Adjektiva v českém znakovém jazyce? Sémantické hledisko.....	41
4.2 MORFOLOGICKÉ HLEDISKO	44
4.2.1 Morfologie adjektiv v českém jazyce.....	45

4.2.2	Povaha morfémů ve znakovém jazyce	46
4.2.2.1	<i>Adjektivum jako slovní druh ve znakových jazycích</i>	49
4.2.3	Adjektiva třídy A	51
4.2.3.1	<i>Forma adjektiv třídy A. Nemanuální složka</i>	53
4.2.3.2	<i>Flexe adjektiv třídy A?</i>	64
4.2.4	Adjektiva třídy B - specifikátory tvaru a velikosti	66
4.2.4.1	<i>STV versus klasifikátory znakového jazyka</i>	68
4.2.4.2	<i>STV v jazykovém plánu</i>	70
4.2.4.3	<i>Nemanuální složka STV</i>	74
4.3	SYNTAKTICKÉ HLÍDESKO	78
4.3.1	Adjektivum ve funkci predikátu?	81
4.3.2	Adjektivum ve funkci atributu?	82
5.	STUPŇOVÁNÍ ADJEKTIV V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE	86
5.1	STUPŇOVÁNÍ ADJEKTIV TŘÍDY A	87
5.1.1	Stupňování změnou uvnitř znaku	87
5.1.2	Lexikální vyjadřování stupně vlastnosti	89
5.1.2.1	<i>Znaky pro tvorbu druhého stupně adjektiv třídy A</i>	93
5.1.2.2	<i>Znaky pro tvorbu třetího stupně adjektiv třídy A</i>	94
5.1.3	Stupňování nepravidelné	97
5.2	STUPŇOVÁNÍ ADJEKTIV TŘÍDY B	100
5.3	POZNÁMKY KE KAPITOLE Č. 5	104
6.	POSESIVNÍ ADJEKTIVA V ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE?	105
7.	ADJEKTIVA V PSANÉ ČEŠTINĚ ČESKÝCH NESLYŠÍCÍCH	111
7.1	KLASIFIKACE PODLE THOMSONA	113
7.2	INTERFERENCE Z ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA PŘI LŽIVÁNÍ ADJEKTIV V PSANÉ ČEŠTINĚ NESLYŠÍCÍCH	115
7.2.1	Morfologická rovina	115
7.2.1.1	<i>Chyby v deklinaci adjektiv</i>	115
7.2.1.2	<i>Záměna adjektiv za substantivum v nominativu</i>	116
7.2.2	Syntaktická rovina	117
7.2.2.1	<i>Chyby ve slovosledu shodného atributu a substantiva</i>	117
7.2.2.2	<i>Věrné struktury českého znakového jazyka v českých větách</i>	118

ZÁVĚR	121
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	124
PŘÍLOHY	129

Příloha č. 1: Excerpta - adjektiva ve jmenných skupinách

Příloha č. 2: Tabulka tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce

Příloha č. 3: Excerpta - STV

Příloha č. 4: Excerpta – posesivita

Příloha č. 5: Excerpta – psaná čeština

Příloha č. 6: CD s jazykovým materiálem českého znakového a českého jazyka

Úvod

Základní otázka, na kterou se snažím v této práci odpovědět, je obsažena již v samotném názvu práce: Adjektiva v českém znakovém jazyce?

Otazník v názvu této diplomové práce je namístě. Adjektiva jako samostatný slovní druh totiž v některých mluvených jazycích neexistují - v některých jazycích např. utváří jeden slovní druh s verby, v jiných jazycích se nerozlišují adjektiva a pronomina nebo adjektiva a substantiva.¹ Na rozdíl od mluvených jazyků, ve kterých jsou adjektiva jako slovní druh obvykle velmi podrobně lingvisticky popsána, odborná literatura o struktuře a fungování znakových jazyků o adjektivech často mlčí (ve svých popisech se zabývá zejména substantivy, verby a pronominy). Pokud se však již otázky přítomnosti adjektiv ve znakových jazycích dotýká, věnuje se tomuto tématu obvykle jen v souvislosti se specifikátory tvarů a velikostí. V českém prostředí se adjektivům v českém znakovém jazyce stručně věnuje pouze jedna publikace.² Proto jsem cítila potřebu věnovat se ve své diplomové práci právě otázce, zda v českém znakovém jazyce, stejně jako v jazyce českém, existují jazykové prostředky, které svým významem vyjadřují vlastnosti substancí, a pokud ano, zda je jejich morfologicko-syntaktické fungování obdobné jako u adjektiv v jazyce českém.

K získání odpovědi na tuto základní otázku jsem provedla výzkum českého znakového jazyka založený převážně na elicitaci neslyšících respondentů (celkem 21 respondentů). Následně jsem se rozhodla ověřit si zjištěné skutečnosti o formě a fungování prostředků vyjadřujících vlastnosti substancí v českém znakovém jazyce prostřednictvím výzkumu psané češtiny českých neslyšících. Za tímto účelem jsem získala 45 slohových prací psaných neslyšícími respondenty. Ve slohových pracích jsem hledala zejména chyby v užívání českých adjektiv, které by mohly být dokladem mnou uvedených závěrů o formě a fungování adjektiv v českém znakovém jazyce.

Jelikož se počet a dělení slovních druhů v jazycích v závislosti na jazykovém typu (avšak i na modalitě jazyka) liší a „*bezpečné univerzální jsou zřejmě jen substantiva a verba*“ (Čermák, 2001, s. 181), zabývám se v práci nejprve otázkou jazykových typů a slovních druhů obecně. Poté se věnuji otázce

---

¹ Podrobně viz Erhart, 2001.

² Viz kap. 2.4.1.

odlišné modalitě znakového jazyka a otázce klasifikace znaků ve znakovém jazyce.

Následně podle sémantického, morfologického a syntaktického kritéria pro klasifikaci slov/znaků do slovních druhů / druhů znaků popisují formu a fungování výrazů vyjadřujících vlastnosti substancí v českém znakovém jazyce a kladu je do kontrastu s formou a fungováním adjektiv v jazyce českém.

Zabývám se i otázkou způsobu utváření vyššího stupně vlastnosti substancí a vyjadřování posesivity v českém znakovém jazyce.

Jelikož je tato práce prvním počinem na téma „adjektiva v českém znakovém jazyce“, není jejím cílem činit definitivní závěry, ale přispět k rozšíření poznatků o dané problematice a vytvořit základ k dalšímu zkoumání.

1. Jazykový typ českého a českého znakového jazyka

V této práci se pokusím o kontrastivní³ náhled na slovní druh adjektiva v českém a českém znakovém jazyce. Budu tedy srovnávat synchronní⁴ (současné) strukturní vlastnosti dvou geneticky nepřibuzných jazyků za účelem objevení shod a odlišností týkající se slovního druhu adjektiv. Porovnávání strukturních vlastností jazyků umožňuje základní skutečnost, že se struktury jednotlivých jazyků světa od sebe do vyšší či nižší míry liší, na druhou stranu lze však mezi některými vysledovat i jisté shodné strukturní rysy. Tento fakt byl v devatenáctém století podnětem ke vzniku jazykové disciplíny – typologie, která analyzuje strukturní vlastnosti jazyků a řadí je na základě podobností a rozdílů do tzv. jazykových typů (o nich viz níže).⁵

1.1 Jazykový typ

V českém prostředí se typologií jazyků zabýval např. jazykovědec Skalička (1951), který vymezil pět **jazykových typů**: jazykový typ flektivní⁶, aglutinační, izolační, introflektivní a polysyntetický. Názvy těchto jazykových typů odvodil Skalička (1951) právě od jejich charakteristických strukturních (převážně morfologických) vlastností. Jelikož budu dále v textu pojednávat i o jazykovém typu znakového jazyka, připomínám níže ve stručnosti charakter jednotlivých jazykových typů, které byly vytvořeny pro mluvené jazyky.

Flektivní jazykový typ

Flektivní jazykový typ je charakteristický především kumulací gramatických kategorií v afíxech. Encyklopedický slovník češtiny (dále jen EŠČ) (2002, s. 135) obecně definuje flexi jako „*tvoření morfologických tvarů slova, prostředek vyjadřování gramatických funkcí. Zahrnuje deklinaci (tvoření*

³ Kontrastivní lingvistika se zabývá srovnáváním společných a odlišných strukturních vlastností geneticky nepřibuzných jazyků.

⁴ Lotko, 2000, s. 27; 113 definuje pojmy synchronie – současná podoba jazyka z hlediska mluveného, je základem studia synchronní lingvistiky; diachronie – historie jazyka studující jednotlivé jazykové stavy, jejich změny a vývojové tendence.

⁵ Kromě klasifikace jazyků na základě vlastností jejich současné struktury (tj. kromě typologie) existuje i klasifikace jazyků sociolingvistická, geografická a genetická – srov. např. Erhart, 2001, s. 139–160.

⁶ Skalička, 1951, uvádí označení *flexivní*, to je v této práci nahrazeno označením *flektivní*.

pádových forem jmen), konjugaci (tvoření určitých a neurčitých tvarů sloves) a (v některých koncepcích) stupňování adjektiv a adverbíí.“ Skalička (1951) uvádí přítomnost flektivního jazykového typu v jazycích indoevropských (tedy i v češtině), v latině, řečtině aj. Pro ilustraci flexe zde uvádím Skaličkův (1951) příklad – české slovo *dobrý*, kde jediná koncovka *y* vyjadřuje tři gramatické kategorie: pád, číslo a rod.

Aglutinační jazykový typ

Tento jazykový typ se vyznačuje bohatým skloňováním a časováním. Gramatické kategorie vyjadřuje kumulativně připojovanými afixy v postpozicích. Každý afix přitom nese jen jednu funkci. Aglutinační typ převažuje v jazycích altajských, ugrofinských a mnoha jazycích indiánských. Jako příklad aglutinace uvádí Skalička (1951) turecké slovo *ev* (dům) v lokativu plurálu, kdy má toto slovo tento tvar: *ev-ler-de* (koncovka *ler* vyjadřuje číslo a koncovka *de* pád).

Izolační jazykový typ⁷

Základní vlastností typu izolačního je, že slova nemění svůj tvar pro vyjádření určité gramatické kategorie. Gramatické kategorie jsou v tomto jazykovém typu vyjadřovány především prostřednictvím pomocných slov a syntaxe. Izolační typ převažuje v jazycích západoevropských – např. v angličtině, francouzštině, němčině aj.

Skalička (1951) ilustruje izolaci na užití francouzského slova *père* (otec) v několika větách - např.:

Mon père m'a dit. (Otec mi řekl.)

Je vois mon père. (Vidím svého otce.)

... avec mon père. (... s mým otcem.)

Lze vidět, že narození od českého slova *otec* francouzské slovo *père* nemění ve větě svůj tvar.

Introflexivní jazykový typ

Jazyky, pro něž je charakteristická introflexe, vyjadřují gramatické významy ohýbáním kořene slova - tzv. alternacemi kořene. Skalička (1951) uvádí jako příklad introflexe německé slovo *Bruder* (bratr) a *Brüder* (bratři).

Jak dále uvádí Skalička (1951), introflexivní jazykový typ je nejsilnější v semitských jazycích, stejně jako i v jazycích severoafrických, keltských aj.

---

⁷ Označován taky jako amorfní, analytický jazykový typ.

Polysyntetický jazykový typ

Pro tento typ je nejcharakterističtější vlastností vyjadřování gramatických kategorií kompozity.

Tento jazykový typ se, dle Skaličky (1951), projevuje především v jazycích východoasijských, v čínštině, anamitštině, siamštině, v menší míře i v japonštině a korejštině.

Jako příklad polysyntetice uvádí Skalička (1951) slovo pokladna, které je v čínštině kompozitem slov *koupit-listek-místo*.⁸

Na příslušnost jazyka k určitému jazykovému typu poukazují dle Erharta (2001) tzv. **typologické ukazatele**, což jsou charakteristické rysy daného jazyka. Za významného typologického ukazatele lze v jazykové typologii považovat **ukazatel morfologický**. V rámci morfologického ukazatele se zkoumá zejména způsob **vyjadřování gramatických kategorií**: kumuluje jazyk gramatické významy v jednom afixu, nebo vyjadřuje v jednom afixu pouze jeden gramatický význam? Neméně významným typologickým ukazatelem je i **ukazatel syntaktický**: vyjadřují se syntaktické vztahy převážně pomocnými slovy a slovosledem nebo převážně pomocí afixů?⁹

Přestože lze u jazyků provádět analýzu jejich typologických ukazatelů, nelze u nich, dle Erharta (2001), obvykle jednoznačně jazykový typ klasifikovat, jelikož se ukazuje, že jeden jazyk má některé strukturní rysy společné s jazykem X a jiné zase s jazykem Y. **O určitém jazyku tedy nelze tvrdit, že náleží čistě k určitému jazykovému typu, lze jen říct, že v něm určitý jazykový typ dominuje.**

1.1.1 Jazykový typ českého jazyka

Jak uvádí Skalička (1951), v českém jazyce **dominuje flektivní jazykový typ**, což znamená, že gramatické významy se v češtině vyjadřují především ohýbáním tvarů slov, kdy jedna koncovka často vyjadřuje několik gramatických významů. ESČ (2002) v této souvislosti připomíná, že u českých jmen se flexe projevuje v podobě deklinace (skloňování): *žena ženě*, u sloves konjugace (časování): *dělám – děláš*, u adjektiv a adverbii v podobě stupňování: *dobrý –*

8 Srov. jazykovou typologii s dalšími klasifikacemi jazyků viz Erhart 2001, s. 139; Čermák 2001, s. 202; ESČ 2002, s. 502.

9 Více o typologických ukazatelích viz Erhart 2001, s. 163.

lepší; rychle – rychleji. V češtině však najdeme např. i jevy **aglutinační** (zejména v oblasti tvoření slov, tj. při odvozování příponami a předponami): *les – ní – k*, a **analytické/isolační** (zejména prepozice, konjunkce a pomocná slovesa): *budu pět*.¹⁰

1.1.2 Jazykový typ znakového jazyka

Lingvistické zkoumání znakových jazyků počalo poměrně nedávno, a to teprve v 60. letech dvacátého století, kdy **americký lingvista William Stokoe** ve svém díle *Sign Language Structure* odborně prokázal, že je znakový jazyk opravdu plnohodnotným jazykem, jelikož nese atributy pro přirozené jazyky typické (systémovost, znakovost, dvojí artikulaci, produktivnost, svébytnost a historický rozměr)^{11, 12}. I přes to, že lingvistický výzkum znakových jazyků započal v mnoha zemích poměrně nedávno, a v některých zemích ještě nezapočal vůbec, vychází najevo, že o jazykové typologii můžeme hovořit nejen v souvislosti s jazyky mluvenými, ale i v souvislosti s jazyky znakovými, které se svým způsobem existence (modalitou) od jazyků mluvených liší. Zatímco jsou mluvené jazyky audio-orální (sdělení přijímáme sluchem a artikulujeme ústy), znakové jazyky jsou vizuálně-motorické (sdělení přijímáme očima a artikulujeme rukama a tzv. nemanuální složkou znaku (tzn. mimikou, pozicí a pohybem hlavy a horní části trupu)). Právě díky vizuálně-motorické modalitě znakového jazyka v trojdimenzionálním prostoru se mohou ve znakovém jazyce uplatňovat (a uplatňují se) vlastnosti, které jsou mluveným jazykům vzhledem k jejich lineární (sekvenční)¹³ audio-orální modalitě cizí.¹⁴ Výraznou vlastností znakových jazyků, která se v mluvených jazycích téměř nevyskytuje, je např. *simultánnost*.

---

¹⁰ Více viz EŠČ 2002, s. 69; Skalička 1951, s. 56-91.

¹¹ Podrobně viz např. Bimová 2002, s. 100.

¹² Srov. např. Macurová, Homoláčová, Ptáček 1997, s. 1: „*Znakové jazyky jsou přirozené jazyky strukturně srovnatelné s příslušnými jazyky mluvenými. (...) s těmito mluvenými jazyky nejsou nijak příbuzné nebo na nich závislé a (...) s nimi jsou (potenciálně) funkčně souměřitelné.*“

¹³ Mluvené jazyky jsou zpravidla charakteristické svou linearitou (sekvenčností) – významové jednotky se v nich kladou v časovém sledu lineárně, v sekvencích „za sebou“.

¹⁴ Podrobně se otázce vlivu modality na strukturu jazyka věnuje Meier in Check, Knapp, Rathmann, 2002, ve své studii *Why different, why the same? Explaining effects and non-effects of modality upon linguistics in sign and speech*. V rámci této studie došel k důležitému závěru, a sice, že modalita jazyka neovlivňuje univerzálně sdílené strukturní vlastnosti jazyka.

Simultánnost, jak uvádí Macurová (2001, s. 96), „...umožňuje komunikovat současně, v jednom okamžiku, takové informace, resp. významy, jež jsou v jazycích mluvených, audio-orálních, obvykle komunikovány 'za sebou', lineárně.“ Příklad simultánnosti ve znakovém jazyce uvádím níže na obr. 1, kde se simultánnost realizuje inkorporací číslovky ŠEST do substantiva ROK.¹⁵

Obr. 1¹⁶

Vzhledem ke specifickým vlastnostem vycházejícím z odlišné modality znakového jazyka polemizují lingvisté zabývající se otázkou typologie znakových jazyků především nad otázkou, zda lze pro popis typů znakových jazyků použít již od devatenáctého století konstituovanou typologii, která operuje s typy jazyků vycházejícími z charakteristických vlastností struktur jazyků mluvených (aglutinace, flexe, izolace, ...). Diskutuje se však i otázka, zda převažují ve znakových jazycích různé strukturní vlastnosti, tak jak je tomu u jazyků mluvených, nebo ve znakových jazycích převažuje jedna významná strukturní vlastnost, která znakové jazyky přiřazuje k jednomu jazykovému typu.

Lingvistika ještě dnes odpovídá na tyto otázky velmi opatrně, jelikož je lingvistické zkoumání struktury a fungování u mnoha znakových jazyků teprve na svém počátku.¹⁷

Jak uvádí Bergmannová (1983), významné typologické zkoumání znakového jazyka za účelem jeho zařazení do určitého jazykového typu uskutečnili lingvisté Klima a Bellugiová (1979), a to pro americký znakový jazyk (ASL). Tito lingvisté došli k závěru, že **charakteristickou strukturní vlastností**

¹⁵ Simultánnost prochází celou strukturou znakového jazyka, proto zde tomuto jevu nemohu věnovat větší pozornost. Podrobně o simultánnosti v českém znakovém jazyce Motejzíkova, 2007.

¹⁶ Obrázek převzat ze studijních materiálů pro obor ČNES – Jazyk neslyšících, 2005.

¹⁷ Nejvíce popsána je struktura a fungování amerického znakového jazyka, britského znakového jazyka a znakových jazyků severních států.

ASL je flexe, ASL by tedy měl být označen za jazyk flektivní podobně, jako je flektivním jazykem čeština nebo latina.¹⁸

Proti přiřazení ASL k flektivnímu jazykovému typu vystoupila v osmdesátých letech Deucharová (In Wollová [Online], cit. 4. 1. 2008), která uvedla, že BSL¹⁹ i ASL by bylo vhodnější přiřazovat k aglutinačnímu jazykovému typu, jelikož pro jednu gramatickou kategorii používají vždy jeden typ flexe.

Ve vztahu k otázce typologie znakových jazyků se vyskytuje i názor (např. Bergmannová (1983)), že znakové jazyky mají shodné strukturní vlastnosti, a měly by tedy přináležet ke stejnému jazykovému typu.

Od počátku polemik nad typem ASL až do současnosti probíhají na téma typologie znakových jazyků mezinárodní diskuse. Polemiky se vedou především o již zmiňované vhodnosti aplikace jazykových typů vytvořených pro mluvené jazyky i na jazyky znakové. Leuningerová a kol. ([Online], cit. 9.1. 2008) v článku *Sign Language: Typology vs. Modality* uvádí, že tradiční typologie vycházející z morfologických odlišností a shod mluvených jazyků bývá na znakové jazyky často aplikována, přestože je tato aplikace vzhledem ke specifickým rysům vizuálně-motorického jazyka problematická. **Rysem, který aplikaci tradiční typologie při výzkumu znakových jazyků komplikuje, je jak uvádí Leuningerová a kol., především již výše uvedená simultánnost.**

Na základě výše uvedených skutečností se nabízí otázka, zda by nebylo vhodnější vytvořit pro znakové jazyky jejich vlastní jazykovou typologii. Pro vytvoření takové typologie je však zapotřebí množství popisů struktur jednotlivých znakových jazyků, které by umožňovaly rozsáhlejší mezijazykové porovnávání typologicky významných morfologických shod a rozdílů. Jak uvádí Leuninger a kol. [online], nejvíce je v současné době mezi znakovými jazyky porovnávána morfologie sloves, jelikož právě ta je ve znakových jazycích nejčastěji zkoumaným a odborně zpracovaným jevem (zkoumá se především flexe sloves a jejich morfologicko-syntaktická účast ve strukturách se subjektem

---

¹⁸ Pro příklady flexe v ASL viz Klíma a Bellugiová, 1979, s. 281, kde autoři uvádí zejména příklady ohýbání některých sloves ASL pro argument v jednotném či množném čísle.

¹⁹ BSL – britský znakový jazyk.

a objektem)²⁰. Komplexní popisy struktur znakových jazyků, které by se staly dostatečným podkladem pro vyhodnocení otázky typologie znakových jazyků tedy zatím nejsou k dispozici.

Lze říci, že se dnes typologie znakových jazyků profiluje jako „...nová sub-disciplína lingvistiky, která kombinuje metody a výsledky výzkumů znakových jazyků a jazykové typologie. Typologie znakových jazyků je založena na systematickém porovnání výsledků lingvistických výzkumů znakových jazyků (tzn. jejich současných struktur) ²¹...“ (*Sign Language Typology - The Cross-linguistic Study of Sign Languages*, [online], cit. 4. 1. 2008).

I přes mladost a nepříliš rozsáhlé výsledky této sub-disciplíny je rozšířen předpoklad, že **znakové jazyky mají odlišnou slovní zásobu, avšak jejich strukturní rysy se do značné míry shodují**.²² Tomuto předpokladu oponuje lingvistka Zeshanová ([Online], cit. 9.1. 2008)²³, která srovnávala prostředky pro vyjádření otázky, negace a přivlastňování ve více než třiceti různých znakových jazycích. Jak Zeshanová (tamtéž) uvádí, z výsledků zkoumaných geneticky nepřibuzných znakových jazyků vyplývá, že **struktury znakových jazyků nejsou tak podobné, jak se lingvisté zabývající se touto oblastí výzkumu doposud domnívali**.

Navzdory všem rozporům, které se v typologii znakových jazyků vyskytují, **znakové jazyky bývají obecně označovány jako jazyky flektivní**.²⁴

---

²⁰ Více viz *Sign Language: Typology vs. Modality*. [online], cit. 4. 1. 2008. Srov. *Typological approach to the study of language*. [online], cit. 4. 1. 2008: „V dnešní době se však typologie čím dál více zaměřuje i na charakteristické syntaktické vlastnosti jazyků“. Dále srov. *Typology*. [online], cit. 4. 1. 2008, kde se uvádí, že běžná typologická klasifikace zahrnuje i záležitosti jako např. upřednostňování nebo neupřednostňování určitého typu slovosledu.

²¹ Poznámku v závorce vložila autorka práce. Při zkoumání struktur znakových jazyků nelze z důvodu krátké existence lingvistiky znakových jazyků uplatnit diachronní přístup (studium stavů a vývojových tendencí jazyka v průběhu dějin), ten ani není v souvislosti s jazykovou typologií předmětem našeho zájmu.

²² Viz *Typology*, [online], cit. 4. 1. 2008. Srov. např. Mesthrie 2000, s. 420: „Ačkoliv jsou si národní znakové jazyky užívané lidmi po celém světě po lexikální a gramatické stránce podobné, neznamená to, že si jejich uživatelé navzájem rozumí...“

²³ Srov. *Sign Language Typology - The Cross-linguistic Study of Sign Languages*, [online], cit. 9. 1. 2008.

²⁴ Více o flexi ve znakových jazycích např. Klíma a Bellugiová, 1979.

1.1.2.1 Jazykový typ českého znakového jazyka

Lingvistický výzkum českého znakového jazyka započal v České republice v roce 1993²⁵ z iniciativy Institutu pro neslyšící v Berouně. První lingvistické výzkumy českého znakového jazyka se u nás tedy objevily o několik desítek let později než první výzkumy znakového jazyka v USA. Na výzkum znakového jazyka v Berouně posléze navázala Prof. PhDr. Alena Macurová, CSc., která v něm nadále pokračuje v rámci oboru Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Přestože v rámci tohoto oboru vznikla již celá řada odborných prací na různá témata týkající se struktury a fungování znakového jazyka²⁶, zkoumáním jazykového typu českého znakového jazyka se doposud nikdo v odborné práci nezabýval. Některé odborné práce²⁷ zkoumající jazykový vzorek českého znakového jazyka však svědčí, především v souvislosti se slovesy, o vysoké míře **uplatnění flexe** v českém znakovém jazyce.

---

²⁵ Viz Macurová, A. Homoláčová, I. Ptáček V. 1997.

²⁶ Zpracovány byly např. číslovky (Šebková, 2005), klasifikátory (Tikovská, 2006) nebo slovesa (Vodrážková, 2004).

²⁷ Viz např. Vodrážková, 2004.

2. Slovní druhy ve flektivních a „neflektivních“ jazycích

„Slovní druhy představují jednu z nejznámějších kapitol znalostí o jazyce, ale také jednu z nejproblematičtějších“ (Palek 1998, s. 237).²⁸

Slovní druhy jsou, zjednodušeně řečeno, kategorie, do kterých přiřazujeme slova především podle jejich významu, chování ve větě a podle jejich morfologie. Jak uvádí Palek (1998, s. 216), třídění slov do slovních druhů má své kořeny v Antice, kdy Aristoteles ve svém díle *Kategorie* odpověděl na tyto - nezávisle na jazyce platné a pro obecné třídění slov základní - otázky: „*co? substance, kolik? - kvantita, jakého druhu? kvalita, k čemu? relace, kde? místo, kdy? - čas, v jakém postavení pozice, stanovisko, jak podmíněn? stav, podmínka, jak činí? - akce, jak trpí? - pasivita*“. Aristotelovy otázky byly posléze využity pro vymezení slovních druhů v gramatice Dionysia Thráckého, jenž poprvé klasifikoval slova, a to do osmi slovních druhů: nomina²⁹, verba, participia, členy, pronomina, prepozice, adverbia a konjunkce. Tato klasifikace byla později upravena otcem školské gramatiky - Priscianem, který nahradil člen interjekcí.

Antičtí gramatikové se snažili vytvořit klasifikaci slovních druhů platnou obecně pro všechny jazyky, jelikož vycházeli z předpokladu, že struktura jazyka reflektuje realitu uspořádání světa. Palek (1989, s. 218) však upozorňuje, že ... „*chtít stanovit obecně počet kategorií platných v kterémkoliv jazyce je problematické*“. Jednotlivé jazyky totiž odráží odlišné vnímání uspořádání světa jejich nositeli, a poměr kategorií³⁰ v nich proto není jednotný.³¹ V souvislosti

---

²⁸ Dle Palka 1989 vznikla nevyjasněnost slovních druhů především ze skutečnosti, že se definice slovních druhů často opíraly jak o formu, tak i o význam slova.

²⁹ Palek 1989, s. 238 uvádí, že ... „*nomina byla slovním druhem, který označoval subjekty, věci obecné nebo vlastní kvality*“ Zahrnovala tedy dnešní substantiva i adjektiva.

³⁰ Nehovořím zde pouze o tzv. vyšší kategorii „slovní druhy“, ale i o dalších tzv. nižších kategoriích, které se v jazycích vyskytují (např. u substantiv se v češtině vyskytují kategorie rodu, čísla a pádu).

³¹ Podle teorie jazykového relativismu, kterou vypracovali etnolingvisté Sapir a Whorf jsme uvězněni ve vězení svého mateřského jazyka skrze něhož poznáváme okolní svět. Například při zkoumání jazyka kmene Hopi se zjistilo, že je budován převážně na protikladu hmatatelných a nehmataelných jevů a na událostním chápání světa. To znamená velký rozdíl oproti evropskému založení jazyka především na kategoriích času a prostoru. Interpretace světa obou jazykových skupin bude tedy značně odlišná. Srov. termín „jazykový relativismus“ In Čermák 2001, s. 166.

s tím Čermák (2001) uvádí, že **počet a dělení slovních druhů se v jazycích liší v závislosti na jazykovém typu**. Některé slovní druhy však existují v každém jazyce. **Univerzálními slovními druhy se dle Erharta (2001) jeví být nomina** (tj. slovní druhy jmenné povahy - obvykle substantiva, adjektiva, pronomina a numeralia), **verba** a tzv. **deiktická slova** (tzn. pronomina, averbia).³² Jako nejčastěji vyskytující se slovní druhy v jazycích pak uvádí **substantiva, adjektiva, verba, adverbia, pronomina, numeralia, prepozice, postpozice, konjunkce, partikule, interjekce, artikulos, numerativy**.³³

Počet kritérií významných pro třídění slov do slovních druhů nebývá v mluvnicích uváděn jednotně, rovněž definice kritérií se liší. Například ESČ (2002) uvádí kritéria tři - kritérium obsahově-sémantické, syntakticko-funkční a kritérium tvaroslovné. Dle Erharta (2001) je při klasifikaci slov do slovních druhů klíčové zohlednění čtyř kritérií, a to kritéria sémantického, syntaktického, morfologického a funkčního. Čermák (2001) uvádí kritérium sémantické, syntaktické a morfologické.

Sémantiku slovních druhů definuje Čermák (2001, s. 180) stručně jako „*oblast lexikálního vyjádření, resp. pojmenování entit a jejich vlastností (resp. příznaků včetně predikátů a různých jejich modifikací či omezení, tj. restriktivních modifikací) nebo vztahů mezi nimi*“. **Syntaktické kritérium**, dle Čermáka (2001), určuje, jakou funkci plní slovní druh z hlediska jeho výskytu a fungování se substantivem (adjektiva, prepozice/postpozice, pronomina, numeralia, artikula, numerativy, omezeně adverbia, konjunkce, partikule) nebo verbem (adverbia, partikule, konjunkce, popř. i prepozice). **Morfologické kritérium** poukazuje na uplatnění flexe - určuje, zda je slovní druh ohebný či neohebný, tj. zda slova přibírají gramatické afixy.³⁴

Pro účely této práce budu vycházet z výše uvedených Čermákových (2001) kritérií pro třídění slov do slovních druhů.

---

³² Srov. Čermák 2001, s. 181: ... „*bezpečně univerzální jsou zřejmě jen substantiva a verba*“.

³³ Srov. např. Čermák, 2001, s. 180.

³⁴ Erhart (2001) definuje oproti Čermákovi ještě kritérium funkční, které rozlišuje „*plné*“ a „*prázdné*“ morfémy, slova autosémantická a synsémantická (nemají vlastní lexikální význam).

2.1 Určování slovních druhů v jazycích flektivních³⁵

Erhart (2001) podotýká, že většina jazyků, jejichž struktura se podobá struktuře staré řečtiny a latiny (tzn. např. jazyky slovanské), zdědila základ pro třídění slovních druhů ještě z dob staré antiky. V těchto jazycích, které jsou založeny převážně na **flektivním jazykovém typu**, je při určování slovních druhů důležitým kritériem **morfologické kritérium**.³⁶ Slovní druh lze totiž často určit ze samotného tvaru slova z jeho afixů.

2.2 Určování slovních druhů v jazycích „neflektivních“³⁷

V jazycích, které pro vyjadřování gramatických významů nepoužívají afixy (např. v čínštině, vietnamštině, angličtině), je slovní druh z formy slova těžko určitelný (např. z anglického slova *work* nelze usoudit, zda se jedná o substantivum nebo verbum (sloveso)). V těchto jazycích se, dle Erharta (2001), při určování slovních druhů uplatňuje především **kritérium sémantické a syntaktické**. Slovní druh lze tedy často určit teprve po posouzení chování slova v konkrétní větě. Jako další příklad uveďme anglické slovo *love*, které je v první větě verbem a ve větě druhé substantivem: *I love you. Love is beautiful.*

2.3 Vymezení slovních druhů v českém jazyce

Český jazyk je jazykem slovanským, převládá v něm flektivní jazykový typ a je jedním z jazyků, jehož struktura se podobá struktuře staré řečtiny a latiny. Český jazyk je tedy jedním z jazyků, který, podle Erharta (2001, s. 106), zdědil základ pro třídění slovních druhů ještě z dob staré antiky.

Antické třídění slovních druhů lze porovnat s tříděním slov v češtině, které je známo z dnešní mluvnice. Kupříkladu Příruční mluvnice češtiny (1995, s. 228)

---

³⁵ Tj. v jazycích, ve kterých dominuje flexe.

³⁶ Morfologické kritérium je v těchto jazycích nejvýznamnějším kritériem, avšak, jak uvádí Erhart (2001, s. 106), ne kritériem jediným -- např. podle tvaru slova základní číslovky *jedna* bychom museli tuto číslovku považovat za substantivum, podle sémantického kritéria (číslovky vyjadřují kvantitu) se však řadí mezi numerália.

³⁷ Termín „neflektivní jazyky“ se v odborné literatuře obvykle nevyskytuje, zde jím rozumím jazyky, ve kterých dominují jiné vlastnosti než flexe.

uvádí, že ... „v českém jazyce se tradičně rozlišuje deset slovních druhů: substantiva (podstatná jména), adjektiva (přídavná jména), pronomina (zájmena), numeralia (číslovky), verba (slovesa), adverbia (příslowce), prepozice (předložky), konjunkce (spojky), interjekce (cítoslovce) a partikule (částice)“.

Na první pohled se zdá, že rozdíly v třídění slov dnes a v antice nejsou příliš velké. Oproti třídění antickému se v dnešním třídění rozlišují *nomina* (jména) na substantiva a adjektiva, není přítomen slovní druh *participia*, a naopak přibyl slovní druh *partikule*. Rozdíly oproti antickému třídění však spočívají, jak upozorňuje Palek (1998), i v samotné definici jednotlivých slovních druhů – např. *prepozice* v antice zahrnovaly nejen předložky, ale i prefixy.

Slovní druhy v českém jazyce z hlediska sémantického kritéria³⁸

V českém jazyce lze ze sémantického hlediska rozlišit slovní druhy na autosémantické a synsémantické.

Mezi autosémantika se řadí slova, která mají vlastní lexikální význam.

V českém jazyce se v rámci autosémantických slovních druhů rozlišují slovní druhy:

- základní - substantiva, adjektiva, verba, adverbia
- nastavbové - numeralia, pronomina, někdy se zde řadí i interjekce.

Nastavbové slovní druhy tzv. parazitují na základních slovních druzích. Formálně je např. slovo *pět* substantivem, sémanticky je však numeráliem.

Synsémantika jsou slova, která vlastní lexikální význam nemají. Synsémantické jsou v českém jazyce tyto slovní druhy: prepozita, konjunkce a partikule.

Slovní druhy v českém jazyce z hlediska morfologického kritéria

Podle morfologického kritéria se slovní druhy v češtině dělí na slova, která mění svůj tvar pro vyjádření gramatických kategorií, tedy slova ohebná (uplatňují flexi) a na slova, která svůj tvar nemění, tedy slova neohebná (neuplatňují flexi).

Jak již bylo řečeno výše, flexe je definována FSC (2002, s. 135) jako „tvoření morfologických tvarů slova, prostředek vyjadřování gramatických funkcí. Zahrnuje deklinaci (tvoření pádových forem jmen), konjugaci (tvoření určitých

---

³⁸ Při popisu slovních druhů z hlediska sémantického, syntaktického a morfologického kritéria vycházím z přednášky Mgr. Lehečkové na téma „Slovní druhy“, která proběhla v rámci semináře oboru Čeština v komunikaci neslyšících na FFUK v Praze dne 18.10. 2005.

a neurčitých tvarů sloves) a (v některých koncepcích) stupňování adjektiv a adverbii.“ V českém jazyce se uplatňují všechny v definici zmíněné formy flexe:

- **deklinace** (skloňování) se uplatňuje u substantiv, adjektiv, pronomin, numerálií,
- **konjugace** (časování) se uplatňuje u verb,
- **gradace** (stupňování) se uplatňuje u adjektiv a některých adverbii.

Shrnu, že v českém jazyce jsou ohebnými slovními druhy substantiva, adjektiva, pronomina, numeralia, verba a některá adverbia³⁹. Neohebnými slovními druhy jsou prepozice, konjunkce, partikule a interjekce – ty mají pouze jeden tvar, gramatické kategorie se u nich neurčují.

Slovní druhy v českém jazyce z hlediska syntaktického kritéria

Z hlediska syntaktického kritéria se slovní druhy v českém jazyce dělí na slovní druhy s primární a sekundární funkcí. Na primární či sekundární funkci se usuzuje z chování jednotlivých slovních druhů ve větě.

Primární funkce je funkce, kterou určitý slovní druh ve větě nejčastěji zastává. Například funkci větného členu *subjekt* nejčastěji plní slovní druh *substantivum*, funkci větného členu *predikát* plní primárně slovní druh *verbum*, funkci větného členu *atribut* plní primárně slovní druh *adjektivum* atd.

Sekundární funkce jsou všechny funkce, které jednotlivé slovní druhy ve větě mohou naplňovat. Například *adjektivum* může naplňovat funkci těchto větných členů: *subjekt*, *objekt*, *predikát*, *atribut*, *adverbiale*, *atribut verbální*.

2.4 Vymezení slovních druhů / druhů znaků ve znakovém jazyce

Protože je znak lexikální jednotkou znakového jazyka, tedy jednotkou ekvivalentní *slovu* v jazyce mluveném,⁴⁰ dovoluji si v této práci používat v souvislosti se znakovým jazykem termín „druhy znaků“, který je ekvivalentní k termínu „slovní druhy“ v jazycích mluvených. Druhy znaků tedy definují stejně

³⁹ Srov. Havránek; Jedlička (2002), kteří řadí adverbia mezi neohebné slovní druhy.

⁴⁰ Podrobně o významu a formě znaku ve znakovém jazyce viz Zeshanová In Dixon, 2002, s. 153 – 180.

jako slovní druhy tj. jako gramatické kategorie vyššího řádu vydělené na základě sémantického, morfologického a syntaktického kritéria.⁴¹

Již výše jsem zmínila, že se znakové jazyky od jazyků mluvených liší svou vizuálně-motorickou modalitou, díky které se v něm mohou uplatňovat (a uplatňují se) vlastnosti, jež jsou mluveným jazykům cizí. Vzhledem ke specifickým rysům znakového jazyka je nutné vycházet z předpokladu, že ve znakovém jazyce nebude přítomen shodný počet druhů znaků jako je počet druhů slov v mluvených jazycích, a rovněž jejich charakter nebude pravděpodobně s charakterem druhů slov korespondovat.

Klasifikace slov do slovních druhů se začala formovat již v antice, kdy cílem tehdejších lingvistů byl soupis druhů slov, které by byly platné pro všechny jazyky světa (viz kap. 2.). Tyto pokusy o vymezení „univerzálních“ slovních druhů vznikaly tehdy pouze v kontextu mluvených jazyků, jelikož znakový jazyk se začal lingvisticky zkoumat mnohem později (teprve v 60. letech dvacátého století). S mírou nadsázky lze tedy říci, že lingvisté znakových jazyků prožívají takové „antické období“ při pokusech o stanovení „univerzálních“ druhů znaků vyskytujících se ve všech znakových jazycích právě nyní. Příčinou je především skutečnost, že výzkum struktury a fungování mnoha znakových jazyků je stále ještě na svém počátku, případně u některých ani nezačal.

Lingvisté, kteří se na základě materiálů získaných z výzkumů svých národních znakových jazyků rozhodli o druzích znaků pojednat v odborné práci, se ubírají dvěma základními směry. Jedni vycházejí při popisu druhů znaků z „tradiční“ klasifikace slovních druhů v mluveném jazyce (např. Johnston, Schembri 2007), druzí se od klasifikace slovních druhů v mluveném jazyce oprostili a snaží se při vymezení druhů znaků vycházet přímo z vlastností znakového jazyka (Zeshanová 2000; Prillwitz 1985 In. Zeshanová 2000). Protože je „...automatické přejímání kategorií slovních druhu vytvořených pro mluvené jazyky může být problematické, protože dané kategorie byly vytvořeny pro jazyk s odlišným způsobem existence.“ (Šebková 2005, s. 14), snažím se v této práci z klasifikace slovních druhů v českém jazyce striktně nevycházet, ale spíše klást adjektiva českého jazyka a výrazy vyjadřující vlastnosti substancí (tj. ekvivalenty adjektiv jazyka českého) v českém znakovém jazyce do kontrastu.

---

⁴¹ Definice slovních druhů podle Lotky, 2000.

Jak jsem již uvedla výše, z teorie klasifikace slovních druhů v mluvených jazycích je známo, že při určování slovního druhu u konkrétního slova lze vycházet ze tří základních kritérií – sémantického, morfologického a syntaktického. Problematikou vhodnosti aplikace těchto tří kritérií při posuzování druhů znaků ve znakovém jazyce se zabývala Zeshanová (2000), která v této souvislosti **zpochybňuje klasifikaci druhů znaků na základě zohlednění přítomnosti či nepřítomnosti flexe**, jelikož za překážku pro využití tohoto kritéria považuje fakt, že **flexe se uplatňuje ve znakovém jazyce nezávisle na slovním druhu**. Své tvrzení dokládá přítomností flexe pouze u jednoho ze tří typů verb ve znakovém jazyce, a to u verb shodových.⁴² Zeshanová (2000) však **zpochybňuje také využití kritéria syntaktického**, jelikož je vzhledem ke specifickým rysům a neexistenci psané podoby znakového jazyka **velmi problematické ukazovaný projev segmentovat** (je obtížné určit hranice vět).

Jako ideální se jeví vycházet při klasifikaci znaků do jednotlivých druhů z kritéria sémantického. Toto kritérium upřednostňoval např. Prillwitz (1985, s. 89 In Zeshanová 2000, s. 57), jenž při klasifikaci znaků německého znakového jazyka vycházel z významů (logical content), které tyto znaky označují. Jednotlivé druhy znaků pojmenovává na základě jejich významu jako „...*znaky vyjadřující akce, znaky vyjadřující objekty, znaky vyjadřující vlastnosti atd.*“ (Prillwitz 1985, s. 89 In Zeshanová 2000, s. 57).

Primárním cílem mé práce je odpovědět na otázku existence adjektiv v českém znakovém jazyce. Pro splnění tohoto cíle budu vycházet právě z Prillwitzova sémantického přístupu ke klasifikaci znaků znakového jazyka do jednotlivých druhů, a to nejen kvůli již výše uvedeným skutečnostem, které komplikují využití dalších dvou kritérií pro klasifikaci druhů znaků znakového jazyka. Důvodem pro využití sémantického přístupu je i to, že termín *znaky vyjadřující vlastnosti* umožní nezávisle na terminologii mluvených jazyků zkoumat, zda v českém znakovém jazyce existují znaky nesoucí obecný význam adjektiv - tzn. zda v českém znakovém jazyce existují znaky vyjadřující vlastnosti substancí. Sekundárně se budu zabývat morfologií těchto znaků a jejich fungováním ve výpovědích.

---

⁴² O shodových slovesech v českém znakovém jazyce viz např. Vodrážková 2005.

2.4.1 Vymezení druhů znaků v českém znakovém jazyce

Jak již bylo řečeno výše, znakové jazyky jsou označovány, stejně jako např. český jazyk, za jazyky s vysokou mírou uplatnění flexe. Jelikož Čermák (2001) uvedl, že počet a dělení slovních druhů se v jazycích liší v závislosti na jazykovém typu, bylo by z tohoto tvrzení možné vyvodit závěr, že kategorie znaků znakových jazyků odpovídají svým počtem a dělením druhům slov českého jazyka, který je stejně jako jazyk znakový jazykem flektivním. Z rovněž výše uvedeného výkladu o typu znakového jazyka je však zřejmé, že by byl takový závěr mylný, jelikož mu stojí v cestě odlišná modalita znakového jazyka. Znakový jazyk je jazyk přirozený, kterým lze vyjádřit jakoukoliv myšlenku. To znamená, že v českém znakovém jazyce lze vyjádřit významy všech slovních druhů, které jsou známy z českého jazyka, neznamená to ale, že se významy vyjadřují stejnými prostředky jako v českém jazyce. Studie *Typological approach to the study of language* ([Online], cit. 6. 1. 2008) uvádí názor Crofta (1990), že se v kontextu mezijazykového porovnávání zdá být identifikace i jen základních slovních druhů sporná až nereálná, jelikož mezi jednotlivými jazyky tyto kategorie vykazují až příliš mnoho strukturních odlišností.⁴⁵

Jediná česká publikace, která se zmiňuje o jednotlivých slovních druzích ve znakovém jazyce je doplněk Všeobecného slovníku českého znakového jazyka O-Ž (Potměšil, 2006). Tento doplněk však pojednává o způsobu vyjadřování významů ve znakovém jazyce nesystematicky, v publikaci chybí úvod k problematice slovních druhů ve znakovém jazyce, nejsou zde většinou uvedeny bibliografické zdroje či popsán výzkum, ze kterého autoři vycházeli, není tudíž ani zřejmé, zda při popisu „slovních druhů ve znakovém jazyce“ hovoří o českém znakovém jazyce nebo o znakových jazycích obecně (přestože se v úvodu hovoří jen o českém znakovém jazyce, v textu o slovních druzích se zřejmě nevychází z výzkumů českého znakového jazyka). Z řazení, pojmenování a výběru popisovaných témat lze však usuzovat, že publikace vychází z klasifikace slovních druhů v mluvených jazycích – postupuje se zde od popisu vyjadřování významů substantiv ve znakovém jazyce k významům adjektiv a pronomin, chybí popis numerálií a adverbii, následují významy prepozic, popis klasifikátorů.

---

⁴⁵ Podle Meiera, 2002 nezpůsobuje strukturní odlišnosti mezi znakovými a mluvenými jazyky pouze odlišná modalita, ale i jejich odlišné stáří a geografický vývoj.

Přestože autoři přiznávají, že významy některých slovních druhů, které v mluveném jazyce existují, se ve znakovém jazyce vyjadřují jiným způsobem než v jazyce mluveném (např. významy prepozic), není zde bohužel uvedeno, jak se vyjadřují, a zda vůbec se vyjadřují.

V České republice však vznikly i práce, které se pokoušejí seriózně odpovědět na otázku, zda a jakým způsobem ve znakovém jazyce existují znaky, které vyjadřují významy slovních druhů známých z mluvených jazyků – např. významy verb, zájmen a číslovek; vznikly i práce pojednávající o druzích znaků, které český jazyk (ani většina jiných mluvených jazyků) vůbec nezná – např. o specifických znacích nebo klasifikátorech.⁴⁴

---

⁴⁴ Podrobně o těchto znacích viz Vodrážková, 2004, Půlpánová, 2004, Šebková, 2005, Vysuček, 2004, Tíkovská, 2006.

3. Popis výzkumu „adjektiv“ v českém znakovém jazyce

Jak již předznamenává otazník v názvu této diplomové práce, cílem prováděného výzkumu je zjistit, zda v českém znakovém jazyce existují prostředky, které nesou obecný význam adjektiv a zda je možné tyto prostředky na základě jejich morfologicko-syntaktických charakteristik vymezit jako samostatný slovní druh – adjektiva. Pokud ano, nabízí se další otázky jako např. ta, zda je vhodné označovat všechny prostředky českého znakového jazyka, které vyjadřují nějakou vlastnost substance nebo vztah mezi substancemi, termínem adjektiva, který pro tyto prostředky existuje v lingvistice mluvených jazyků.

Ke konečnému závěru nelze dojít jinak než zkoumáním vy excerpovaných jmenných (popřípadě i slovesných) skupin z materiálu českého znakového jazyka, a to ze všech tří hledisek – sémantického, morfologického a syntaktického.

Za účelem naplnění tohoto cíle jsem shromáždila materiál znakového jazyka, z něhož jsem vy excerpovala výrazové prostředky – znaky, které vyjadřují či zpřesňují vlastnosti substancí či vyjadřují vztahy mezi nimi.

3.1 Použité metody získávání materiálu českého znakového jazyka

Abych shromáždila materiál českého znakového jazyka obsahující potřebné jazykové prostředky, snažila jsem se získat materiál (a.) metodou elicitace⁴⁵, (b.) ze spontánní komunikace neslyšících uživatelů znakového jazyka (dále jen respondentů).

Jazykový materiál je k dispozici na přiloženém CD. Na CD není zveřejněn pouze záznam ze spontánní komunikace, jelikož pro velký počet zúčastněných respondentů nebylo možné získat jejich souhlas se zveřejněním videozáznamu podrobnosti viz níže.

3.1.1 Elicitace

Za vhodný postup při získávání materiálu českého znakového jazyka, ve kterém se budou s největší pravděpodobností vyskytovat vyžadované jazykové

---

⁴⁵ Na rozdíl od spontánní komunikace, kdy výzkumník nemůže kontrolovat téma komunikace, je elicitace metodou založenou na tzv. „vyloučování“, tzn. získávání pro výzkum potřebných jazykových prostředků od respondentů. Výzkumník má možnost regulovat typ získávaných jazykových prostředků např. prostřednictvím otázek, které respondentům klade.

prostředky/konstrukce, považují získávání materiálu prostřednictvím elicitace s neverbálním základem (obrázkem).

Při elicitaci je důležité eliminovat vliv jazykového kódu výzkumníka na získávaný materiál. **Proto jsem k výzkumu použila obrazový materiál bez českého textu a snažila jsem se, aby zadání úkolu proběhlo v jazyce respondentů, a to nejlépe prostřednictvím jednoho z nich.** Tím jsem snížila riziko posunu jazykového kódu směrem ke konstrukcím českého jazyka.

Metodu elicitace s neverbálním základem jsem použila pro získání prostředků vyjadřujících (a.) vlastnosti substancí, (b.) posesivní vztah mezi substancemi, (c.) stupňování vlastnosti substancí v českém znakovém jazyce.

Průběh sběru materiálu popisují níže.

3.1.1.1 Elicitace prostředků s adjektivním významem

Pro získání co nejvíce prostředků vyjadřujících vlastnosti substancí jsem využila metodu elicitace s neverbálním základem - obrázkem.

- **Zadání úkolu pro respondenty:** co nejdetailněji popište vše, co vidíte na obr. 2 (níže) – místnost a veškeré předměty a osoby v ní.

Obr. 2 ⁴⁶

- **Jazyk zadání:** znakový
- **Počet respondentů:** 17
- **Popis respondentů:**

⁴⁶ Zdroj obrázku: <http://vtipky.vena.cz/kresleny-material/jine/zdravotni/u-doktora>.

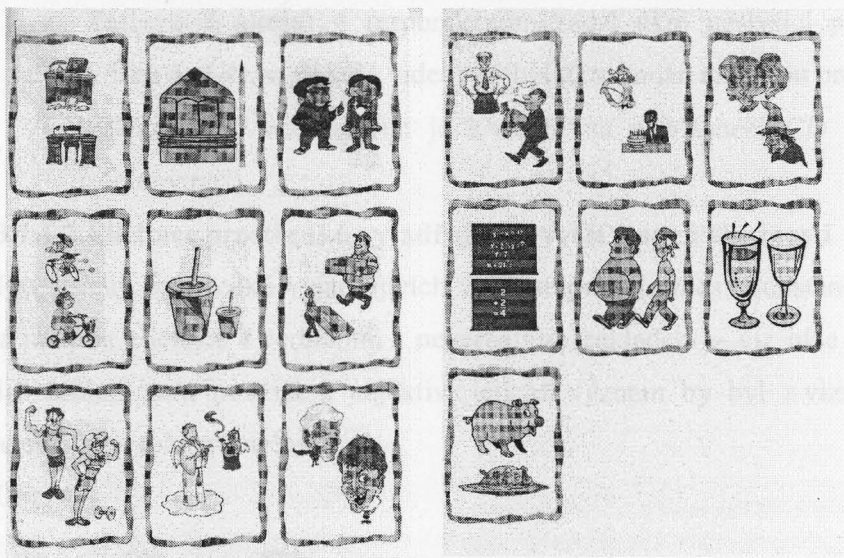
číslo videa	věk	zaměstnání	preferovaný jazyk
1	18-20	student SŠ	znakový
2	18-20	student SŠ	znakový
3	18-20	student SŠ	znakový
4	18-20	student SŠ	znakový
5	18-20	student SŠ	znakový
6	28-35	pedagog	znakový
7	28-35	pedagog	znakový
8	18-20	student SŠ	znakový
9	18-20	student SŠ	znakový
10	18-20	student SŠ	znakový
11	18-20	student SŠ	znakový
12	18-20	student SŠ	znakový
13	18-20	student SŠ	znakový
14	28-35	pedagog	znakový
15	28-35	pedagog	znakový
16	28-35	pedagog	znakový
17	28-35	pedagog	znakový
18	16-18	student SŠ	znakový
19	16-18	student SŠ	znakový
20	16-18	student SŠ	znakový
21	16-18	student SŠ	znakový

- **Zadavatel úkolu:** 17 respondentům zadal úkol neslyšící pedagog, příp. respondent (videa č. 1-5, 8-13, 16-21), ve 4 případech úkol zadán autorkou práce (videa č. 6, 7, 14 a 15).
- Elícitovaný videomateriál je k vidění na přiloženém CD (složka „popis obrázku“).

Výše popsanou metodou jsem získala mnoho prostředků vyjadřujících adjektivní významy. Nevýhodou této metody však byla skutečnost, že respondenti nevybírali pro svůj popis shodné prostředky, tudíž jsem nemohla na základě takto získaného materiálu činit úvahy týkající se např. užívání nemanuální složky

zkoumaných znaků. Abych získala stejné znaky od různých respondentů, předložila jsem 5 respondentům obrázky s antonymními významy (viz obr. 3 níže).

Obr. 3⁴⁷

- **Zadání úkolu pro respondenty:** uveďte ekvivalenty ve znakovém jazyce.
- **Předpokládané znaky:** UKLIZENÝ-NEUKLIZENÝ, ŠIROKÝ-TENKÝ, „DRSNÝ“-SLUŠNÝ, RYCHLÝ-POMALÝ, MALÝ-VELKÝ, TĚŽKÝ-LEHKÝ, SILNÝ-SLABÝ, ANDĚLSKÝ-ĎÁBELSKÝ, VÁŽNÝ-ŠÍLENÝ, CHUDÝ-BOHATÝ, ZLÝ-HODNÝ, HEZKÝ-OŠKLIVÝ, JEDNODUCHÝ-SLOŽITÝ, TLUSTÝ-HUBENÝ, PLNÝ-PRÁZDNÝ, ČISTÝ-ŠPINAVÝ.
- **Jazyk zadání:** znakový
- **Počet respondentů:** 5
- **Popis respondentů:**

číslo videa	věk	zaměstnání	preferovaný jazyk
1	18-20	student SŠ	znakový
2	18-20	student SŠ	znakový

⁴⁷ Zdroj obrázku: <http://www.eslflashcards.com/preview.php?id=11>.

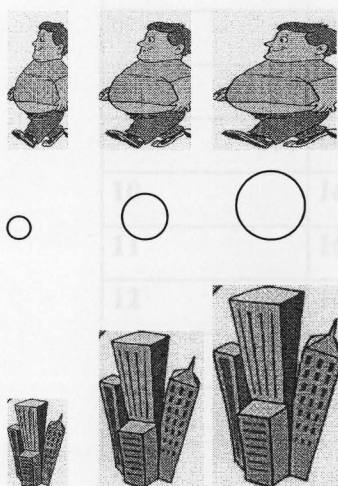
3	18-20	student SŠ	znakový
4	18-20	student SŠ	znakový
5	28-35	pedagog	znakový

- **Zadavatel úkolu:** 4 respondentům zadal úkol neslyšící pedagog (videa č. 1-4), v případě videa č. 5 byl úkol zadán autorkou práce.
- Elicitovaný videomateriál je k vidění na přiloženém CD (složka „antonyma“).

3.1.1.2 Elicitace prostředků vyjadřujících vyšší stupeň vlastnosti

Pro získání prostředků vyjadřujících vyšší stupeň vlastnosti substancí jsem využila metodu elicitatione s verbálním i neverbálním základem – viz níže obr. 4. Verbální základ jsem použila u adjektiv, jejichž význam by byl z vizuálního vyobrazení těžko rozpoznatelný.

Obr. 4⁴⁸

Předpokládané znaky:

TLUSTÝ-TLUSTĚJŠÍ-NEJTLUSTĚJŠÍ

KULIČKA-VĚTŠÍ KULIČKA-NEJVĚTŠÍ
KULIČKA

VYSOKÝ-VYŠŠÍ-NEJvyšší

hodný, hodnější, nejhodnější

poctivý, poctivější, nejpoctivější

trpělivý, trpělivější, nejtrpělivější

⁴⁸ Zdroj obrázku: <http://www.eslflashcards.com/preview.php?id=11>. U obrázku stupňování velikosti kuličky jsem nepředpokládala, že by respondenti uváděli v českém znakovém jazyce znaky VELKÁ KULIČKA - VĚTŠÍ KULIČKA - NEJVĚTŠÍ KULIČKA, jelikož jsem se domnívala, že první velikost a tvar kuličky budou respondenti považovat za „základní“. Můj předpoklad se potvrdil, respondenti často na prvním stupni ukazovali znaky KULIČKA, případně KULIČKA – STV pro malý tvar a velikost.

- **Zadání úkolu pro respondenty:** uveďte ekvivalenty ve znakovém jazyce.
- **Jazyk zadání:** znakový
- **Počet respondentů:** 14
- **Popis respondentů:**

číslo videa	věk	zaměstnání	preferovaný jazyk
1	18-20	student SŠ	znakový
2	18-20	student SŠ	znakový
3	18-20	student SŠ	znakový
4	18-20	student SŠ	znakový
5	18-20	student SŠ	znakový
6	28-35	pedagog	znakový
7	28-35	pedagog	znakový
8	28-35	pedagog	znakový
9	28-35	pedagog	znakový
10	16-18	student SŠ	znakový
11	16-18	student SŠ	znakový
12	16-18	student SŠ	znakový
13	16-18	student SŠ	znakový
14	16-18	student SŠ	znakový

- **Zadavatel úkolu:** 11 respondentům zadal úkol neslyšící pedagog, příp. respondent, v případě videí č. 6, 7 a 9 byl úkol zadán autorkou práce.
- Elicitovaný videomateriál je k vidění na přiloženém CD (složka „stupňování“).

3.1.1.3 Elicitace prostředků pro vyjádření posedivity

Pro získání prostředků vyjadřujících vztah přináležitosti a vlastnictví jsem využila metodu elicítace s verbálním základem:

pražský most,
frýdecký kostel,
sestřina/bratrova dcera (neteř),
tátova bunda,
maminčina kabelka,
Leošova kamera,
Honzův kamarád,
psovo vodítko.

- **Zadání úkolu pro respondenty:** uveďte ekvivalenty ve znakovém jazyce.
- **Jazyk zadání:** znakový
- **Počet respondentů:** 11
- **Popis respondentů:**

číslo videa	věk	zaměstnání	preferovaný jazyk
1	28-35	pedagog	znakový
2	18-20	student SŠ	znakový
3	18-20	student SŠ	znakový
4	18-20	student SŠ	znakový
5	18-20	student SŠ	znakový
6	16-18	student SŠ	znakový
7	16-18	student SŠ	znakový
8	28-35	pedagog	znakový
9	16-18	student SŠ	znakový
10	16-18	student SŠ	znakový
11	18-20	student SŠ	znakový

- **Zadavatel úkolu:** 9 respondentům zadal úkol neslyšící pedagog, příp. respondent, v případě videí č. 1 a 8 byl úkol zadán autorkou práce.
- Elicitovaný videomateriál je k vidění na přiloženém CD (složka „posesivita“).

3.1.2 Spontánní komunikace

Pro účely zkoumání znakového jazyka se jeví být **nejvhodnějším jazykovým materiálem** vzorek získaný ze **spontánní komunikace rodilých mluvčích znakového jazyka**. Existuje mnoho argumentů hovořících právě pro získání takového jazykového vzorku -- respondenti komunikují přirozeným způsobem v sobě vlastním prostředí bez narušující přítomnosti výzkumníků. Pro slyšícího výzkumníka je zásadní, že jazykový materiál **získaný ze spontánní komunikace** respondentů není ovlivněn kódem mluveného jazyka.

Naopak nevýhodou jazykového materiálu získaného ze spontánní komunikace je riziko, že se v materiálu neobjeví dostatečné množství výzkumníkem zkoumaných jazykových prostředků. Při zkoumání jazykových prostředků, které vyjadřují nějaké vlastnosti substancí, je nejvhodnějším tématem diskuse určitý popis osoby, místnosti atd., který tyto prostředky bude jistě obsahovat. V materiálu spontánní komunikace se však popis nemusí objevit. Problematické je v neposlední řadě také samotné pořizování videomateriálu ze spontánní komunikace respondentů tak, aby bylo eticky korektní a zároveň tak, aby jazykový kód respondentů nebyl přítomností kamery negativně ovlivněn.

Jazykový materiál **spontánní komunikace** jsem pořídila na společenské akci „Sportovní den“, které se účastnilo asi 50 sluchově postižených (neslyšících i nedoslýchavých) osob – především dětí. Respondenti se domnívali, že je materiál natáčen za jiným účelem než za účelem následného jazykového rozboru. Vzhledem k této skutečnosti a také vzhledem k velkému počtu účastníků akce se domnívám, že komunikace probíhala opravdu spontánně. Při pořizování videa z této akce jsem se zaměřila na dialogy dospělých neslyšících osob. Celkem jsem získala 6 minut materiálu spontánní komunikace. Jelikož šlo o soukromé dialogy a natáčené osoby nedaly souhlas s jejich zveřejněním, není tento záznam ani excerpát z něj na přiloženém CD k dispozici.⁴⁹

---

⁴⁹ V materiálu spontánní komunikace se objevily pouze výrazy vyjadřující vlastnosti substancí. Prostředky pro vyjádření vyššího stupně vlastností substancí, ani prostředky pro vyjádření posedivosti se v něm nevyskytovaly. Sloužil mi tudíž pouze k ověření závěrů učiněných na základě elicitace.

3.2 Postup při analýze materiálů českého znakového jazyka

Při zkoumání materiálu českého znakového jazyka jsem se rozhodla vycházet ze sémantického kritéria, jak jej definuje Čermák (2001) (definice viz výše v kap. 2, s. 21).⁵⁰ Ze získaného materiálu českého znakového jazyka jsem vy excerpovala všechny výrazy vyjadřující vlastnosti substancí, výrazy vyjadřující vyšší stupeň vlastností substancí a výrazy vyjadřující posesivní vztahy mezi substancemi. Prostředky vyjadřující vlastnosti substancí jsem následně analyzovala z hlediska morfologického a syntaktického.

3.3 Problematické body výzkumu

Při výzkumu jsem čelila rozličným problémům, a to jak při samotném sběru materiálu, tak při jeho excerpci a následné analýze. Níže se o těchto problémech zmiňuji podrobněji.

3.3.1 Sběr materiálu

Jelikož jsem se snažila eliminovat posun jazykového kódu českého znakového jazyka směrem k jazyku českému, nebyla jsem u většiny natáčení přítomna a nemohla jsem do něj tedy nijak zasahovat. Z této skutečnosti pravděpodobně vyplynuly zejména tyto problémy při elicitaci potřebného materiálu:

1. U elicitace stupňování, případně elicitace posesivity respondenti např. některá slovní spojení vůbec nepřekládali (otázkou je, zda důvodem pro vynechání slovního spojení bylo nepochopení českému příkladu, neznalost jeho ekvivalentu v českém znakovém jazyce nebo respondentova nepozornost).

2. Některé popisy obrázků byly velmi stručné. Někteří respondenti pouze pojmenovali substance na obrázku bez popisu jejich vlastností. Takové materiály neobsahovaly dostatečné množství zkoumaných jazykových prostředků.

3. Přestože byly respondentům u elicitace antonym předloženy obrázky, u kterých jsem předpokládala znaky s adjektivním významem, ukázalo se, že

---

⁵⁰ Argumenty hovořící pro sémantické kritérium jako východisko pro zkoumání slovních druhů viz výše kap. 2.4.

někteří respondenti ukazují znaky, jejichž slovnědruhovým zařazením si bez zapojení do výpovědi nejsem jista (podrobně viz kap. 4.2.3.2).

3.3.2 Excerpce materiálu

Znakový jazyk nemá psanou podobu. Proto jsem měla jsem při excerpci výrazů vyjadřujících vlastnosti substancí problémy zejména s překladem některých znaků do jazyka českého (viz kap. 4.2.3.2) a s určováním hranic výpovědí, které je v souvislosti s mým tématem důležité pro určování syntaktického fungování adjektiv.⁵¹

3.3.3 Zápis znaků a výpovědí

Pro zápis znaků jsem vycházela z jednoduchého a přehledného způsobu zápisu znaků, který pro svou práci vytvořila Motejzíkova (2007, příloha č. 2). Manuální složky znaku jsem zapisovala velkými písmeny – např. NAŠTVANÝ. U manuální složky znaku tvořené specifikátorem tvaru a velikosti jsem užila zkratku STV (podrobně o STV viz kap. 4.2.4). Pro zápis nemanuální složky znaku (zapisovala jsem pouze nemanuální činnost obličeje) jsem zvolila následující prostředky a zkratky:

horní část obličeje:

podtržená kurzíva: např.: svraštělé obočí

- spodní část obličeje:

zkratky: o. k. orální komponent (zapisován kurzívou takto *o. k. otevřená ústa*)⁵², m. k. - mluvní komponent (zapisován takto m. k. „ošk“) ⁵³

Zápis celého znaku pak vypadal např. takto:

OŠKLIVÝ

svraštělé obočí, svraštělý nos

*o.k. nafouknuté tváře*⁵⁴

---

⁵¹ O tom více viz kap. 4.3. Srov. Wollová; Sutton-Spence, 2004, s. 41.

⁵² **Orální komponenty** jsou součástí znakového jazyka. Jsou to vizuální obrazy vytvářené ústy nebo tvářemi simultánně s produkcí znaku. Jedním z orálních komponentů je např. obraz úst u znaku „NEMÍT“, který vypadá jako při artikulaci hlásky „u“. Při něm se zároveň vyfukuje vzduch z úst. Srov. Macurová, 1994, s. 124: „Orální komponent není odvozen z mluveného jazyka, tzn. že se nejedná o artikulované slovo, které je českým ekvivalentem znaku, ani o jeho část.“

⁵³ **Mluvní komponenty** jsou tiché pohyby úst kopírující části slov nebo celá slova českého jazyka při produkci znaku znakového jazyka.

4. Adjektiva v českém znakovém jazyce?

Jak jsem již naznačila v úvodních kapitolách, jazyky se liší svým typem, ale i modalitou, a v závislosti na jazykovém typu a modalitě se liší také počtem slovních druhů / druhů znaků. Není prokázáno, že se pro popis vlastností substancí či pro popis vztahů mezi substancemi užívají ve všech jazycích adjektiva. Adjektiva dokonce nemusí v jazyce existovat vůbec.⁵⁵

Cílem této kapitoly je zjistit přítomnost prostředků vyjadřujících vlastnosti substancí v českém znakovém jazyce a pokusit se na základě sémantického, morfologického a syntaktického kritéria odpovědět na otázku, zda je možné některé nebo všechny tyto prostředky označovat termínem adjektiva.

4.1 Sémantické hledisko

Jak již bylo řečeno výše, Čermák (2001, s. 179) z pohledu sémantického kritéria pro třídění slovních druhů definuje adjektiva obecně jako „...názyvy především vlastností (substancí), popř. i vztahů (např. osobních vztahů vlastnictví nebo širé příslušnosti, jaké vyjadřuje české posesivní adjektivum) ...“⁵⁶

4.1.1 Adjektiva v českém jazyce. Sémantické hledisko

V českém jazyce jsou adjektiva z pohledu sémantického kritéria klasifikována na **adjektiva kvalifikační** a **adjektiva relační**.

„Kvalifikační adjektiva vyjadřují jen vlastnosti substancí, např. dobrý, hluchý, malý, pilný, slepý, starý, vysoký atd. Jsou obvykle neutvořená. Mívají povahu subjektivního hodnocení a je většinou možné je stupňovat...“ (Příruční mluvnice češtiny 1995, s. 281)

„Relační adjektiva vyjadřují kromě vlastnosti substancí i vztah k další substancí nebo ději, k jiné vlastnosti nebo okolnosti, od jejichž názvů jsou utvořena. Například *studentský spolek*, *nesplnitelná podmínka*, *novější literatura*, *časté nevolnosti*...“ (Příruční mluvnice češtiny 1995, s. 281)

---

⁵⁴ Obvykle jsem neuváděla u příkladů zápis celého znaku. Zápis jednotlivých složek/prvků jsem uváděla tam, kde to bylo pro výklad potřebné.

⁵⁵ Srov. Čermák 2001, s. 181.

⁵⁶ Srov. s definicí EŠČ, 2002, s. 22, který definuje adjektivum jako autosémantický slovní druh označující vlastnost (statický, tj. v čase neprobíhající příznak) substancí.

Jak dále uvádí Příruční mluvnice češtiny (1995), **relační adjektiva vyjadřují vlastnost danou objektivně** (např. *pražské mosty*, *dřevěný stůl*) a nestupňují se.⁵⁷ K adjektivům relačním řadí Příruční mluvnice češtiny (1995) i **adjektiva posesivní** (přivlastňovací) – např. *matčin svetřík*, *sestřina hračka* atd.

V rámci kap. 4.1 se budu zabývat otázkou existence prostředků v českém znakovém jazyce, které odpovídají definici kvalifikačních adjektiv v jazyce českém.⁵⁸

4.1.2 Adjektiva v českém znakovém jazyce? Sémantické hledisko.

Na začátku zkoumání jsem si položila otázku, zda v českém znakovém jazyce existují prostředky, které svým významem vyjadřují hodnocení nějaké substance. Z materiálu českého znakového jazyka jsem mnoho takových prostředků vy excerpovala. Lze tedy říci, že **v českém znakovém jazyce, stejně jako v jazyce českém, existují prostředky odpovídající obecné sémantické definici adjektiv**, kterou uvádí např. EŠČ (2002, s. 22): „*adjektivum označuje vlastnost (statický, tj. v čase neprobíhající) příznak substancí*“. Níže (viz obr. 5 – 13) uvádím příklady excerpt, avšak prozatím bez charakteristiky jejich vnitřní struktury a bez ohledu na jejich postavení ve jmenné, popř. slovesné skupině (o tom viz kap. 4.2 a kap. 4.3).

Obr. 5 ošklivá žena

ŽENA

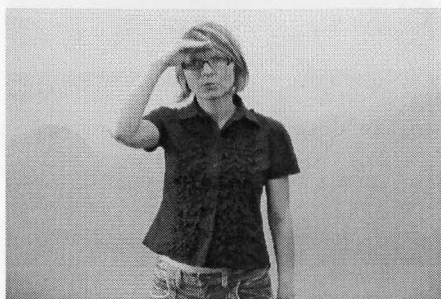

OŠKLIVÁ

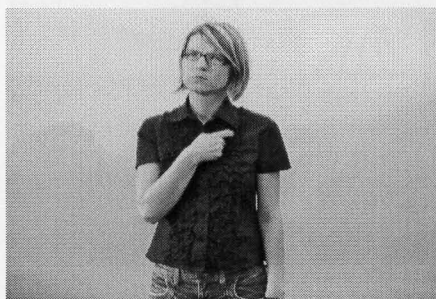
⁵⁷ Podle Příruční mluvnice češtiny, 1995, s. 281, je možné relační adjektiva stupňovat, je-li jich užito v přeneseném významu – např. *jeho nohy byly dřevěnější a dřevěnější*, nebo za účelem dosažení specifických komunikačních efektů: *nejčokoládovější čokoláda*.

⁵⁸ Významy vlastnictví či přináležitosti se v některých jazycích vyjadřují jinými prostředky než relačními adjektivy, jak je tomu v jazyce českém. Proto prostředkům, které v českém znakovém jazyce vyjadřují význam relačních adjektiv, resp. adjektiv posesivních, věnuji samostatnou kapitolu (viz kap. 6).

Obr. 6 poctivý chlapec

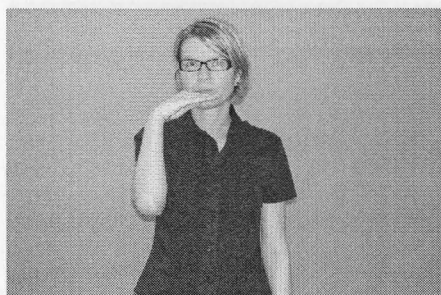

CHLAPEC

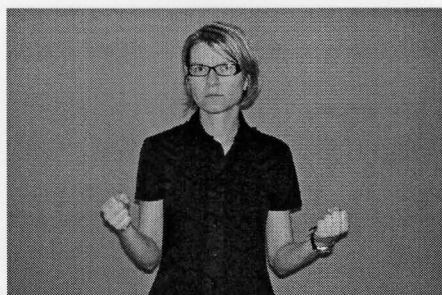

POCTIVÝ

Obr. 7 silný muž

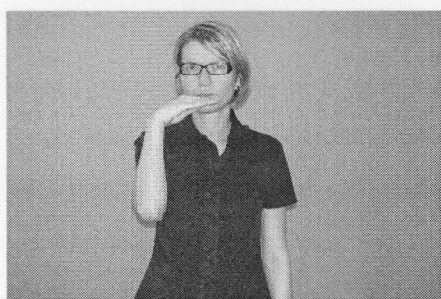

MUŽ

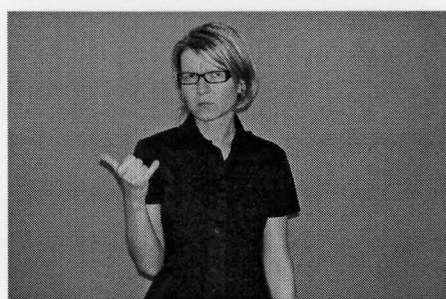

SILNÝ

Obr. 8 slabý muž

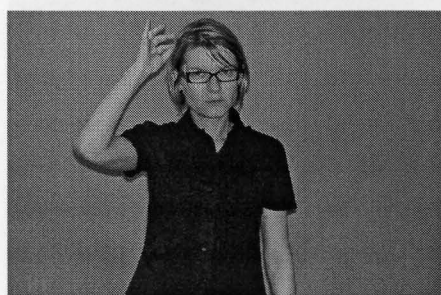

MUŽ

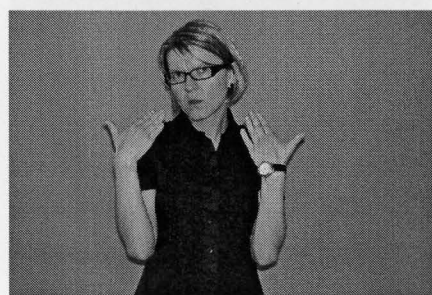

SLABÝ

Obr. 9 dlouhé vlasy

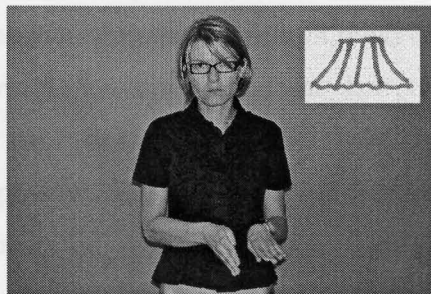
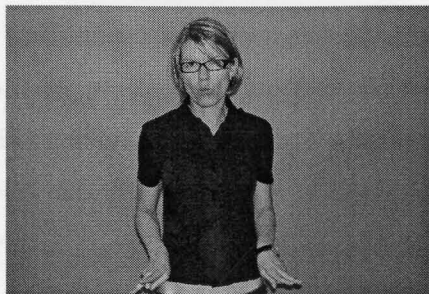
VLASY

DLOUHÉ

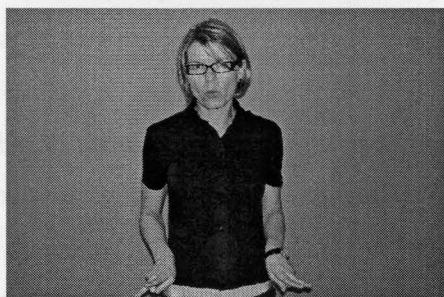
Obr. 10 skládaná sukně č. 1

SUKNĚ

SKLÁDANÁ č. 1

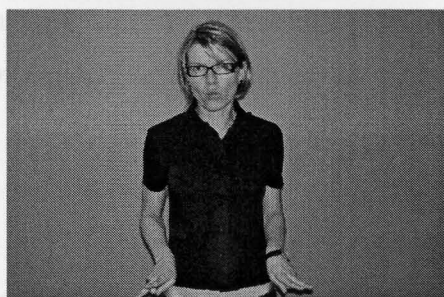
Obr. 11 skládaná sukně č. 2

SUKNĚ

SKLÁDANÁ č. 2

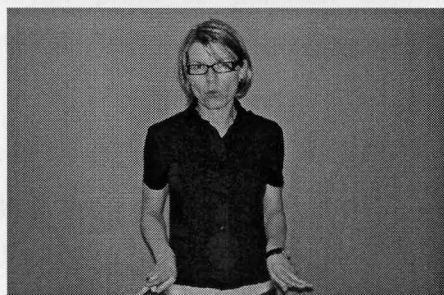
Obr. 12 puntíková sukně č.1

SUKNĚ

PUNTÍKOVANÁ č. 1

Obr. 13 puntíková sukně č. 2

SUKNĚ

PUNTÍKOVANÁ č. 2

Z hlubší analýzy materiálu českého znakového jazyka vyplynula skutečnost, že **adjektiva v českém znakovém jazyce netvoří z pohledu sémantického**

kritéria homogenní skupinu. Respondenti pro odpověď na obecnou otázku *Jaký?* užívali v závislosti na typu vyjadřovaného významu dvojí druh prostředků, a to (a.) prostředky, které vyjadřují prostý význam hodnocení bez bližší specifikace tvaru a velikosti substance - např. znaky OŠKLIVÁ, POCTIVÝ, SILNÝ, SLABÝ (viz obr. výše) a (b.) prostředky, které vyjadřují konkrétní informace o tvaru a velikosti dané substance - např. znaky DLOUHÉ, SKLÁDANÁ č. 1 a 2, PUNTÍKOVANÁ č. 1 a 2 (viz obr. výše).

Lingvistiky zajímavé jsou především prostředky vyjadřující velikost a tvar substance. Tyto prostředky v českém jazyce neexistují, jelikož jejich existenci modalita českého jazyka neumožňuje - např. při popisu tvaru a velikosti skládů sukně nebo při popisu délky a tvaru vlasů český jazyk nenabízí jeden prostředek, a nelze se proto vyhnout obšírnému popisu. Produkce českého znakového jazyka v prostoru však při popisu tvaru a velikosti různých substancí umožňuje použít tyto speciální prostředky. Zde je budu pracovně nazývat adjektivy třídy B, ve znakových jazycích jsou označovány termínem **specifikátory tvaru a velikosti** (size and shape specifiers).

V dalších kapitolách se budu blíže zabývat morfologickou charakteristikou obou typů adjektiv v českém znakovém jazyce a jejich chováním ve jmenné skupině, popřípadě ve skupině slovesné.

4.2 Morfologické hledisko

V této kapitole se budu zabývat morfologií výrazů vyjadřujících vlastnosti substancí, tedy těch, které jsem v kap. 4.1 pracovně označila jako adjektiva třídy A a B českého znakového jazyka.⁵⁹ Termín „morfologie“ je termínem velmi obsáhlým, proto se pokusím objasnit, z jakého hlediska budu na otázku morfologie adjektiv českého znakového jazyka nahlížet.

ESČ (2002) pod termín morfologie zahrnuje studium typů morfémů z hlediska jejich formy a funkce, ale i celou problematiku slovních druhů a jejich gramatických kategorií. V souvislosti s problematikou slovních druhů se, dle ESČ (2002), morfologie dělí na morfologii sémantickou, která zkoumá

---

⁵⁹ Přestože již zde operuji s termínem adjektiva, jde zatím pouze o termín pracovní, který jsem výrazům vyjadřujícím vlastnosti substancí přiřadila na základě splnění sémantického kritéria (kap. 4.1).

gramatické významy a funkce morfému, a morfologii formální zabývající se deklinací, konjugací, popřípadě komparací. **Slovanská gramatika** chápe pod termínem morfologie právě morfologii sémantickou a formální. **Gramatika anglosaská** však pod termín morfologie zahrnuje i zkoumání vzniku nových slov kombinací slovtvorných základů a různých typů afixů.

V této práci se přidrží slovenského způsobu pojetí morfologie, avšak nevyhnu se ani otázkám slovtvorným, resp. znakovým. Nejprve se budu zabývat obecným způsobem existence morfémů v českém znakovém jazyce. Poté se zaměřím na otázku formy obou tříd adjektiv českého znakového jazyka, která je v mnoha jazycích rozpoznávacím prvkem při rozřazování slov do slovních druhů. Položím si např. otázku, zda lze adjektiva českého znakového jazyka dále dělit na morfémy nebo jde o znaky jednomorfémové, zda je možné za morfémy považovat rovněž nemanuální složku znaku, případně její jednotlivé prvky. Dále se pokusím zodpovědět, jestli lze dle formy znaku vyjadřujícího vlastnost substance usuzovat na jeho druh a zda je možné v českém znakovém jazyce hovořit u adjektiv o flexi, tedy o změně tvaru znaku pro vyjádření určité gramatické kategorie.

Před samotným zkoumáním získaného materiálu českého znakového jazyka a úvahami nad výše zmíněnými otázkami připomenu základní informace o morfologii a uplatňování flexe u adjektiv českého jazyka.

4.2.1 Morfologie adjektiv v českém jazyce

Stručně řečeno, adjektiva se v českém jazyce dělí, dle své formy, na adjektiva **základní** (*mladý, zdravý*), **jmenná** (*mlád, stár*) a **posesivní** (*matčin, otcovo*).

Ve flektivních jazycích sufify adjektiv podléhají kongruenci (shodě) se substantivem, ke kterému se vztahují. V českém jazyce podléhají kongruenci se substantivem gramatické kategorie rod, číslo a pád adjektiv (*hezký chlapec, poslušným dívkám*).⁶⁰

Deklinace pro rod, číslo a pád se liší podle morfologie adjektiv. ESČ (2002, s. 22) uvádí, že existuje ...,trojí typ adjektivní flexe: a) **jmenná** (*mlád,*

---

⁶⁰ Deklinaci adjektiv popisuje každá mluvnice českého jazyka, proto jsou o ní v této práci zmíněna pouze základní fakta, která uvádí Stručná mluvnice česká (2002).

mláda, mládoj), b) **složená** (*mladý, mladá, mladé, jarní*), c) **smíšená** (*otcův, otcova, otcovo*)“.⁶¹

Lze shrnout, že u **základních tvarů** se uvádí deklinace podle tvrdého vzoru *mladý* a podle měkkého vzoru *jarní*; u **jmenných tvarů** se uplatňuje obvykle jen 1. pád a shodují se s tvary vzorů podstatných jmen *pán, hrad, žena, město* (*pán je šťasten, dítě je zdrávo,...*). Jak uvádí např. Havránek a Jedlička (2002), **adjektiva posesivní** se skloňují podle vzorů *otcův* a *matčin* – toto skloňování se nazývá skloňováním smíšeným, jelikož posesivní adjektiva mají v některých pádech tvary složené a v jiných tvary jmenné.⁶²

4.2.2 Povahy morfémů ve znakovém jazyce

Přestože se tato podkapitola zabývá problematiku morfémů ve znakovém jazyce, je nutné zde připomenout skutečnost, že nejnižší rovinu jazykového plánu tvoří rovina morfologická, ale rovina fonologická.

Foném je nejmenší jazyková jednotka, která nemá vlastní význam, ale dokáže význam rozlišit. V mluvených jazycích je foném jako abstraktní jednotka realizován vyslovením jedné z variant hlásky, která dokáže odlišit význam. Fonémem jsou např. hlásky „j“ a „v“ – dokáží odlišit význam např. v případě protikladu Jana – vana a utváří tak fonologickou opozici.⁶³ V českém jazyce bylo na základě porovnávání párů slov identifikováno 25 souhláskových a 10 samohláskových fonémů (Černý, 1998). Obdobně lze vymezit přesný počet fonémů i v dalších jazycích.

Ve znakovém jazyce jsou za fonémy považovány tzv. **parametry znaku**, které vlastní význam nenesou, avšak mohou jej rozlišit. Parametry znaku ve znakovém jazyce popsal poprvé americký lingvista Stokoe (1960), který uvedl parametr **tvaru ruky**, **pohybu** a **umístění ruky**. Později byly k těmto parametrům přidány parametry **orientace dlaně** a **orientace prstů**. Znakový jazyk však není

⁶¹ Tučně zvýraznila autorka.

⁶² Příruční mluvnice češtiny, 1995, doplňuje fakta o skloňování českých adjektiv informací, že ne všechna adjektiva se skloňují. Nesklonná zůstávají především adjektiva přejatá z cizích jazyků (*lila, glazé*) nebo adjektiva užívaná v hovorovém projevu: *fajn/prima člověk* atd.

⁶³ Foném jako základní jednotku fonologie a systém fonologických opozic definoval zakladatel fonologie Nikolaj S. Trubeckoj v roce 1939 ve svém díle *Základy fonologie*. Podrobněji viz Černý, 1998, s. 95.

jazykem lineárním, ale jazykem, ve kterém se uplatňuje simultánní produkce manuální a nemanuální složky znaku. Bez produkce nemanuální složky znaku, která se provádí pohyby horní části těla, hlavy a obličeje, bývá užití mnoha znaků agramatické. Proto v roce 1982 Liddell a Johnson (1982 In Lucasová; Valli 2001) přidali k parametrům znaku i **nemanuální složku znaku**.

Chci-li se v této práci dotknout otázky morfologie adjektiv ve znakovém jazyce, nutně budu čelit problému identifikace fonémů v něm, jelikož fonémy jsou, dle ESČ (2002, s. 135), na segmentální rovině schopny diferencovat vyšší znakové jednotky jazyka, tj. např. morfémy.

Jelikož není cílem této práce vytvořit na základě porovnávání párů znaků inventář manuálních a nemanuálních fonémů v českém znakovém jazyce, a takový inventář není doposud pro český znakový jazyk k dispozici, potýkala jsem se při zpracovávání některých částí video-materiálu českého znakového jazyka především s problematickým rozlišováním mezi produkcí nemanuálního prvku jako fonému a nejazykovou činností obličeje. Na základě nejasné identifikace fonémů je však problematická rovněž následná identifikace morfémů v českém znakovém jazyce.

Morfém je definován jako „...*nejmenší na sémantické úrovni dále nedělitelná jednotka jazyka*...“ ESČ (2002, s. 75). Jde tedy o nejmenší jazykovou jednotku, která nese význam. V českém jazyce můžeme např. slovo *tiskli* rozdělit na morfémy takto: *tisk|l i*.

Kromě morfémů gramatických hovoří lingvistika i o morfémech slovotvorných. Podle pozice morfému ve slově jsou morfémy označeny jako prefixy, kořeny, sufixy, postfixy atd. (ESČ, 2002).

Otázkou, zda lze i ve znakových jazycích hovořit o slovotvorných, resp. znakových morfémech, se podrobně zabývala Motejzиковá (2007) v souvislosti se Suppalovou analýzou „sloves pohybu a umístění“. Slovesy pohybu a umístění Suppala rozumí znaky, kterým se v českém prostředí, podle klasifikace Tikovské (2006), říká klasifikátory. „*Podle něj se každé sloveso pohybu a umístění (verb of motion and location) dělí na několik pohybových kořenů (movement roots), možné sekundární pohyby, afixy způsobu (manner affixes), ukazatele jmenné shody (noun agreement markers), afixy částí těla (body part affixes), afixy orientace ruky (orientation affixes), afixy umístění (placement affixes), atd.*“ (Motejzиковá 2007, s. 50)

Liddell (2003 In Motejzíkova 2007, s. 51) a Slobin, Hoiting a Kuntze (2003 In Motejzíkova 2007, s. 51) k Suppalově analýze uvádí, že... „u těchto komponent (afixů a kořene) není žádná sekvenčnost, existují simultánně, v jedné nesequenční jednotce, je tedy obtížné je nějak vydělovat“ (Motejzíkova, 2007, s. 51). **Morfémy však nemusí být řazeny sekvenčně**, což pro český znakový jazyk dokazuje např. Motejzíkova (2007) u vyjadřování záporu v českém znakovém jazyce dodáním parametru znaku - pohybu, kdy se ruka otočí po smyčce dlaní vzhůru u několika znaků jako ROZUMĚT – NEROZUMĚT, MOCI – NEMOCI, POTŘEBOVAT – NEPOTŘEBOVAT, ZNÁT – NEZNAT, NENÍ (pohyb je znázorněn na obr. 14).

Obr. 14

zdroj: Motejzíkova 2007, s. 49.

Morfémy tedy mohou existovat i simultánně – zápor může být „včleněn“ do znaku (např. do znaku ROZUMĚT) přidáním pohybu ve tvaru smyčky. Jelikož se zde jedná o včlenění morfému – pohybu ve tvaru smyčky, do základové podoby znaku, uplatňuje se zde proces inkorporace.⁶⁴

Otázkou možného dělení znaků na morfémy se zabývala také Tikovská (2006) především v souvislosti se zkoumáním formy klasifikátorů ve znakových jazycích. Nezodpovězenou otázkou v lingvistice českého znakového jazyka však zůstává, zda lze v určitých případech považovat za morfém i nemanuální složku znaku. V zahraniční literatuře uvádí příklad, kdy nemanuální složka znaku tvoří samostatný morfém, např. Lucasová (1990, s. 13). Jde o orální komponent „th“ u adverbia CARELESSLY (bezstarostně) a „mm“ u adverbia REGULARLY (pravidelně), které se ve slovesné skupině odtrhnou od adverbií a vyjadřují se simultánně na verbu, pokud toto sloveso nemá vlastní nemanuální složku. Jedná se tudíž o jistou ekonomičnost, jelikož dochází k inkorporaci orálního

⁶⁴ Motejzíkova, 2007, bohužel opomíjí nemanuální složku znaků ROZUMĚT a NEROZUMĚT. Podrobnější prozkoumání vyjadřování záporu lingvistika českého znakového jazyka zatím postrádá.

komponentu s adverbialním významem do slovesa a např. význam „jezdít bezstarostně“ se vyjádří pouze jedním znakem.⁶⁵

Shrnu, že Lucasová (1990, s. 13) i Motejzíkova uvádí příklady morfémů ve znakovém jazyce. Motejzíkova uvádí **příklad** simultánní produkce **manuálního morfému** (morfém pohybu ve tvaru smyčky pro vyjádření záporu) na slovesu, Lucasová hovoří o **příkladu** simultánní produkce **nemanuálního morfému** (orální komponent pro vyjádření averbia) na slovesu.

Závěr

1. Z výše uvedených poznatků je zřejmé, že morfologie znakových jazyků je vzhledem k jejich vizuálně-motorické povaze velmi složitou disciplínou. Jelikož nejsou morfémy ve znakovém jazyce kladeny sekvenčně za sebou, ale bývají vyjadřovány simultánně, jsou často obtížně vydělitelné.

2. V zahraničí již byla popsána morfologická funkce orálního komponentu znaku. Rozhodnutí o morfologickém fungování jednotlivých nemanuálních prvků v českém znakovém jazyce vyžaduje zkoumání a analýzu velkého jazykového vzorku. Takový výzkum však není cílem této práce.

4.2.2.1 Adjektivum jako slovní druh ve znakových jazycích

Při svém studiu problematiky druhů znaků ve znakových jazycích jsem bohužel neobjevila ani jedno komplexní pojednání o morfologii znaků vyjadřujících vlastnosti substancí ve znakovém jazyce, a to ani v odborné literatuře pojednávající o struktuře a fungování nejvíce prozkoumaného amerického znakového jazyka. Zahraniční studie dotýkající se otázky přítomnosti adjektiv ve znakovém jazyce se tématu obvykle věnují především v souvislosti s vyjadřováním vizuálních vlastností určitých substancí prostřednictvím **specifikátorů tvarů a velikosti** – podrobně viz kap. 4.2.4, o kterých zahraniční lingvisté (např. Bakerová a Cokely 1980; Brennanová 1992 In Tikovská 2006) často pojednávají v souvislosti s klasifikátory (o rozdílech mezi klasifikátory a specifikátory tvaru a velikosti viz kap. 4.2.4.1).

Ještě dnes probíhá diskuse o samotném slovně druhovém pojmání prostředků, které vyjadřují význam nějakého stálého stavu/kvality. Diskuse se vedou především v otázce, zda pojímat tyto znaky jako adjektiva nebo jako

---

⁶⁵ Uvedený příklad slouží pouze pro ilustraci, nejedná se o skutečný příklad z amerického znakového jazyka.

určitý typ sloves. Touto otázkou se zabývala i švédská lingvistka Bergmannová (1983)⁶⁶, která zkoumala morfologické procesy probíhající na predikátu ve švédském znakovém jazyce. Právě Bergmannová (1983, s. 9) o **existenci adjektiv jako slovního druhu ve švédském znakovém jazyce** pochybuje: ... „z pedagogických důvodů je stále ještě vhodné hovořit o adjektivech a slovesech ve znakovém jazyce, avšak připustíme-li možnost, že v něm 'adjektiva' nejsou pravděpodobně ničím jiným než intransitivními stavovými slovesy⁶⁷“. Bergmannová (1983) jako argumentaci uvádí skutečnost, že ze sémantického hlediska stavová slovesa označují nějaký neměnný stav substance, což je význam, který pokrývá rovněž sémantiku adjektiv, jelikož ty rovněž vyjadřují vlastnosti substancí. Aby tedy v jazyce mohla být vymezena adjektiva, musí se odlišovat od sloves ne sémanticky, ale morfologicky či syntakticky. Pro ilustraci uvádí Bergmannová (1983) odlišnost sloves od adjektiv ve švédském a anglickém jazyce – slovesa se v přísudku na rozdíl od adjektiv mohou ohýbat pro čas (příklad minulého a přítomného času: *He worked. He works.*). V českém jazyce je morfologie sloves od adjektiv také odlišná – adjektiva se skloňují a slovesa časují. Bergmannová však zjistila, že ta stavová slovesa švédského znakového jazyka, která se pojí pouze s jedním argumentem, se morfologicky ani syntakticky od adjektiv neliší – uvádí např. znak DEAF ve výpovědi HE-DEAF. Možnost odpovědět na otázku existence adjektiv ve švédském znakovém jazyce proto Bergmannová podmiňuje výsledky dalšího výzkumu švédského znakového jazyka.

Příklad, který uvádí Bergmannová – znak DEAF, je sporný i v českém znakovém jazyce – např. výpověď „on neslyší“ a „on je neslyšící“ se ukáže v českém znakovém jazyce stejně, z takové výpovědi tedy nelze rozpoznat druh znaku. Při svém zkoumání adjektiv českého znakového jazyka jsem narazila i na jiné znaky, u kterých je bez zapojení do kontextu obtížné rozpoznat jejich slovně druhovou povahou. Jde např. o znak uvedený na obr. 15.

⁶⁶ Bergmannová, 1983, vycházela z poznatků Klimy a Bellugiové, 1979, při svém zkoumání objevila řadu shodných strukturálních rysů švédského a amerického znakového jazyka.

⁶⁷ Intransitivním slovesem/adjektivem Bergmannová míní znaky, které se pojí jen s jedním argumentem – např. DEAF.

Obr. 15

HEZKÝ/LÍBIT SE

Proto se domnívám, že je důležité zkoumat prostředky pro vyjádření kvality v rámci kontextu, tzn. vyprávění, ve kterém mohou respondenti připojovat k přísudkům další argumenty – *on neslyší něco*.

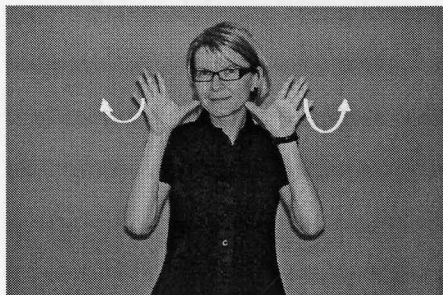
O existenci adjektiv jako slovního druhu v britském znakovém jazyce (dále BSL) dnes nepochybují lingvistky Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 108), kteří však také přiznávají dřívější pochybnosti: „*V minulosti panovaly názory, že adjektiva a slovesa mají v BSL stejné tvary. Nyní však již víme, že mezi nimi existují často rozdíly nejen ve formě, ale i v jejich užití (některé morfémy lze např. připojit pouze ke slovesům, jiné k adjektivům)*“. Tito lingvisté stručně popsali postavení adjektiv BSL ve jmenné a slovesné skupině a zmínili se i o ohýbání adjektiv pro vyjádření určité míry vlastnosti (z češtiny známe stupňování adjektiv – *pěkný/pěknější/nejpěknější*). O jejich výsledcích pojednávám v kap. 5.

Níže se podrobněji zabývám morfologickou strukturou znaků, které svým významem vyjadřují vlastnost určité substance. Ze sémantického hlediska jsem tyto adjektiva v českém znakovém jazyce rozlišila na adjektiva třídy A a adjektiva třídy B.

4.2.3 Adjektiva třídy A

Tato kapitola pojednává o morfologické struktuře adjektiv, které jsem ze sémantického hlediska označila za adjektiva, která vyjadřují objektivní či subjektivní hodnocení vlastností substancí, u nichž není možné popsat tvar nebo velikost. Příklady takových adjektiv jsou např. na obr. 16 - 21.

Obr. 16

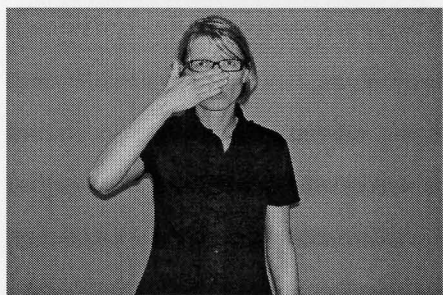
VESELÝ

Obr. 17

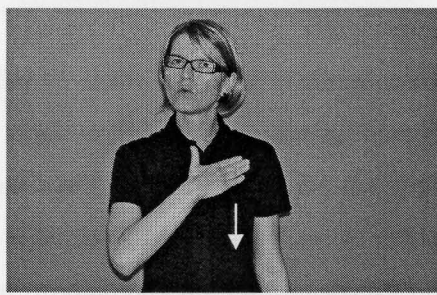
HEZKÝ

Obr. 18

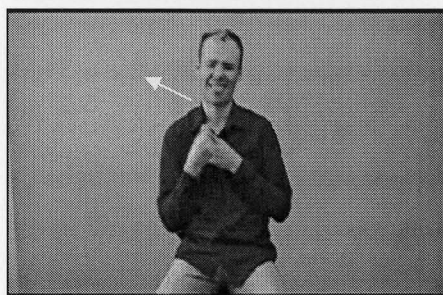
TUPÝ

Obr. 19

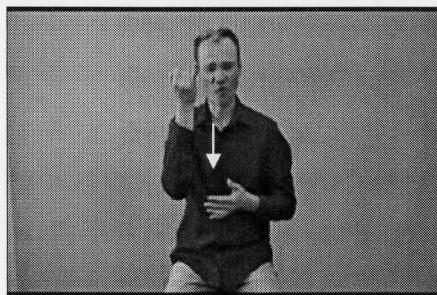
HODNÝ

Obr. 20

VTIPNÝ

Obr. 21

HUBENÝ

Abych získala přehled o úplné morfologické struktuře těchto adjektiv v českém znakovém jazyce, zkoumala jsem nejprve, zda je produkce nemanuální složky znaku u adjektiv třídy A „povinná“, zda se respondenti v produkci nemanuální složky u těchto adjektiv shodují (podrobně viz níže). Následně jsem se věnovala otázce vytvoření adjektiv třídy A – především otázce, zda je možné považovat nemanuální složku, příp. prvky adjektiva třídy A v českém znakovém jazyce za vázaný morfém ke složce manuální.

Následně se zabývám otázkou, zda stejně jako v českém jazyce, i v českém znakovém jazyce podléhají adjektiva třídy A flexi pro vyjádření gramatických kategorií čísla, rodu a pádu.

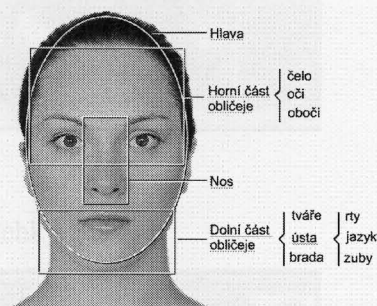

4.2.3.1 Forma adjektiv třídy A. Nemanuální složka.

Pro podchycení účasti nemanuální složky znaku v morfologické struktuře adjektiv českého znakového jazyka jsem respondentům předložila obrázky s adjektivními významy, které měli za úkol popsat (obrázky jsou uvedeny vždy na fotografii znaku).⁶⁸ Následně jsem zkoumala nemanuální složku u 28 adjektiv. Zaměřila jsem se na nemanuální složku znaku vyjadřovanou v obličejové části.⁶⁹

Pro přehled zde připomenu **soupis nemanuálních prvků, které bývají spojovány s pohyby obličeje, tedy s mimikou:** „zúžení očí, koutky úst dolů, dolní či horní ret jde nahoru“ (např. Coerts, 1990 In Motejzíkova, 2007, s. 19); „svraštělé obočí, svraštění nosu“ (např. Baker; Cokely, 1996; Bergman, 1995 pro švédský znakový jazyk In Motejzíkova, 2007, s. 19). V mém materiálu českého znakového jazyka se kromě výše zmíněných nemanuálních prvků objevovalo také *zvednuté obočí, rozšířené oči, užívání orálních komponentů znaku a mluvních komponentů.*

Výše uvedené nemanuální prvky se produkují v určitých částech obličeje, které jsou přehledně znázorněny na obrázku níže:

Obr. 22 Rozvrstvení mimiky obličeje podle Wilbuřové (2003, s. 338 In Motejzíkova 2007, s. 12)

Wilbuřová (2003 In Motejzíkova, 2007, s. 12) uvádí, že pro vyjádření adjektivního (i adverbiálního) významu jsou klíčové prvky produkované v dolní části obličeje. Rovněž z mého výzkumu (elicitace 28 znaků od 5 respondentů prováděná na základě obrázků s antonymním významem)⁷⁰ vyplývá, že v českém znakovém jazyce jsou **znaky s adjektivním významem provázeny nemanuální**

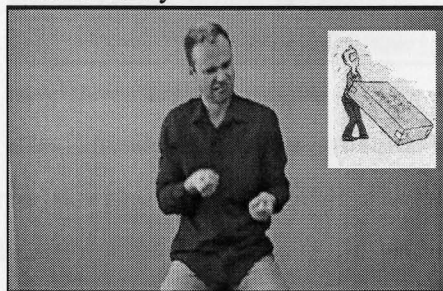
⁶⁸ Detailně o průběhu výzkumu viz kap. 3.1.1.1.

⁶⁹ Pohyby ramen a těla zde opomímám, jelikož při výzkumu šlo o produkci samostatných znaků bez zapojení do diskurzu a pohyby ramen a těla zde neměly žádný gramatický význam. Ve znakovém jazyce vyjadřují pohyby ramen a těla především syntaktické významy - více viz např. Motejzíkova, 2007.

⁷⁰ Videomateriál viz příložené CD, složka „antonyma“.

složkou. Respondenti se shodovali především při produkci nemanuální složky znaku v horní části obličeje.⁷¹ Příklad této shody je dobře pozorovatelný na obr. 23 - 30 u antonym TĚŽKÝ a LEHKÝ – na obr. 23 - 26 dokládám příklady produkce těchto znaků od čtyř vybraných respondentů.

Obr. 23 těžký

Obr. 24 těžký

TĚŽKÝ

TĚŽKÝ

Obr. 25 těžký

Obr. 26 těžký

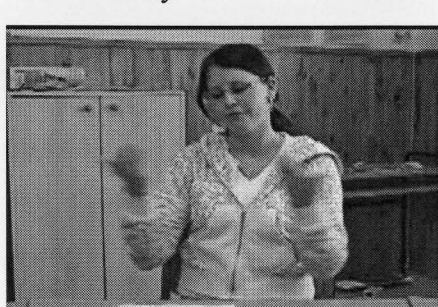
TĚŽKÝ

TĚŽKÝ

Obr. 27 lehký

Obr. 28 lehký

LEHKÝ

LEHKÝ

⁷¹ Příčinou odlišnosti v nemanuální činnosti dolní části obličeje bylo časté užívání mluvních komponentů namísto komponentů orálních (detailní soupis užitých mluvních a orálních komponentů viz tabulka níže).

Obr. 29 lehký

LEHKÝ

Obr. 30 lehký

LEHKÝ

Z uvedených antonym – znaků TĚŽKÝ a LEHKÝ - je dobře pozorovatelný **rozdíl v nemanuální složce znaku převážně v horní části obličeje**. U znaku TĚŽKÝ je *obočí svraštělé, oči přimhouřené*, u znaku LEHKÝ je *obočí zvednuté, oči otevřené*.

Nejen z výše uvedených příkladů produkce znaků TĚŽKÝ a LEHKÝ, ale i z podrobné analýzy popisu nemanuální složky excerpovaných znaků, které jsou uvedeny v tabulce níže, je zřejmé, že nemanuální složka je součástí adjektiv. Tabulka zachycuje nemanuální prvky znaků produkované v horní části obličeje, v oblasti nosu a v dolní části obličeje. Přestože se za jazykové prostředky znakového jazyka nepovažují mluvní komponenty, do tabulky jsem se snažila zapsat i tyto prostředky, jelikož se v některých případech může jednat o konvencionalizované výpůjčky z češtiny.⁷²

⁷² Některé mluvní komponenty mohou být již trvalou součástí nemanuální složky určitého znaku – jsou tzv. konvencionalizované, tzn. jejich užívání je ve společenství neslyšících „dohodnuté“ a užití znaku bez tohoto mluvního komponentu je považováno za chybné. Výzkum mluvních komponentů se doposud nestal tématem žádné odborné práce o českém znakovém jazyce, uvedu proto jen jeden příklad z vlastní znalosti znakového jazyka – specifický znak JÍDLO-HESLO, mluvní komponent „HESLO“. Tato výpověď by se do českého jazyka mohla přeložit jako: „Dám si to, co vždycky.“ Podrobné zpracování specifických znaků viz Vysuček, 2009.

TĚŽKÝ	LEHKÝ	SILNÝ	SLABÝ	HODNÝ	ZLÝ
					
<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. otevřená ústa	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> o.k. povystrčený jazyk	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „s“ / vyceněné zuby	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „slab“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „o“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné
<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> m.k. „těž“	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> o.k. povystrčený jazyk	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. koutky úst dolů	<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. povystrčený jazyk	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „o“	<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“
<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> <u>rozšířené</u> <u>oči</u> o.k. otevřená ústa / obraz písmene „t“	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. „leh“	<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. koutky úst dolů, krátké vyfouknutí vzduchu	<u>mírně</u> <u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> <u>rozšířené oči</u> m.k. „mab...“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. zavřená ústa	<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné zuby
<u>mírně</u> <u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> <u>přimhouřené</u> <u>oči</u> m.k. „těž“	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> o.k. povystrčený jazyk	<u>mírně</u> <u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. koutky úst dolů	<u>mírně</u> <u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> <u>přimhouřené</u> <u>oči</u> m.k. „slabý“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „o“	<u>svrašťelé</u> <u>obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“

HEZKÝ 	OŠKLIVÝ 	SLOŽITÝ/ TĚŽKÝ 	JEDNODUCHÝ/ LEHKÝ/NUDA
<u>zvednuté obočí</u> o.k. povystrčený jazyk ⁷³	<u>svraštělé obočí,</u> <u>nos</u> m.k. „oš (..) vý“	<u>TĚŽKÝ</u> <u>svraštělé obočí</u> m.k. „těž“	<u>LEHKÝ</u> <u>zvednuté obočí</u> o.k. vypláznutý jazyk
<u>zvednuté obočí</u> m.k. „hez“	- ⁷⁴ m.k. „oš“	<u>SLOŽITÝ</u> <u>svraštělé obočí</u> m.k. „složit“	<u>NUDA</u> <u>zvednuté obočí,</u> <u>svraštělé obočí</u> o.k. otevřená ústa – jdou vidět zuby
<u>zvednuté obočí</u> m.k. „hez“	<u>svraštělé obočí,</u> <u>nos</u> o.k. otevřená ústa – jsou vidět zuby	<u>SLOŽITÝ</u> <u>svraštělé obočí</u> m.k. „složit“ --- <u>TĚŽKÝ</u> <u>svraštělé obočí</u> m.k. „těž“	<u>LEHKÝ</u> <u>zvednuté obočí</u> m.k. „leh“
<u>zvednuté obočí</u> m.k. „hez“	<u>svraštělé obočí,</u> <u>nos</u> m.k. „ošklivý“	<u>mírně svraštělé</u> <u>obočí,</u> <u>přimhouřené oči</u> o.k. otevřená ústa	<u>NUDA</u> <u>zvednuté obočí,</u> <u>svraštělé obočí</u> o.k. otevřená ústa – jdou vidět zuby

⁷³ Respondentka uvádí znak, jehož slovně-druhovým zařazením si nejsem jista. Jedná se o znak LÍBÍ/HEZKÝ uvedený výše na obr. 15.

⁷⁴ Nemanuální činnost horní části obličeje zde nelze hodnotit, jelikož respondentka při produkci váhala – nemanuální činnost tak může vyjadřovat i otázku.

BOHATÝ	CHUDÝ	NAŠTVANÝ/ZLÝ	VESELÝ
			
<u>neutrální obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné zuby	NAŠTVANÝ <u>svrašťelé obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté obočí</u> M. úsměv
<u>svrašťelé obočí</u> m.k. „boh“	<u>svrašťelé obočí</u> m.k. „chud“	ZLÝ <u>svrašťelé obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné zuby	<u>zvednuté obočí</u> M. úsměv
<u>svrašťelé obočí</u> o.k. nafouknuté tváře, koutky úst dolů	<u>zvednuté obočí,</u> <u>rozšířené oči</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné zuby	ZLÝ <u>svrašťelé obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné zuby ----- NAŠTVANÝ <u>svrašťelé obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté obočí</u> M. úsměv
<u>neutrální obočí</u> m.k. „bohatý“	<u>neutrální obočí</u> o.k. obraz úst ve tvaru „z“ / vyceněné zuby	NAŠTVANÝ <u>svrašťelé obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté obočí</u> M. úsměv m.k. veselý

PLNÝ 	PRAZDNÝ 	ČISTÝ 	ŠPINAVÝ 	TLUSTÝ 	HUBENÝ
<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. „pln“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „práz“	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. „čis“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „špinavý“	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> o.k. povystrčený jazyk
<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. „pln“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „práz“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „čistý“	<u>svraštělé</u> <u>obočí</u> m.k. „špinavý“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. „hub“
<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „pln“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „práz“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „čis“	<u>svraštělé</u> <u>obočí</u> m.k. „špinavý“	<u>svraštělé</u> <u>obočí</u> o.k. koutky úst dolů, krátké vyfouknutí vzduchu	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. obraz úst ve tvaru písmene „u“
<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „pln“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „práz“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> m.k. „čis“	<u>svraštělé</u> <u>obočí</u> m.k. „špinavý“	<u>neutrální</u> <u>obočí</u> o.k. nafouknuté tváře	<u>zvednuté</u> <u>obočí</u> m.k. „hub“

Z tabulky je zřejmé, že u některých adjektiv (např. HEZKÝ, HODNÝ, ZLÝ, NAŠTVANÝ, VESELÝ, TLUSTÝ) se respondenti vzájemně shodovali⁷⁵ při vyjadřování nemanuálních prvků znaku v horní i dolní části obličeje.

⁷⁵ Za „shodu“ považují alespoň 70% stejných příkladů.

U jiných adjektiv (např. TĚŽKÝ, OŠKLIVÝ, SILNÝ, SLABÝ, BOHATÝ, HUBEŇÝ) bylo užití nemanuálních prvků více rozdílné – **respondenti se lišili především v produkci nemanuálních prvků v dolní části obličeje, a to hlavně v užívání orálních a mluvních komponentů.** Za příčinu užívání mluvních komponentů některými respondenty považují nastolení formální situace, která navzdory nepřítomnosti slyšícího výzkumníka vznikla samotnou přítomností kamery. Jelikož byli respondenti vybráni na základě jejich školního zařazení do tzv. „neslyšící“ skupiny – do skupiny uživatelů znakového jazyka, domnívám se, že by větší jazykový vzorek nebo neformální, spontánní komunikace prokázala v mnoha případech preferenci v užívání orálních komponentů namísto komponentů mluvních.

Z hlediska znakotvorby se nabízí dvě možné hypotézy pro chápání formy adjektiv třídy A:

1. adjektiva třídy A lze chápat jako znaky vicemorfémové, tedy znaky složené z manuální a nemanuální složky znaku, kdy manuální složka znaku je dále dělitelná na parametry znaku tvar ruky, pohyb a umístění ruky, orientace dlaně a orientace prstů ruky, složka nemanuální je dále dělitelná na nemanuální prvky jako pozice obočí, svraštělý nos, orální, popřípadě mluvní komponent. Manuální složka znaku představuje v tomto pojetí kořenový morfém, ke kterému je připojen vázaný morfém - nemanuální složka znaku.

V českém jazyce je vázaným morfémem např. *ník* ve slově *úředník*. Někteří zahraniční lingvisté nemanuální složku znaku za vázaný morfém považují (např. Sutton-Spaceová; Wollová, 1999 In Johnston; Schembri, 2007)).

2. adjektiva třídy A lze chápat jako znaky jednomorfémové, které nesou parametry manuální a nemanuální složky znaku, jež samy o sobě nemají vlastní význam, avšak v součinnosti se složkou manuální představují plnovýznamovou jednotku znak o jednom morfému. Adjektivum třídy A je v tomto pojetí tvořeno jedním volným morfémem, tj. morfémem, který není vázán na další morfémy (v češtině jsou příklady volných morfémů slova *had, sad* apod.).

Abych mohla zvážit, zda je nemanuální složka adjektiva vázaným morfémem na jeho složku manuální, budu se níže, s ohledem na bilaterální povahu morfémů, věnovat nejen formě nemanuální složky znaku, ale také jejímu významu.

Morfologický výzkum nemanuální složky u výrazů vyjadřujících vlastnosti substancí provedli **Johnston a Schembri (2007)** v australském znakovém jazyce.⁷⁶ Ti se zabývali otázkami typu: Mohou být výrazy vyjadřující vlastnosti tvořeny pouze nemanuální složkou?⁷⁷ Jsou významy jednotlivých nemanuálních prvků u výrazů vyjadřujících vlastnosti v australském znakovém jazyce podobné těm v BSL? Hrají nemanuální prvky roli při utváření nových znaků?⁷⁸

Johnston a Schembri (2007) se nezabývali nemanuálními prostředky pouze v souvislosti s adjektivy, ale popsali fungování některých vybraných nemanuálních prostředků obecně. Zde uvedu pouze příklady, které se vztahují k adjektivům.

Johnston a Schembri (2007, s. 155) uvádí např. význam nemanuálního prvku / orálního komponentu *nafouknuté tváře* (puffed cheeks) (někdy doprovázen vyfukováním vzduchu) u adjektiva TLUSTÝ. Orální komponent *nafouknuté tváře*, může dle nich odkazovat na velký rozměr nějaké substance. Artikuluje-li mluvčí význam znaku TLUSTÝ s *nafouknutými tvářemi*, změní se význam znaku TLUSTÝ na význam „velmi tlustý“.

Další popisovaný nemanuální prvek Johnstonem a Schembriem (2007) je prvek *vtažené tváře*, do kterých je vdechován vzduch a někdy jsou provázány nemanuálním prostředkem *zúžené oči*. Tento prvek provází adjektiva s negativním významem typu RISKANTNÍ, NEBEZPEČNÝ, HROZNÝ apod. Johnston a Schembri (2007) zmiňují ještě nemanuální prostředky *svraštělý nos* a *jazyk mezi zuby*, neuvádějí je však do souvislosti s adjektivy.

---

⁷⁶ V problematice nemanuální složky znaku existuje mnoho nevyřešených otázek, na které prozatím současná lingvistika znakového jazyka nezná odpověď. Jak např. uvádí Brennanová, 1994a (In Johnston a Schembri, 2007, s. 156) „... nelze jednoznačně říci, které nemanuální prvky tvoří samostatnou plnovýznamovou jednotku.“, problematická je, dle Brennanové, rovněž otázka, zda je možné o některém z nemanuálních prvků prohlásit, že modifikuje prvek jiný, či otázka, které obličejové nemanuální prvky se nejčastěji vzájemně doplňují (Brennanová, tamtéž, uvádí např. *zúžené oči* a *vtažené tváře*).

⁷⁷ Srov. Johnston; Schembri, 2007, s. 154: „...většina nemanuálních prvků se objevuje pouze ve spojitosti s manuální složkou znaků, a to především těch s adjektivním nebo slovesným významem. Méně nemanuálních prvků lze najít u znaků pro substance (STŮL, DŮM), avšak v některých případech se vyskytují i zde (např. při modifikaci jména pro vyjádření tvaru a velikosti).“

⁷⁸ Podrobně viz Johnston; Schembri, 2007.

Ke zjištění role nemanuálních prvků při vytvoření adjektiv třídy A v českém znakovém jazyce jsem opět využila vyelicitované prostředky (28 znaků - antonym) od 5 respondentů – viz příložené CD) Při jejich bližším prozkoumání jsem dospěla k závěru, že užití nemanuální složky znaku je pro určité významy znaků konvencionalizováno.

Svraštělé obočí se např. objevovalo ve znacích se zjevně negativním významem – např. ZLÝ, OŠKLIVÝ, ŠPINAVÝ, NAŠTVANÝ, TLUSTÝ. Svraštělé obočí se v některých těchto znacích (u znaků SILNÝ, NAŠTVANÝ, TLUSTÝ) kombinovalo s nemanuálním prvkem „koutky úst dolů“.⁷⁹

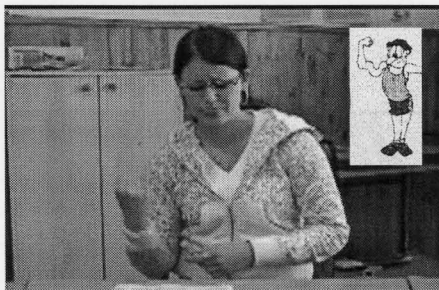
Naopak nemanuální prvky *úsměv a zvednuté obočí* jsou pozorovatelné u znaků s pozitivním významem – HEZKÝ, VESELÝ, ČISTÝ. Nemanuální prvek *vtažené tváře* se vyskytoval u znaků asociujících nízkou sílu/intenzitu – např. MALÝ, SLABÝ. *Nafouknuté tváře* se vykytovaly u znaků asociujících vysokou sílu/intenzitu: TLUSTÝ. Příklady uvádím níže na obr. 31 – 43.

Obr. 31 silný

SILNÝ

Obr. 32 slabý

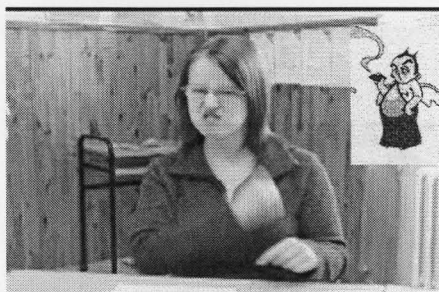
SLABÝ

Obr. 33 hodný

HODNÝ

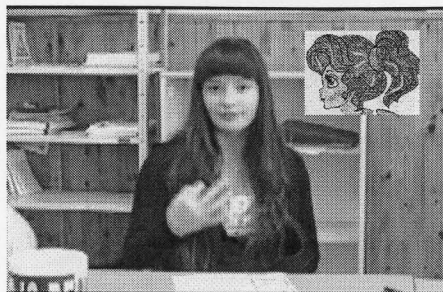
Obr. 34 zlý

ZLÝ

⁷⁹ Jak uvádí Motejzíkova 2007, nemanuální prvek *koutky úst dolů* se stejně jako např. nemanuální prvek *zúžení očí*, objevuje jako tzv. face negation v kombinaci s tzv. head negation („kroucení hlavou ze strany na stranu“) při vyjadřování záporu v některých znakových jazycích světa.

Obr. 35 hezký

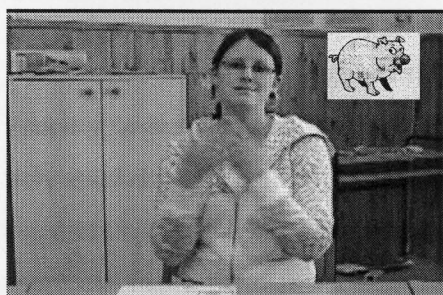
HEZKÝ

Obr. 36 ošklivý

OŠKLIVÝ

Obr. 37 čistý

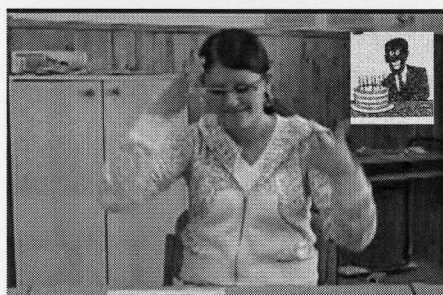
ČISTÝ

Obr. 38 špinavý

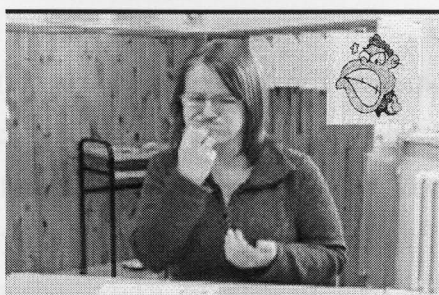
ŠPINAVÝ

Obr. 39 veselý

VESELÝ

Obr. 40 naštvaný

NAŠTVANÝ

Obr. 41 hubený

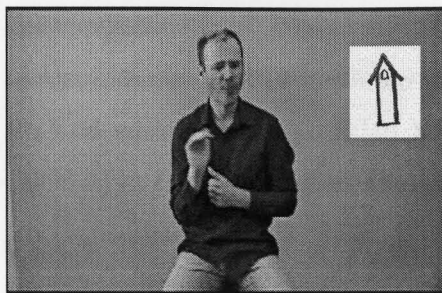
HUBENÝ

Obr. 42 tlustý

TLUSTÝ

Obr. 43 malý

MALÝ

Výsledky mého výzkumu podporují teorii, ve které **je možné považovat nemanuální prvky adjektiv** (např. *zvednuté obočí, svraštělý nos* apod.) **za vázané morfémy**, tedy prostředky s vlastní formou a významem, které jsou vázány ke kořenovému morfému - manuální složce znaku.

4.2.3.2 Flexe adjektiv třídy A?

Jak jsem již uvedla výše, v lingvistice českého znakového jazyka byla již popsána např. flexe u shodových sloves (viz kap 1.1.2.1). Abych zjistila, zda se i u adjektiv českého znakového jazyka uplatňuje flexe, zaměřila jsem se na otázku deklinace pro gramatické kategorie číslo, rod a pád, pro které podléhají flexi adjektiva v českém jazyce.

Z videomateriálu „popis obrázku“ (viz příložené CD), jsem vyexcerpovala všechna adjektiva účastníci se jmenných skupin (excerpta viz příloha č. 1) Ze zkoumaných jmenných skupin vyplynulo, že adjektiva třídy A českého znakového jazyka nemění svůj tvar pro vyjadřování gramatických kategorií.⁸⁰

Adjektiva třídy A českého znakového jazyka se chovají jako některé prostředky známé z jazyků izolačního typu, které pro vyjadřování gramatických kategorií rovněž nepoužívají afixy – např. jako adjektiva v anglickém jazyce (viz adjektivum *old* v následujících příkladech: *old woman, old man, old chicken, old pigs atd.*)

Skutečnost, že se forma adjektiv třídy A nemění pro vyjadřování gramatických kategorií může bez zapojení těchto znaků do výpovědi způsobovat problémy s odhalením slovního druhu adjektiva v českém znakovém jazyce.

⁸⁰ Viz např. shodný tvar adjektiva ZELENÝ na videích materiálu „popis obrázku“ na příloženém CD v těchto jmenných skupinách: PODLAHA-ZELENÁ, BEMUDY-ZELENÉ, KALHOTY-ZELENÉ, OBLEČENÍ-ZELENÉ, ŠATY-ZELENÉ.

V mém jazykovém materiálu, kde byla adjektiva uvedena bez zapojení ve výpovědi – např. v materiálu „antonyma“ (viz příložené CD), jsem měla potíže s rozeznáním adjektiv především od těchto uvedených slovních druhů: (a.) od substantiv (viz příklad KLUK-(...)DIVNÝ-HOROR/HRŮZOSTRAŠNÝ-NOS...) na CD v materiálu „antonyma“, video č. 2), (b.) od sloves (viz např. ((STŮL) HEZKÝxLÍBÍ SE MI výše na obr. 15), (c.) od adverbii (viz např. (KLUK) POMALU/POMALÝ na CD v materiálu „antonyma“, video č. 1, 2).

Shrnu, že **při určování slovního druhu adjektiva v českém znakovém jazyce je nutné vycházet především ze sémantického a syntaktického kritéria**, jelikož forma znaku je (stejně jako např. v čínštině, vietnamštině nebo angličtině) pro vyjadřování gramatických kategorií neměnná.

Závěr

Cílem této kapitoly bylo získat odpověď na otázku utvoření adjektiv třídy A českého znakového jazyka se zaměřením na nemanuální složku znaku.

Z mého výzkumu vyplývají tyto skutečnosti:

1. ve způsobu vyjadřování manuální složky adjektiv třídy A se všichni respondenti shodovali, **adjektiva třídy A se vyznačují stabilitou při vyjadřování manuální složky znaku (ta bývá zapisována do slovníků znakového jazyka), jsou v komunitě neslyšících běžně užívána a lze o nich tudíž říci, že tvoří tzv. jádro znakové zásoby**⁸¹;

2. pokud se respondenti ne vždy shodli při vyjadřování nemanuálních prvků znaku, lze tento fakt, na základě množství nasbíraného materiálu, přičítat formální situaci nastolené přítomností kamery při sběru materiálu českého znakového jazyka. **Přestože není nemanuální složka adjektiv zapisována do slovníků znakového jazyka, je její užívání v komunitě neslyšících konvencionalizováno a považováno za povinnou součást adjektiv třídy A.**

Výsledky mého výzkumu dále podporují teorii, že adjektiva třídy A jsou utvořena jedním kořenným morfémem, který tvoří manuální složka znaku a jedním morfémem vázaným tvořeným složkou nemanuální.

V této kapitole jsem se zabývala rovněž flexí adjektiv pro vyjádření gramatických významů. Z výzkumu vyplynulo, že **adjektiva třídy A českého**

---

⁸¹ Podrobně o jádru slovní zásoby viz EŠČ, 2002, s. 244.

znakového jazyka nemění, narozdíl od adjektiv českého jazyka, pro vyjadřování gramatických kategorií svůj tvar.

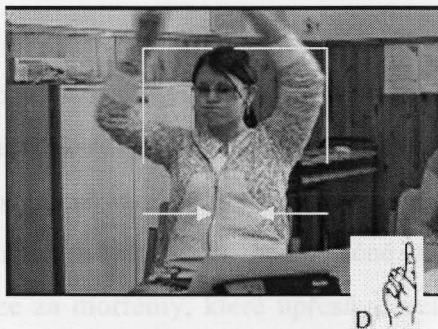
4.2.4 Adjektiva třídy B - specifikátory tvaru a velikosti

V materiálu českého znakového jazyka jsem vydělila znaky, které vyjadřují velikost a tvar substance. Pracovně jsem je doposud nazývala jako adjektiva třídy B. Těmto znakům se již věnovala řada zahraničních lingvistů (Klima a Bellugiová, 1979; Suppala, 1982; Bakerová a Cokely, 1980 In Wilcox; Liddell a Johnson 1987 a další) a o jejich existenci se okrajově zmiňuje i několik odborných prací o českém znakovém jazyce (Potměšil 2006; Tikovská, 2006; Motejzík, 2007). V českém prostředí se pro jejich označení užívá speciální termín, který vychází z překladu termínu pro tyto prostředky v zahraničí – *specifikátory tvaru a velikosti* (size and shape specifiers, dále jen STV)⁸². Příklady STV uvádím níže na obr. 44 - 46.

Obr. 44 velký obdélníkový obraz⁸³

OBRAZ

STV pro obdélníkový tvar obrazu

⁸² Přestože jsem se setkala i s termínem-pojmem *specifikátory tvaru a rozměru* - viz Motejzík, 2007, termín-pojem specifikátory tvaru a velikosti v českých studiích převažuje, proto jej budu užívat i v této práci.

⁸³ Kompletní tabulku s obrázky jednotlivých tvarů rukou příkládám v příloze č. 2.

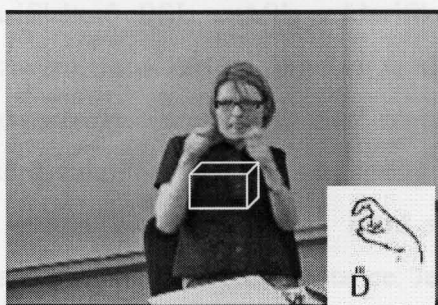
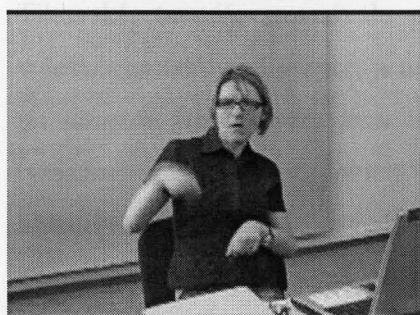
Obr. 45 svíčka válcovitého tvaru

SVÍČKA

STV pro válcovitý tvar svíčky

Obr. 46 kabelka

KABELKA

STV pro krychlovitý tvar kabelky

Tyto prostředky se liší od adjektiv třídy A svým významem – vyjadřují tvar a současně velikost nějaké substance, ale také svou nejistou slovně-druhovou povahou. Není snadné podat jasnou odpověď na otázku, zda lze tyto prostředky, které **jsou ukazovány vždy ve spojení se substantivy**, jednoznačně označit za nějaký druh adjektiv, nebo spíše pouze za morfémy, které upřesňují velikost a tvar substantiva.

Rozpory ve slovnědruhovém zařazení a v popisu formální struktury STV panují i v zahraniční odborné literatuře.

Australští lingvisté Johnston a Schembri (2007, s. 170), definují STV jako prostředky, které „*jsou užívány k popisu daného předmětu tak, že vizuálně vykresluji jeho tvar*“. STV tudíž považují za prostředky, kterým lze přiřknout adjektivní charakter.

Jiné pojetí STV nabízí např. lingvisté Bakerová; Cokely (1980); Brennanová (1992) a Wilburová (1987), kteří na rozdíl od Wollové a Sutton-Spenceové (2004) o STV nepojednávají jako o zvláštním typu adjektiv, ale jako o jednom z typů klasifikátorů. Toto jejich pojetí STV jako klasifikátorů vychází

z širšího pojetí klasifikátorů, které zahrnuje nejen zastupování substanci, ale i jejich popis – podrobněji o rozdílu mezi klasifikátory a STV viz níže.

4.2.4.1 STV versus klasifikátory znakového jazyka

Jelikož se zahraniční, ale i české práce často věnují STV pouze v souvislosti s klasifikátory znakového jazyka, pokusím se zde ve stručnosti vystihnout hlavní rozdíly mezi STV a klasifikátory.⁸⁴

Sémantický rozdíl

Klasifikátory (resp. klasifikátorovými tvary ruky, které mohou fungovat jako klasifikátory) v českém znakovém jazyce se zabývala Tikovská (2006). Tikovská, tamtéž, srovnávala pojetí klasifikátorů BSL a ASL s klasifikátory v českém znakovém jazyce, a dospěla k závěru, že: „*Většina lingvistů se shodla na tom, že klasifikátory jsou jazykové prostředky, které objekt buď zastupují, a nebo popisují.*“ Toto pojetí klasifikátorů zahrnuje i STV jako „určitý druh klasifikátorů“. STV jsou, jak jsem již uvedla výše, prostředky, které slouží k popisu charakteristických rysů (rysů tvaru a velikosti) určité substance. Jelikož **klasifikátory na rozdíl od STV, nepopisují vlastnosti substancí (pouze substance zastupují), domnívám se, že je na místě STV a klasifikátory ze sémantického hlediska rozlišovat.**

Morfologický rozdíl

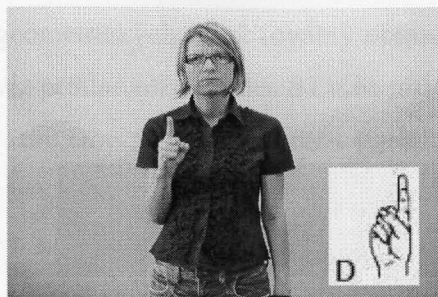
O vymezení rozdílu mezi klasifikátory a STV z morfologického hlediska se částečně pokusil Potměšil a kol. (2006, s. 13), jenž STV vzhledem ke klasifikátorům blíže vymezuje takto: „*Specifikátory se od klasifikátorů liší tím, že nemají jistý pevný arsenál jednotek (proforem) (...).*“ Proformou se přitom v případě klasifikátorů rozumí prostředek (klasifikátorový tvar ruky) pro zastoupení substance. Klasifikátorové tvary ruky nepopisují (jako STV) konkrétní vlastnosti substance (velikost a tvar), ale mohou substanci zastoupit ve výpovědi. Na obr. 47 a 48 uvádím příklady dvou možných klasifikátorových proforem pro zastoupení referenta – osoby, které uvádí Tikovská (2006).

---

⁸⁴ Problémy s přesným terminologickým vymezením rozdílu mezi klasifikátory a STV se bohužel vyskytují i v českém prostředí. Slovník znaků křesťanských pojmů pro neslyšící, 2001 považuje prostředky, které popisují a specifikují tvary předmětů za tzv. předváděcí klasifikátory. Srov. také definici klasifikátorů rozměru v článku Macurová; Vysuček 2005, kteří uvádí konvencionalizované tvary ruky pro zastoupení výšky, šířky či hloubky předmětů.

Obr. 47 osoba

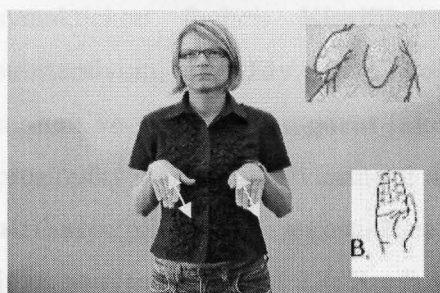

Obr. 48 osoba

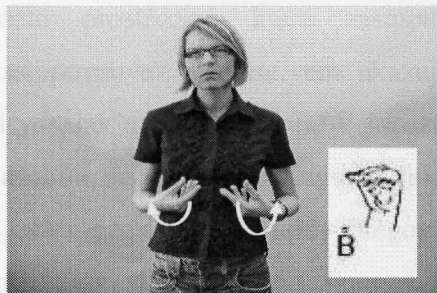

Můj výzkum potvrzuje tezi Potměšila a kol. (2006, s. 13), avšak pouze u určitého typu excerpt. V materiálu českého znakového jazyka se objevovaly různé tvary rukou, které mohou stejně dobře popsat tvar a velikost substance, jejíž tvar není přesně specifikovatelný – srov. např. překlady významu „povislá prsa“ na obrázcích níže, kdy respondent neukazuje substantivum a následně STV, kterým by specifikoval velikost a tvar substance, ale pouze ikonicky vykresluje velikost a tvar prsou.

Obr. 49

Obr. 50

Obr. 51

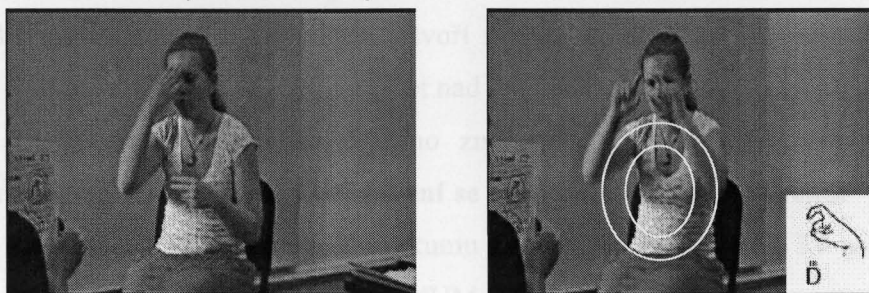
Obr. 52

Z obrázků výše je zřejmé, že vnímání velikosti a tvaru je subjektivní a toto subjektivní vnímání se promítá rovněž do výběru použitého znaku. Ve vztahu k STV se však ukázalo, že benevolence při výběru tvaru ruky pro vyjádření tvaru a velikosti nějaké substance není příliš vysoká – některé tvary ruky použít lze, jiné jsou považovány při popisu konkrétní substance za nepřijatelné. Respondenti

se shodovali především při výběru STV pro předměty jednoduchých geometrických tvarů (oválný obraz, televize tvaru kvádru, kreditní karta apod. – viz příklad níže a videa STV na přiloženém CD – složka „STV“).

Obr. 53 oválný obraz s širokým rámem

OBRAZ

STV

Lze říci, že výběr tvaru ruky STV pro popis vlastnosti substance je v komunitě neslyšících do jisté míry konvencionalizován.

Syntaktický rozdíl

Ze zastupující povahy klasifikátorů lze rovněž usoudit na jejich syntaktickou funkci. **Klasifikátory**, jakožto prostředky, které zastupují substantivum, ale vždy se ve spojení se zastupovaným substantivem ukazují, **mohou ve výpovědi fungovat jako predikáty**.⁸⁵ Jak uvádím níže, STV jakožto prostředky specifikující vlastnosti substancí **mohou ve výpovědi fungovat jako atributy** (přívlastky – v češtině např. *kulatý stůl*), případně by mohly fungovat **jako součásti predikátů** (přísudků – v češtině např. *stůl je kulatý*). Fungování STV jako součástí predikátů se mi však bohužel nepodařilo prokázat (o fungování adjektiv českého znakového jazyka ve jmenných a slovesných skupinách pojednávám podrobně v kap. 4.3).

Pro výše uvedené rozdíly mezi STV a klasifikátory se přikláním k odlišování mezi těmito dvěma druhy prostředků znakového jazyka a níže se zaměřím na otázku možného slovnědruhového zařazení STV mezi adjektiva českého znakového jazyka.

4.2.4.2 STV v jazykovém plánu

Při přemýšlení nad možným zařazením STV mezi adjektiva českého znakového jazyka je nutné položit si základní otázku – a to, na jakou rovinu jazykového plánu lze STV zařadit. Jedná se o morfémy nebo o znaky? Nebo jde

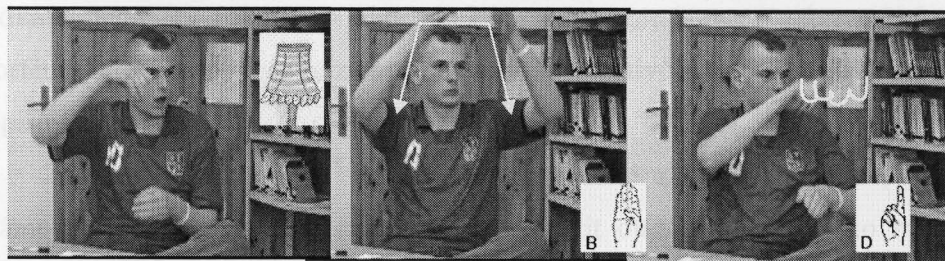
⁸⁵ Srov. Tikovská, 2006, s. 109.

o zcela specifické prostředky, které není možné do jazykového plánu známého z lingvistiky mluvených jazyků zařadit?

Výsledky mého výzkumu podporují teorii, že adjektiva třídy A jsou znaky utvořené jedním kořenným morfémem, který tvoří manuální složka znaku a jedním morfémem vázaným, který tvoří složka nemanuální. Teprve pokud lze STV chápat jako znaky, lze se zamýšlet nad jejich slovnědruhovým zařazením.

Ze získaného materiálu českého znakového jazyka (popis obrázku) je zřejmé, že **STV se vyskytují ve spojení se substantivem pro referenta⁸⁶, jehož tvar a velikost STV popisují.** Z výzkumu rovněž vyplývá, že se STV artikuluji **vždy za substantivem** (SUBSTANTIVUM-STV) – viz obr. 54 – 56.

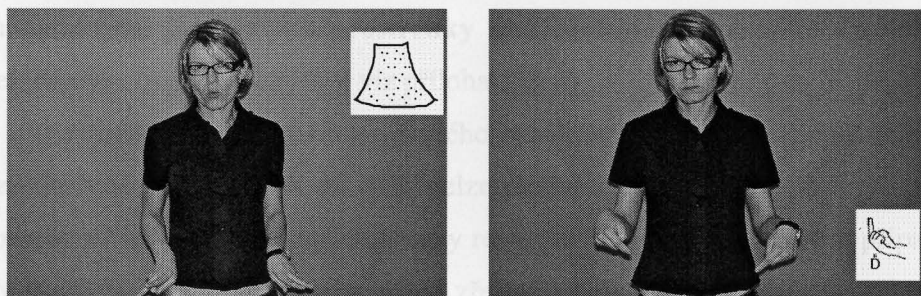
Obr. 54 lampa s volánky

LAMPA

STV pro tvar krytu lampy, následně pro tvar volánků na lampě

Obr. 55 puntíkováná sukně

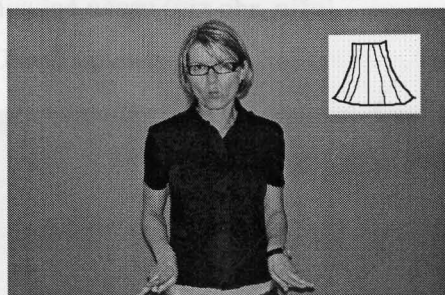
SUKNĚ

STV pro jemné puntíky

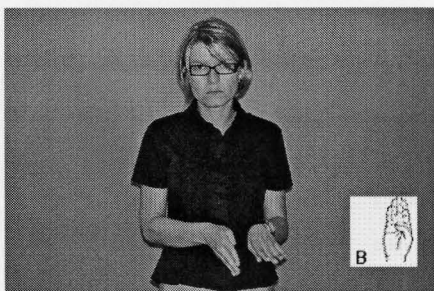
⁸⁶ Referentem rozumím, podle Lotky, 2000, s. 97 „...individuální (konkrétní nebo abstraktní) objekt, k němuž se jazykový znak nebo výraz jedinečně v promluvě vztahuje“.

Obr. 56 skládaná sukně

SUKNĚ

STV pro sklady

V souvislosti se zařazením STV na určitou rovinu jazykového plánu se nabízí dvojí pojetí. STV je ve výše uvedených případech možné považovat za lexikální jednotky (obdobně jako adjektiva v českém jazyce) nebo za vázané morfémy, které jsou v postpozici připojené k substantivům, jejichž velikost a tvar popisují.

Z mého výzkumu STV⁸⁷ vyplývá, že je možné užít jistý typ elize, jak jej známe z českého jazyka. Je např. možné položit otázku: „Jaké tričko měl na sobě?“ a odpovědět užitím STV pro tvar a velikost pruhů trička, a to bez produkce substantiva. Navíc se v materiálu českého znakového jazyka („popis obrázku“ na přiloženém CD) objevily výpovědi, ve kterých mezi substantivem pro popisovanou substanci a STV stojí další znak (obvykle znak TYP – příklad viz obr. 76). **Proto se přikláním k teorii, že STV nejsou vázanými morfémy, ale samostatnými jazykovými prostředky s adjektivním významem.** (Kompletní přehled vyexcerpovaných STV viz příloha č. 3/B).

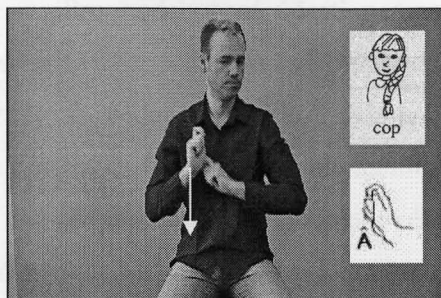
Ze získaného materiálu českého znakového jazyka (popis obrázku viz přiložené CD) vyplývá, že STV nelze produkovat samostatně, tj. bez spojení s popisovaným substantivem. Pokud by respondent ve výše uvedených případech nevyjádřil substantivum, nebylo by zřejmé, k jakému referentu se vlastnost vyjadřovaná STV vztahuje.

V získaném materiálu se však kromě STV, které respondenti ukazovali v postpozici za substantivy, objevovaly také znaky, které popisovaly velikost a tvar určité substance, avšak nebyly artikulovány ve spojení se substantivy. Tyto

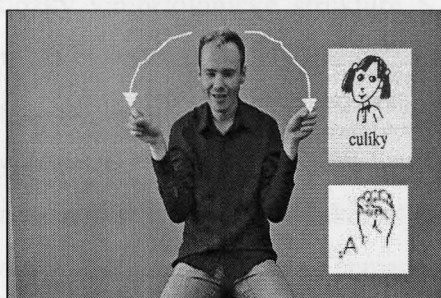
⁸⁷ Dotazování neslyšících respondentů mimo videozáznam.

znaky obvykle popisovaly velikost a tvar různých částí těla – nosu, čela, zubů, uší, případně účesu (viz obr. níže).

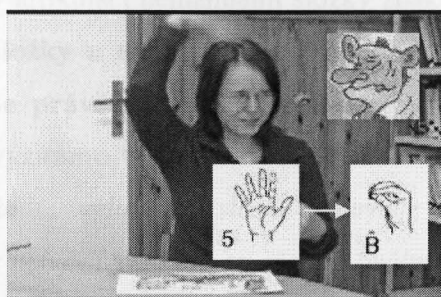
Obr. 57 pletený cop

Obr. 58 dva rovné copy

Obr. 59 účes „kohout“

Obr. 60 velké kulaté uši

Na výše uvedených obrázcích respondenti ukazují znaky pro konkrétní tvar a velikost účesu a uší.

Domnívám se, že respondenti zde nevyjadřují substantivum – např. VLASY, COP apod., z důvodu nadbytečnosti – artikuluje-li respondent STV pro velikost a tvar vlasů na hlavě, je zřejmé, že specifikuje právě vlastnosti účesu, používá-li STV pro velikost a tvar ucha na místě, kde je umístěno ucho, je zřejmé, že hovoří o uchu. Není proto nutné artikulovat kromě STV i substantivum, případně deiktický prostředek⁸⁸, kterým se části těla často označují (kompletní přehled vyexcerpovaných příkladů tohoto typu viz příloha č. 3/B). V této souvislosti hovoří někteří lingvisté o inkorporaci STV do znaku pro popisovanou substanci: „některá adjektiva pro vyjádření velikosti referenta mohou být inkorporována do jmen, a to zvětšením znaku nebo užitím tvaru ruky pro tvar a velikost referenta.“⁸⁹ (Wollová a Sutton-Spenceová 2004, s. 110)⁹⁰

⁸⁸ Tvar ruky D (pro obrázek tvaru ruky viz příloha č. 2) odkazující na referenta.

⁸⁹ V originálním znění: „There are often no separate adjectives, since some adjectives can be incorporated into the noun, with the size of the sign indicating the size of the referent, or the

Je však otázkou, zda lze v těchto případech skutečně uvažovat o inkorporaci, nebo o neязыkovém, ikonickém, popisu substancí.

4.2.4.3 Nemanuální složka STV

Pro podchycení účasti nemanuální složky v morfologické struktuře STV jsem využila videomateriál „popis obrázku“ (viz příložené CD). Budu se zde zabývat především otázkou, zda je nemanuální složka součástí formy STV a jaké významy mohou určité nemanuální prvky vyjadřovat.

Z materiálu českého znakového jazyka jsem zjistila, že při produkci adjektiv třídy B se respondenti mnohem více shodovali v artikulaci manuální i nemanuální složky znaku, než tomu bylo u adjektiv třídy A (tam se lišili především v artikulaci nemanuální složky znaku). Lze se domnívat, že **užívání nemanuální složky u adjektiv třídy B je do značné míry konvencionalizováno, jelikož se právě nemanuální složka STV do značné míry podílí na vyjadřování významu velikosti referenta**. Holubová ([Online], cit. 20. 4. 2008) se domnívá, že „...*velikostní složku zahrnuje především (ne pouze) nemanuální složka, z největší části je to zřejmě orální komponent. Při velkých rozměrech nafukují tváře, při líčení tenkého předmětu 'vcucávám'*⁹¹ *tváře dovnitř, při popisu něčeho baňatého pracují se vzduchovými, různými výdechy.*“⁹²

Výsledky mého výzkumu tvrzení Holubové potvrzují. Nemanuální složka je neopominutelnou součástí STV (připojuje se k STV). Velikostní význam znaku vyjadřuje vedle nemanuální činnosti dolní části obličeje také nemanuální činnost horní části obličeje, tedy činnost čela, obočí a očí. Nemanuální činnost horní části obličeje při artikulaci STV není v mém materiálu užívána dostatečně pravidelně,

---

handshape indicating the size and shape of the referent, e.g. long, short, narrow, round, curved, flat, etc.”

⁹⁰ Srov. Kyle, Wollová, 1985, s. 153: „*Modifiers for size can be incorporated into the sign itself, can be added as a modifier element or can require substitution of the base size.*”

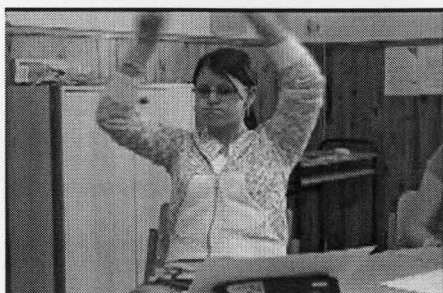
⁹¹ Pro označení nemanuálního prvku „vcucnutí tváře“ užívám v této práci termín „vtažené tváře“.

⁹² Jak jsem již uvedla v poznámce pod čarou č. 49, pod termín „orální komponenty“ zahrnuji v této práci rovněž např. nemanuální prvky *vtažené tváře* a *nafouknuté tváře*. Tyto prvky obvykle nejsou v zahraniční literatuře na toto téma označovány termínem „orální komponenty“, ale termínem obecnějším - „výraz tváře“ (linguistics facial expression) (Sandler, 1989), „nemanuální prvek“ (manual signal) (Johnston a Schembri, 2007) aj. V rámci dodržení terminologie v linii českých prací, které se tématu nemanuální složky znaku věnují (zejména Motejková, 2007), zahrnuji jazykovou nemanuální činnost tváří pod termín „orální komponenty“.

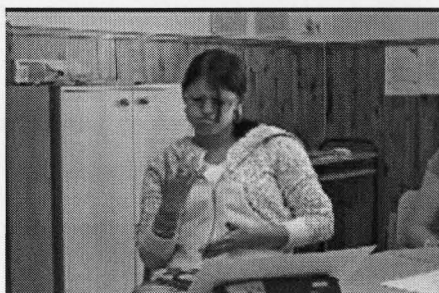
a proto se zde budu věnovat pouze nemanuálním prvkům artikulovaným v dolní části obličeje, které jsou pro vyjádření určitých významů užívány pravidelně.

o.k. nafouknuté tváře

Obr. 61 velký obraz

Obr. 62 velká brada

o.k. nafouknuté tváře

svraštělé čelo, obočí

Obr. 63 velké boty

o.k. nafouknuté tváře

svraštělé čelo, obočí

o.k. nafouknuté tváře

Orální komponent *nafouknuté tváře* byl u adjektiv třídy A užíván především pro vyjádření velké síly, intenzity (např. u znaku TLUSTÝ). U adjektiv třídy B je používán pro vyjádření velké velikosti / velkého rozměru nějakého referenta. Orální komponent *nafouknuté tváře* zde nese význam, který bychom přeložili do češtiny jako „obrovský“, „velmi velký“.⁹³ Tento nemanuální prvek je používán nezávisle na tvaru referenta – jak lze vidět na obrázcích výše, byl použit např. pro zdůraznění velké velikosti obrazu, boty, brady atd.

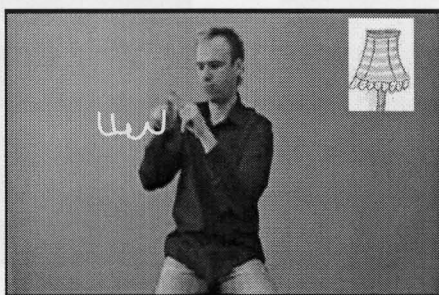
⁹³ Srov. např. výskyt a význam nemanuálního prvku *nafouknuté tváře* (puffed cheeks) v australském znakovém jazyce: Johnston a Schembri, 2007, s. 155; v BSL: Wollová a Sutton-Spenceová, 2004, s. 88.

Při zkoumání výskytu nemanuálního prvku *nafouknuté tváře* lze vypožorovat, že prvek bývá provázen nemanuální činností horní části obličeje, a to především prostředkem *rozšířené oči* nebo *svraštělé čelo*. Přestože Brennanová 1994a (In Johnston a Schembri 2007) pochybuje o tom, zda lze jeden ze simultánně artikulovaných nemanuálních prostředků označit za „hlavní“ a druhý za „vedlejší“, domnívám se, že vzhledem k velmi silně konvencionalizovanému užívání nemanuálního prostředku *nafouknuté tváře* a vzhledem k více různorodé artikulaci simultánně artikulovaných prostředků v horní části obličeje, lze právě orální komponent *nafouknuté tváře* za „hlavní“ prvek považovat.

Orální komponent *nafouknuté tváře* může být doplněn o *rázovité výdechy vzduchu*, které se používají zejména při popisu „něčeho baňatého“, jak uvádí Holubová ([Online], cit. 20. 4. 2008). Tento nemanuální prvek se však, dle mého názoru, používá i při popisu předmětu, který se skládá z více dílčích tvarů stejného typu – např. zdobení lampy složené z mnoha volánků v řadě za sebou. Při manuální artikulaci každého volánku artikuluje respondent i jeden rázovitý výdech – viz obrázek níže.

Obr. 64

o.k. nafouknuté tváře, rázovité výdechy vzduchu

o.k. vtažené tváře

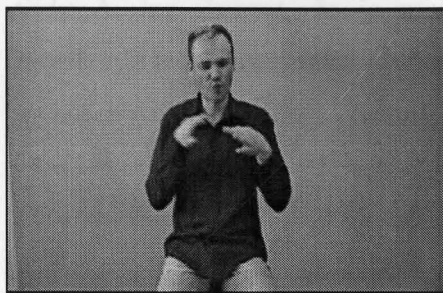
Nemanuální prvek *vtažené tváře* se u adjektiv třídy A vyskytoval u znaků asociujících malou sílu/intenzitu – SLABÝ, MALÝ apod.⁹⁴ Rovněž u adjektiv třídy B bývá spojován s podobnými významy. Používá se ve STV, které vyjadřují velmi malou velikost nějakého referenta. Domnívám se, že orální komponent

⁹⁴ Srov. např. výskyt a význam nemanuálního prvku *vtažené tváře* (sucked-in cheeks) v BSL: Wollová a Sutton-Spenceová, 2004, s. 88.

vtažené tváře modifikuje STV pro význam „hubené nohy/tělo kočky“ na význam „vychrtlé nohy/tělo kočky“.

Obr. 65 vychrtlé nohy (kočky)

o.k. vtažené tváře

Obr. 66 vychrtlé tělo (kočky)

o.k. vtažené tváře

o.k. jazyk mezi zuby

Podobný význam jako má *o.k. vtažené tváře* nese i *o.k. jazyk mezi zuby*, kterým se rovněž vyjadřuje malá velikost určitého referenta. Domnívám se, že tento nemanuální prvek nenese na rozdíl od orálního komponentu *vtažené tváře* negativní příznak, spíše se v některých případech používá ve významu zdrobnělin – např. „maličká kabelka“, „nizoučké boty“ apod. – viz obr. níže.

Obr. 67 nizoučké boty

o.k. jazyk mezi zuby

Obr. 69 uzoučký krk

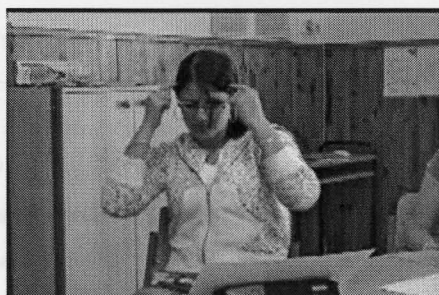
o.k. jazyk mezi zuby

Obr. 68 maličká kabelka

o.k. jazyk mezi zuby

Obr. 70 maličké uši

o.k. jazyk mezi zuby

Závěr

Produkce nemanuální složky STV je, dle získaného vzorku českého znakového jazyka, do značné míry konvencionalizována. Obdobně jako u adjektiv třídy A, lze shrnout, že je možné považovat nemanuální prvky za vázané morfémy, tedy prostředky s vlastní formou a významem, které jsou vázány ke kořenovému morfému - manuální složce STV⁹⁵.

4.3 Syntaktické hledisko

Jak uvádí Čermák (2001, s. 179): „*Z hlediska kritéria syntaktického může většina adjektiv fungovat ve větě atributivně, a to především jako atributy substantiv (v češtině např. **nový** dům), některá z nich i predikativně (v češtině může predikativně fungovat např. adjektivum **nový** ve větě *Ten dům je nový*).*“

Hlavní otázkou, kterou se budu v této části práce zabývat, je, zda je možné atributivní a predikativní fungování adjektiv⁹⁶ popsat i v českém znakovém jazyce. Při zkoumání této otázky budu vycházet z materiálu popis obrázku (viz videa „popis obrázku“ na příloženém CD), který mi poskytlo 21 respondentů.

Jak jsem již zmínila, v českém jazyce může adjektivum fungovat jako větný člen atribut nebo jako jmenná součást predikátu. Jak uvádí ESČ (2002), atribut je v českém jazyce členem nominální (jmenné) skupiny. Pro ilustraci uvedu příklad z ESČ (2002, s. 358): „*[[**unavený**]_{atr} [**dědeček**]_{subj}]_{NSsubj} usnul*“. ESČ (2002, s. 358) se zmiňuje i o vlastním postavení atributu ve jmenné skupině: „*principiálně platí, že v češtině stojí buď těsně před substantivem, s nímž vytváří*

---

⁹⁵ Popis manuální složky STV (typických tvarů rukou pro popis tvaru a velikosti určitých typů substancí) pro obsáhlost tohoto tématu do své práce nezahrnuji. Zabývá se jimi např. Tíkovská, 2006. Nezabývám se zde rovněž flexí a dále ani větně-členským fungováním STV, jelikož o morfoloickém a syntaktickém fungování STV lze pojednávat teprve po učinění definitivního závěru o povaze STV (jedná se o znaky nebo vázané morfémy?). Takový závěr by měl být učiněn na základě výzkumu zacíleného přímo na toto téma.

⁹⁶ Jelikož jsem v kap. 4.2 definitivně nerozhodla o zařazení STV na určitou rovinu jazykového plánu (tj. jedná se o vázané morfémy nebo o samostatné znaky?), vztahuji tuto kapitolu především k syntaktickému fungování adjektiv třídy A.

jmennou skupinu ('*Za poslední peníze si koupila zelený klobouk.*'), nebo těsně za ním ('*Loni si koupila žlutý klobouk, letos chce klobouk zelený.*').⁹⁷

Plní-li adjektivum v české větě roli predikátu, znamená to, že vytváří tzv. slovesně-jmenný predikát, ve kterém je slovesná část vyjádřena nějakým tvarem slovesa „být“ – tj. tzv. slovesnou sponou (*Táta není hodný.*)⁹⁸

Obdobné fungování adjektiv, jako je fungování adjektiv v českém jazyce, uvádí i britské lingvistky Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 110) pro BSL. Dle jejich názoru jsou adjektiva v atributu součástí jmenných skupin a jejich postavení v nich může být trojího druhu:

1. adjektiva mohou stát **před** substantivem - např. HORKÉ JÍDLŮ;
2. adjektiva mohou stát **za** substantivem – např. TRIČKO BÍLÉ;
3. adjektiva mohou být **inkorporována do** substantiva – např. u významu „dlouhé plandavé náušnice“.

Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 110) uvádí, že adjektiva v predikátu jsou součástí slovesných skupin – příkladem adjektiva v predikátu je, podle nich, např. adjektivum VYSOKÝ v tomto příkladu: MUŽ Index₃ VYSOKÝ⁹⁹ („Ten muž je vysoký“).

Přestože Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 110) neuvádí popis výzkumu, kterým k rozdělení adjektiv na atributivní a predikátové došly, a mohlo by být proto zvažováno, zda ve výše uvedeném spojení znaků „TRIČKO-BÍLÉ“ není adjektivum v predikátu, uvádějí skutečnost, že syntaktickou funkcí adjektiv je nutné vždy zkoumat v rámci celé výpovědi. Pouze adjektiva ve funkci predikátu totiž tvoří kompletní výpovědi. Naopak adjektiva ve funkci atributu jsou součástí jmenné skupiny, která sama o sobě výpověď netvoří – např. „VELKÁ- KNIHA...“

Jmenná skupina a postavení adjektiva v ní je popsána také v článku American Sign Language Grammar ([Online] cit. 20. 4. 2008): „*VASL stojí adjektiva za substantivy, avšak pro stylistické ozvláštnění je možné je umístit i před substantiva. (...) V angličtině se naopak klade adjektivum před*

⁹⁷ Srov. Erhart, 2001, který uvádí, že slovosledné umístění adjektiv bývá před substantivem (čeština, němčina) nebo za substantivem (francouzština, albánština, velština, maďarština).

⁹⁸ V této práci se nebudu zabývat fungováním adjektiv v doplňku – např. *běhal zpocený*. Více o syntaktickém fungování adjektiv v českém jazyce viz např. Příruční mluvnice češtiny, 2003, s. 281.

⁹⁹ „Index₃“ je označení užívané v BSL pro odkázání na příslušného referenta (muže).

substantivum, které je popisováno. Angličtina: *I have a brown dog.* ASL: *DOG BROWN I HAVE*“

V materiálu českého znakového jazyka (viz příložené CD, složka „popis obrázku“) jsem zkoumala fungování adjektiv ve slovesných a jmenných skupinách.

V českém znakovém jazyce neexistuje slovesná spona. Jmenná i slovesná skupina vypadá mnohdy stejně – je tvořena substantivem a adjektivem v juxtapozici¹⁰⁰ např. MUŽ-VELKÝ. Z toho důvodu je možné určit větně členskou funkci adjektiva pouze na základě analýzy celé výpovědi. Bohužel je velmi obtížné určit hranice jednotlivých výpovědí ve znakovém jazyce, a proto bylo rovněž složité rozeznat, kdy je adjektivum ve funkci atributu a kdy ve funkci predikátu. Zda označit funkci adjektiva za atributivní nebo predikátovou není např. zcela jasné u adjektiva „UNAVENÁ“ z příkladu uvedeného níže.

Obr. 71 „Unavená manželka vede syna domů, a vidí, že manžel nic nedělá.“¹⁰¹

MANŽELKA

UNAVENÁ

VZÍT

ČZJ1: [[MANŽELKA]_{subj} [UNAVENÁ]_{atr}]_{NSsubj} VZÍT ...

ČZJ2: [MANŽELKA]_{subj} UNAVENÁ

ČJ: „Unavená manželka vede syna domů, a vidí, že manžel nic nedělá.“

Z videa č. 15, které příklad „MANŽELKA-UNAVENÁ“, obsahuje, není zcela zřejmá hranice výpovědi. Funkci adjektiva „UNAVENÁ“ lze v této výpovědi chápat jako atributivní (překlad ČZJ1) nebo jako predikátovou (překlad ČZJ2), kdy juxtapozice znaků „MANŽELKA-UNAVENÁ“ vytváří samostatnou výpověď s absencí spony – tedy slovesa „být“ ve tvaru „byla“.

¹⁰⁰ Juxtapozice je, dle Lotky, 2000, s. 57: „prosté umístění dvou nebo více slov vedle sebe (do výrazu, fráze, kompozita apod.) bez vyjádření vztahu mezi nimi (beze změny jejich podoby), spřahování...“

¹⁰¹ Viz příložené video „popis obrázku“ - video č. 15.

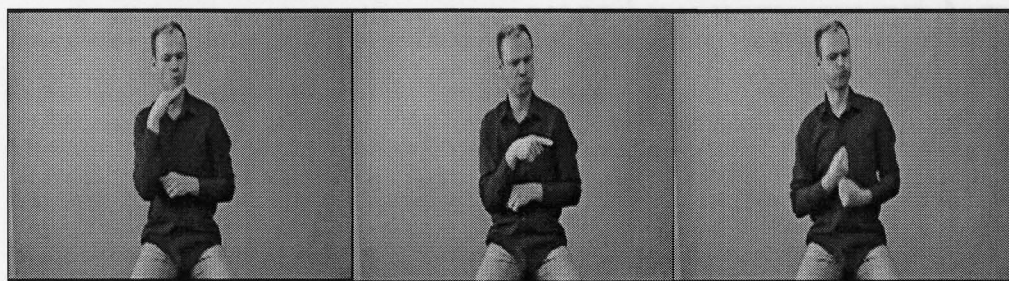
K ne/existenci spony v jazycích se vyjadřuje Cassirer (1996, s. 291): „...na velkém počtu jazyků se projevuje, že sponu v našem logicko-gramatickém smyslu vůbec neznají, že ji ani nepotřebují. Jednotný a obecný výraz toho, co je naším slůvkem „je“ označováno, neschází jenom v jazycích přírodních národů – jako ve většině afrických jazyků, v jazycích amerických domorodců atd. – ale nenalézáme ji ani v jiných vysoce rozvinutých jazycích. Dokonce tam, kde existuje diferenciací predikativního vztahu od čistě atributivního, nemusí mít predikativní vztah žádné zvláštní jazykové vyznačení. Tak je např. v uralskoaltajských jazycích spojení subjektového výrazu s výrazem predikátu téměř vždy uskutečňován prostřednictvím jejich jednoduché juxtapozice, takže takový výraz jako 'město velké' znamená 'město je velké', výraz 'já muž' znamená 'já jsem muž' atd.“ (Cassirer, 1996, s. 291).

4.3.1 Adjektivum ve funkci predikátu?

Jak jsem již uvedla výše, Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 110) uvádí, že adjektiva v BSL mohou fungovat nejen ve funkci atributu, ale rovněž ve funkci predikátu. Příkladem adjektiva v predikátu je, podle nich, např. adjektivum VYSOKÝ v tomto příkladu: MUŽ Index₃ VYSOKÝ¹⁰² („Ten muž je vysoký“).

V materiálu českého znakového jazyka (viz přiložené CD, složka „antonyma“), který neobsahuje souvislé vyprávění, ale uvádění ekvivalentů v českém znakovém jazyce k obrázkům, jsem objevila stejný typ příkladů jako uvádí Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 110) – viz např. obr. 72 níže.

Obr. 72 „Ten muž je tlustý.“¹⁰³

MUŽ

ODKAZ

TLUSTÝ

¹⁰² „Index₃“ je označení užívané v BSL pro odkázání na příslušného referenta (muže).

¹⁰³ Viz přiložené video „antonyma“ - video č. 5.

ČZJ: [[MUŽ]_{subj} [ODKAZ]]_{NSsubj} TLUSTÝ

ČJ: „Ten muž je tlustý.“

S tvrzením Wollové a Sutton - Spenceové (2004, s. 110), že se ve výše uvedeném typu příkladu jedná o kompletní výpověď, lze však polemizovat. Přestože se na obr. 71 jedná o výpověď, jejíž hranice jsou z videozáznamu jasně rozpoznatelné, zadáním úkolu respondenta bylo uvádět k obrázkům, na kterých byly zobrazeny vlastnosti substancí - např. „tlustý muž“ x „hubený muž“. Neočekávala jsem tudíž od respondenta kompletní výpovědi, nýbrž jmenné skupiny obsahující adjektivum (např. znaky MUŽ-TLUSTÝ).

Pokud by bylo možné považovat typ příkladu na obr. 71 za kompletní výpověď, bylo by možné říci, že se spojení subjektu s adjektivem v predikátu v českém znakovém jazyce vyjadřuje obdobně jako v Cassirerem (1996) výše popsaných příkladech z uralskoaltajských jazyků, tj. artikulací substantiva a adjektiva v predikátu vedle sebe beze spony a beze změny svého tvaru. Predikativní ne/fungování adjektiv českého znakového jazyka není však z mého výzkumu zcela průkazné.¹⁰⁴

4.3.2 Adjektivum ve funkci atributu?

Z materiálu českého znakového jazyka jsem vy excerpovala mnoho skupin, které je možné považovat za jmenné. **Adjektiva v těchto jmenných skupinách stojí obvykle za substantivy (BOTY-STARÉ, MAŠLE-BÍLÁ, HLAVA-DIVNÁ, OBLEČENÍ-OŠKLIVÉ, PODLAHA-ZELENÁ) a plní funkci atributu.**¹⁰⁵ V získaném materiálu českého znakového jazyka se před substantivy vyskytovala pouze adjektiva označující barvy (např. MODRÉ-KALHOTY, ZELENÉ-ŠATY, MODRÉ-KRAČASY, BÍLÉ-PONOŽKY, BÍLÁ-KOČKA).¹⁰⁶ Celkem jsem vy excerpovala 22 příkladů. Avšak i adjektiva označující barvy ukazovali respondenti častěji za substantivem - celkem 43 příkladů. Příklad adjektiva ve funkci atributu:

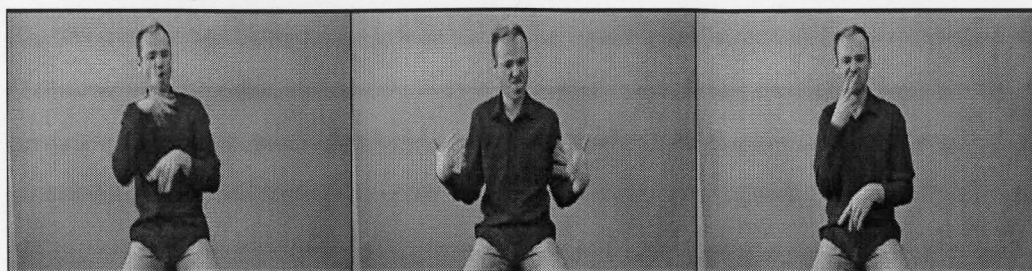
¹⁰⁴ Srov. Zeshanová, 2000, která vzhledem ke specifickým rysům znakového jazyka, neexistenci jeho psané podoby, a tudíž obtížnému určování hranic výpovědí, využití sýntaktického kritéria zpochybňuje.

¹⁰⁵ Vy excerpované příklady viz příloha č. 1/A

¹⁰⁶ Vy excerpované příklady viz příloha č. 1/B

Obr. 73 „Tlustý muž kouří ...“¹⁰⁷

MUŽ

TLUSTÝ

KOŮŘIT

ČZJ: [[MUŽ] subj [TLUSTÝ]_{atr}] NSsubj – KOŮŘIT

ČJ: „Tlustý muž kouří a čte si noviny.“

Obr. 74 „Bílá kočka se dívá.“¹⁰⁸

KOČKA

BÍLÁ

DÍVAT SE

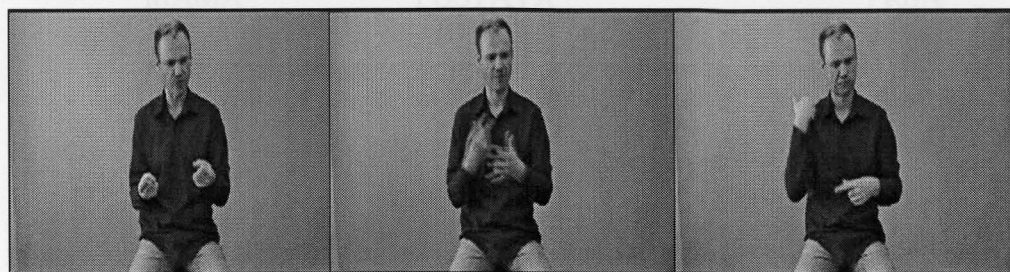
ČZJ: [[KOČKA] subj [BÍLÁ]_{atr}] NSsubj – DÍVAT SE

ČJ: „Bílá kočka se dívá.“

Zajímavost:

Zvláštním příkladem je artikulace znaku TYP, který se v některých výpovědích vyskytoval mezi substantivem a adjektivem:

Obr. 75 „Staré auto / auto starého typu ...“¹⁰⁹

AUTO

TYP

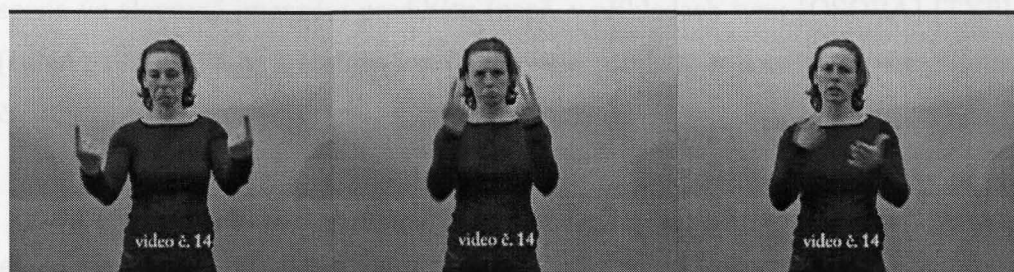
STARÉ

¹⁰⁷ Viz příložené video „popis obrázku“ - video č. 7.

¹⁰⁸ Viz příložené video „popis obrázku“ - video č. 14.

¹⁰⁹ Viz příložené video „antonyma“ - video č. 5.

Obr. 76 „V místnosti - obývacím pokoji, je ...“ / „V místnosti obývacího typu je ...“¹¹⁰

MÍSTNOST

POKOJ

TYP

OBÝVÁK/OBÝVACÍ

MÍT

Obr. 77 „Co se týče máminy postavy, má špičatá prsa.“¹¹¹

MÁMA

POSTAVA

PRSA

TYP

STV

¹¹⁰ Viz příložené video „popis obrázku“ - video č. 14.

¹¹¹ Viz příložené video „popis obrázku“ - video č. 4.

Znak TYP zde může fungovat jako sloveso s významem „má“ v predikátu (např. v příkladech typu [ŽENA] [TYP] [OBLEČENÍ] [ZELÉNĚ]) nebo jako spona ve slovesně-jmenném predikátu (např. v příkladech typu [OSOBA] [TYP] [LÍNÁ] [TLUSTÁ]). Všechny vyexcerpované příklady tohoto typu viz příloha č. 1/C.

Závěr

Z mého výzkumu vyplynulo, že adjektiva českého znakového jazyka fungují v atributu. Český znakový jazyk na rozdíl od českého jazyka nerozlišuje atribut shodný a neshodný. Adjektiva v atributu stojí zpravidla za substantivy.

Predikátové fungování adjektiv v českém znakovém jazyce není na základě obtížně určitelných hranic výpovědí zcela průkazné.

5. Stupňování adjektiv v českém znakovém jazyce

Jak uvádí EŠČ (2002, s. 445), stupňování je v tradičních mluvnicích pojímáno jako „... paradigmatické tvoření tvarů II. stupně (komparativu) a III. stupně (superlativu) od některých adjektiv (...). Tvar, od kterého se tyto tvary tvoří se nazývá I. stupeň (pozitiv).“ Podle EŠČ (2002) je v české lingvistické tradici stupňování pokládáno za morfologickou kategorii, ale „...MČ I (1986) naznačuje (ne však MČ II (1986) a PMČ (1995)) a ČŘJ (1996) zavádí jeho interpretaci jako **kategorie slohotvorné**.“¹¹² (EŠČ, 2002, s. 445) Označení stupňování za morfologickou kategorii je tedy sporné, jelikož se utvořením tvaru pro vyšší stupeň míry nějaké vlastnosti v českém znakovém jazyce nevyjadřuje gramatická kategorie. Proto si o způsobu utváření prostředků pro vyjádření vyššího stupně míry nějaké vlastnosti v českém znakovém jazyce dovolím pojednat právě na tomto místě. Nejprve ve stručnosti uvedu způsob stupňování adjektiv jazyka českého, následně přejdu ke stupňování v českém znakovém jazyce.

V řadě flektivních jazyků, stejně tak i v češtině, vstupují adjektiva do stupňování (v češtině např.: *veselý, veselejší, nejveselejší*). Druhým stupněm lze vyjádřit vyšší míru nějaké vlastnosti, třetím stupněm pak míru nejvyšší. Způsoby tvoření druhého a třetího stupně v českém jazyce uvádí např. Havránek; Jedlička (2002, s. 82):

1. Druhý stupeň se tvoří příponami *-ejší, -ější (smělejší, novější), -ší (tvrdší, prostší) nebo -í (měkčí, hezčí)*.

2. Třetí stupeň se tvoří ze stupně druhého přidáním předpony *nej- (nejsmělejší, nejnovější, ...)*.

O vyjadřování míry nějaké vlastnosti se v souvislosti s českým znakovým jazykem zmínila již Motežlíková (2007). Dle ní má při vyjadřování vlastností substancí a vyjadřování stupně těchto vlastností (v českém jazyce např. stupňování *dobrý, lepší, nejlepší*) v českém znakovém jazyce důležitou roli nemanuální složka znaku. Jak uvádí Motežlíková (2007, s. 14), nemanuální prvky „...hrají svou úlohu při vyjadřování vlastností předmětů a jevů, při vyjadřování stupně (míry) těchto vlastností a při vyjadřování doplňujících okolností, spojených s dějem“. Motežlíková (2007) se bohužel s ohledem na vymezení zadání své práce

---

¹¹² MČ – Mluvnice češtiny, PMČ – Příruční mluvnice češtiny, ČŘJ – Čeština, řeč a jazyk.

nevěnuje otázce stupňování obecně, avšak pouze v souvislosti s fungováním nemanuální složky znaku.

5.1 Stupňování adjektiv třídy A

Pro získání odpovědí na některé otázky týkající se problematiky stupňování adjektiv v českém znakovém jazyce jsem provedla výzkum elicitací (o výzkumu viz kap. 3.1.1.2, materiál viz příložené CD), kdy jsem respondentům předložila česky psaná adjektiva třídy A, tedy ta, která nevyjadřují tvar ani velikost – *červený, hodný, poctivý, trpělivý, vysoký, tlustý* apod., a požadovala jsem po respondentech jejich stupňování. Některá tato adjektiva jim bohužel nebylo možné předložit v obrazové podobě, jelikož popisují abstraktní vlastnosti substancí. Z analýzy získaného materiálu jsem vypožorovala značnou rozkolísanost ve vyjadřování vyššího stupně vlastnosti různých substancí. Respondenti si často nebyli jisti, jak daný stupeň vyjádřit, jeden (video „stupňování“ č. 9) dokonce tvrdil, že třetí stupeň ve znakovém jazyce není. V materiálu jsem vypožorovala tři typy stupňování, které respondenti užívali. Jeden respondent obvykle užíval ve všech příkladech, které ukazoval, stejný typ stupňování. Jednotlivé typy popisují níže.

5.1.1 Stupňování změnou uvnitř znaku

Pro český jazyk je typické vyjadřovat druhý a třetí stupeň adjektiv přidáním sufixu (*tepl|ejší*) u druhého stupně a přidáním prefixu a sufixu (*(nej)tepl|ejší*) ke kořeni slova u stupně třetího. Takové stupňování je ekonomičtější nežli stupňování adjektiv přidáním dalšího slova *více teplý, nejvíce teplý*.

Také v materiálu českého znakového jazyka jsem našla příklady svědčící o existenci stupňování pomocí změny uvnitř znaku.

Stupňování zvětšením manuální složky znaku doprovázené simultánním zvětšením nemanuální složky znaku uvádím níže na příkladu stupňování adjektiva HODNÝ – viz obr. 78.

Obr. 78

hodný

hodnější

nejhodnější

HODNÝ

otevřené oči

mírný úsměv

HODNÝ

zvednuté obočí

úsměv

HODNÝ

mírně svraštělé

obočí, čelo

úsměv

Respondentka tvoří stupně vlastnosti substance nejen specifickou artikulací manuální složky znaku – zvětšením znaku,¹¹³ ale i změnou v artikulaci nemanuální složky znaku. **Nemanuální složka znaku se podílí na tvorbě jednotlivých stupňů vlastností substancí.**

Podobný příklad tohoto stupňování uvádí Wollová a Sutton-Spenceová (2004) pro BSL. V anglosaské lingvistice je slovtvorba součástí gramatiky. Na základě této skutečnosti hovoří Wollová a Sutton-Spenceová (2004) o tom, že adjektiva lze pro vyjádření intenzity „ohýbat“ přidáním vázaného morfému, který má formu specifické artikulace znaku z počátečního držení s napětím do velmi rychlého rozpětí rukou pro závěrečné držení – viz obr. 79. Dle Wollové a Sutton-Spenceové (2004) se zde skutečně jedná o morfém, jelikož jej lze pro vyjádření zvýšeného stupně vlastnosti připojit i k dalším adjektivům (v BSL např. VERY-SHORT, VERY-LONG).¹¹⁴

¹¹³ Pro lepší viditelnost viz video stupňování č. 8.

¹¹⁴ Wollová a Sutton-Spenceová, 2004, s. 112 v originálním znění: „BSL adjectives can be inflected to indicate intensity. That is, they take an extra bound morpheme. This has the form of a long, tense, initial hold, followed by a very rapid release to a final hold, e. g. HOT vs. VERY-HOT and LONG vs. VERY-LONG (...) It should be noted that the form is independent of the meaning. For example, VERY-SHORT has a long hold, just as VERY-LONG does.“

Obr. 79¹¹⁵ dlouhý

delší

Fig. 6.12a LONG

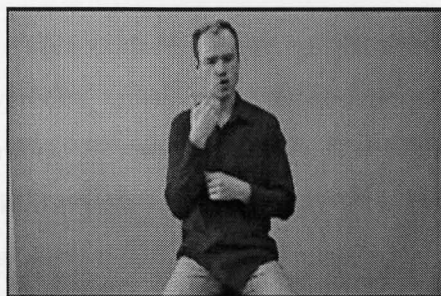

Fig. 6.12b VERY-LONG

Příklady, kdy respondenti tvořili všechny tři stupně vlastnosti substancí změnou uvnitř znaku, se v mém materiálu vyskytlo jen několik (viz např. video stupňování č. 3 (ČERVENÝ), č. 8 (HODNÝ, TRPĚLIVÝ) č. 10 (TLUSTÝ, HODNÝ, POCTIVÝ, ČERVENÝ), č. 12 (TLUSTÝ). Mnohem častěji se v materiálu českého znakového jazyka vyskytovaly příklady lexikálního stupňování (popsáno níže) nebo stupňování, které nazývám „nepravidelné“ (popsáno níže).

5.1.2 Lexikální vyjadřování stupně vlastnosti

V materiálu českého znakového jazyka jsem získala také příklady, kdy se stupňování neuskutečňuje změnou uvnitř znaku, ale pomocí dalšího znaku – viz příklad na obr. 80.

Obr. 80 – červený (čtvereček)¹¹⁶

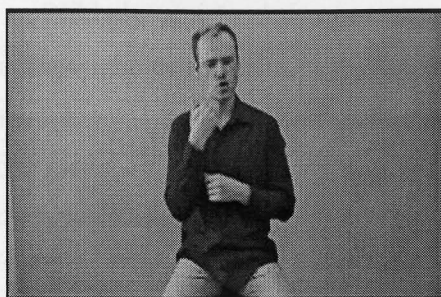
ČERVENÝ

neutrální obočí***o.k.** ústa ve tvaru hlásky „č“*

červenější

¹¹⁵ Zdroj obrázku: Wollová a Sutton-Spenceová, 2004, s. 112.

¹¹⁶ Pro znaky substancí, které respondenti s adjektivem ukazovali, viz příložené CD; fotografie znaků jsou umístěny v pořadí, jak je respondenti ukazovali za sebou.

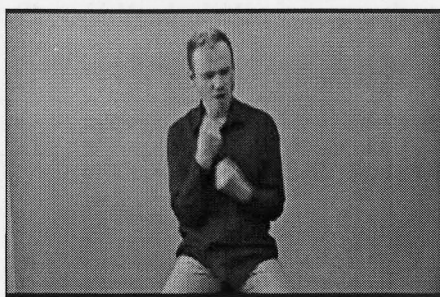

ČERVENÝ

neutrální obočí

o.k. ústa ve tvaru hlásky „č“

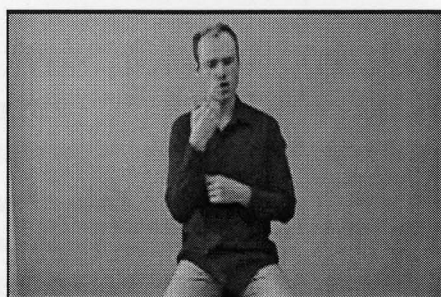
nejčervenější

TMAVÝ/TMAVĚ

mírně svraštělé obočí

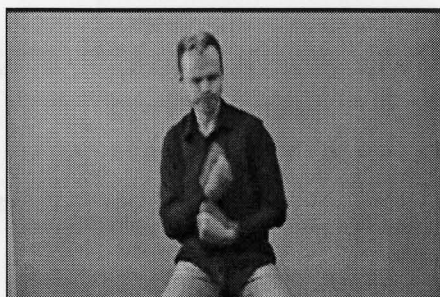
o.k. otevřená ústa

ČERVENÝ

neutrální obočí

o.k. ústa ve tvaru hlásky „č“

TMAVÝ/TMAVĚ

silně svraštělé čelo, obočí

o.k. nafouknuté tváře

Na základě výše uvedeného příkladu utváření vyšší intenzity červené barvy čtverečku, a na základě obdobných příkladů uvedených níže v tabulce, lze shrnout, že **zatímco je pro český jazyk typické vyjadřování druhého stupně přidáním sufixu (červen|ější) a třetího stupně přidáním prefixu a sufixu (nej|červen|ější), stupňování se tedy uskutečňuje především změnami uvnitř slova, v českém znakovém jazyce utváří respondent druhý a třetí stupeň lexikálně - pomocí znaku TMAVÝ/TMAVĚ. Druhý stupeň od třetího odlišuje zesílenou nemanuální činností přidaného znaku.** Nemanuální činnost obočí a tváří při vyjadřování významu „nejčervenější“ odlišuje význam.

Příklady stupňování významu „červený“ vyjádřené dalšími respondenty uvádím v tabulce níže.¹¹⁷

červený	červenější	nejčervenější
ČERVENÝ <i>mirně svrašťelé obočí</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i>	TMAVÝ-ČERVENÝ TMAVÝ <i>svrašťelé obočí</i> <i>o.k. koutky úst dolů</i> ČERVENÝ <i>mirně svrašťelé obočí</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i>	TMAVÝ-ČERVENÝ-SILNÝ TMAVÝ <i>svrašťelé obočí</i> <i>o.k. koutky úst dolů</i> ČERVENÝ <i>mirně svrašťelé obočí</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i> SILNÝ <i>neutrální</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „s“</i>
ČERVENÝ-LÍBIT SE /HEZKÝ ČERVENÝ <i>neutrální obočí, otevřené oči</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i> LÍBIT SE/HEZKÝ <i>neutrální obočí, otevřené oči</i> <i>o.k. spodní ret mezi zuby</i>	ČERVENÝ-OSTRÝ-VÝRAZNÝ ČERVENÝ <i>svrašťelé obočí, zúžené oči</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i> OSTRÝ <i>neutrální obočí, otevřené oči</i> <i>o.k. spodní ret mezi zuby</i> VÝRAZNÝ <i>neutrální obočí, rozšířené oči</i> <i>o.k. zavřená ústa</i>	KRÁSNÝ-NEUVEŘITELNÝ-ČERVENÝ-ZÁŘÍCÍ KRÁSNÝ <i>svrašťelé obočí</i> <i>m.k. „krás“</i> NEUVEŘITELNÝ <i>neutrální obočí, otevřené oči</i> <i>o.k. spodní ret mezi zuby</i> ČERVENÝ <i>svrašťelé obočí, zúžené oči</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i> ZÁŘÍCÍ <i>silně svrašťelé obočí, výrazně se rozšiřující oči v průběhu produkce znaku</i> <i>o.k. -</i>
ČERVENÝ <i>neutrální obočí, otevřené oči</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „č“</i>	VÍCE-ČERVENÝ-VÝRAZNÝ VÍCE <i>svrašťelé obočí</i> <i>o.k. -</i> ČERVENÝ	HRUBÝ-ČERVENÝ-VÝRAZNÝ HRUBÝ <i>zvednuté obočí</i> <i>o.k. ústa ve tvaru písmene „u“</i> ČERVENÝ

¹¹⁷ Ze zkoumaného materiálu jsem vyřadila respondenty, kteří používali znaky znakového jazyka respektive jejich manuální složku, avšak doprovázeli je českými slovy, tzn. používali kód ovlivněný českým jazykem.

	<u>svrašťelé obočí</u> o.k. ústa ve tvaru písmene „č“ VÝRAZNÁ <u>svrašťelé obočí</u> o.k. zavřená ústa	<u>svrašťelé obočí</u> o.k. ústa ve tvaru písmene „č“ VÝRAZNÁ <u>silně svrašťelé obočí</u> o.k. otevřená ústa
ČERVENÝ <u>neutrální obočí, otevřené oči</u> o.k. ústa ve tvaru písmene „č“, koutky úst dolů	OSTRÝ-ČERVENÝ OSTRÝ <u>svrašťelé obočí</u> ČERVENÝ <u>neutrální obočí, otevřené oči</u> o.k. ústa ve tvaru písmene „č“, koutky úst dolů	-

Z tabulky je zřejmé, že při produkci manuální složky **základního tvaru** znaku ČERVENÝ se nejčastěji objevovaly tyto nemanuální prvky: *neutrální obočí, otevřené oči*.

Při zesílení intenzity barvy, tedy **při produkci druhého stupně** vlastnosti substance se nemanuální složka znaku ČERVENÝ nezměnila, avšak byl přidán znak, který vyjadřoval zesílení intenzity – např. OSTRÝ/OSTŘH, VÝRAZNÝ/VÝRAZNĚ, TMAVÝ/TMAVĚ ... bez celé výpovědi (jejichž získání nebylo cílem tohoto dílčího výzkumu) nelze bohužel určit, zda se jedná o adjektiva nebo adverbia. U těchto znaků se často vyskytovalo *svrašťelé obočí*.

Pro vyjádření třetího stupně přidávali respondenti ke znakům užitým pro druhý stupeň další znaky. Nejvyšší intenzitu často vyjadřovali třemi až čtyřmi znaky doprovázenými zesílenými nemanuálními prostředky – *silně svrašťelým obočím* nebo *rozšířenými očima*.¹¹⁸

Podobný způsob vyjadřování stupňování adjektiv popsali také Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 111) v BSL. Tyto lingvistky uvádí, že se pro vyjádření vyššího stupně intenzity adjektiv v BSL přidává ke znakům pro adjektiva další znak jako např. VELMI (VERY), DOST (QUITE). O přítomnosti nemanuální složky znaku se bohužel nezmiňují.

¹¹⁸ Respondentům jsem předložila pouze tři stupně intenzity červené barvy. Předpokládám, že by však vyjádření dalšího stupně intenzity pokračovalo přidáváním dalších pomocných znaků a zvyšováním intenzity nemanuálních prvků znaku.

Níže uvádím nejčastěji užívané znaky pro utváření druhého a třetího stupně vybraných adjektiv.

5.1.2.1 Znaky pro tvorbu druhého stupně adjektiv třídy A

Ze získaného materiálu českého znakového jazyka jsem vyexcerpovala znaky, kterými respondenti nejčastěji¹¹⁹ utvářeli druhý stupeň adjektiv třídy A. Pro utvoření druhého stupně adjektiv HODNÝ, POCTIVÝ a TRPĚLIVÝ užívali respondenti tyto znaky: MOC, VELMI, VÍCE 1, 2 (viz obr. níže).

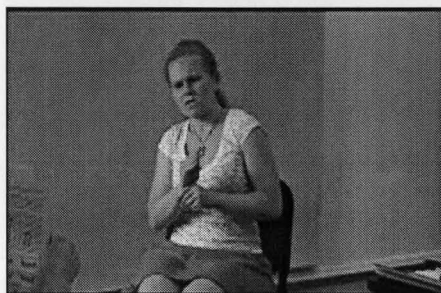
Obr. 81 hodnější

MOC (2/8)

HODNÝ

VÍCE 1 (2/8)

V dalších příkladech byl pro utvoření druhého stupně vlastnosti ke znaku HODNÝ přidán jiný znak (MILÝ (1/8), VÍCE 2¹²⁰ (1/8)) nebo byl druhý stupeň utvořen změnou uvnitř znaku HODNÝ.

¹¹⁹ V závorkách u znaků je uveden počet respondentů, kteří znak použili, a celkový počet respondentů.

¹²⁰ Foto pro znak VÍCE 2 viz níže u druhého stupně znaku POCTIVÝ.

Obr. 82 trpělivější

VELMI (2/9)

TRPĚLIVÝ

V dalších případech byl pro vytvoření druhého stupně vlastnosti ke znaku TRPĚLIVÝ přidán jiný znak (VÍCE 1 (2/9), STŘEDNÍ/STŘEDNĚ NORMÁLNÍ/NORMÁLNĚ (1/9), MOC (2/9) VÍCE 2 (1/9)) nebo byl druhý stupeň utvořen změnou uvnitř znaku TRPĚLIVÝ.

Obr. 83 poctivější

VÍCE 2 (2/9)

POCTIVÝ

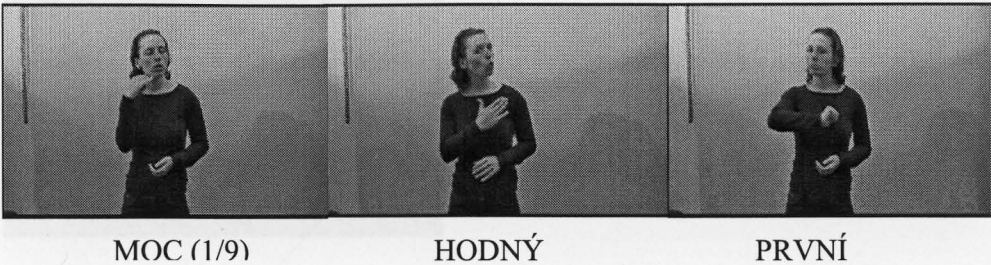
V dalších případech byl pro vytvoření druhého stupně vlastnosti ke znaku POCTIVÝ přidán jiný znak (VÍCE 1 (1/9), STŘEDNÍ/STŘEDNĚ (1/9), MOC (1/9)) nebo byl druhý stupeň utvořen změnou uvnitř znaku POCTIVÝ.

5.1.2.2 Znaky pro tvorbu třetího stupně adjektiv třídy A

Ze získaného materiálu českého znakového jazyka jsem vyexcerpovala znaky, kterými respondenti tvořili třetí stupeň adjektiv třídy A. Níže uvádím znaky pro vytvoření třetího stupně adjektiv třídy A – VELMI, MOC, PŘEVAPIVÝ/Ě, PRVNÍ, „SMEKNOUT KLOBOUK“¹²¹ aj. i s vybranými příklady, ve kterých byly tyto znaky pro vyjádření nejvyšší míry vlastností substancí použity.

¹²¹ Takto přeložila do českého jazyka příslušný znak sama respondentka.

Obr. 84 nejhodnější

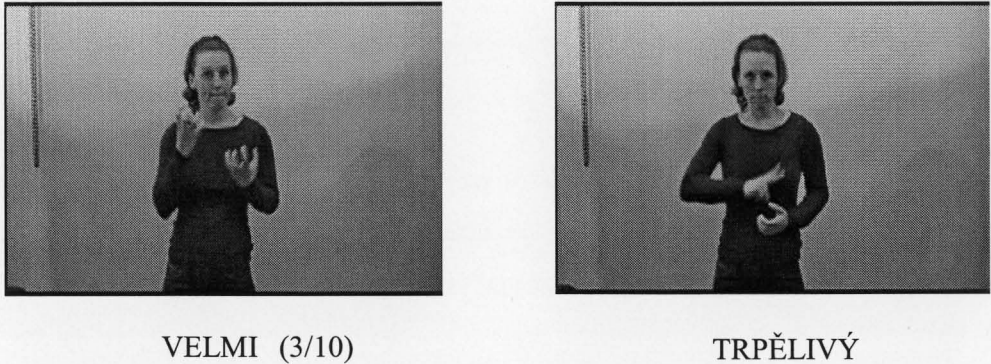

V dalších případech byl pro vytvoření třetího stupně vlastnosti znaku HODNÝ přidán jiný znak / jiné znaky. Uvádím je v jednoduchém zápisu níže v tabulce v pořadí, jak byly znaky ukazovány za sebou.

VELMI	HODNÝ	VELMI	
VÍCE 1	VELMI	MOC	HODNÝ
ÚŽASNÝ/ÚŽASNĚ ¹²²	HODNÝ		
MOC	HODNÝ		
MOC	HODNÝ		
-	-	-	- ¹²³
MOC	HODNÝ		
VÍCE 2	HODNÝ		

V ostatních případech byl třetí stupeň utvořen změnou uvnitř znaku HODNÝ.

Obr. 85 nejtrpělivější

¹²² Pro shlédnutí znaku viz video stupňování č. 3 nebo viz foto níže.

¹²³ Respondentka se domnívá, že třetí stupeň vyjadřování vlastností substancí ve znakovém jazyce není.

ÚŽASNÝ/ÚŽASNĚ (1/10)

V dalších případech byl pro vytvoření třetího stupně vlastnosti znaku TRPĚLIVÝ přidán jiný znak / jiné znaky – viz tabulka níže.

VÍCE 1	VELMI	TRPĚLIVÝ	
-	-	-	¹²⁴
VÍCE 2	TRPĚLIVÝ		
VELMI	TRPĚLIVÝ	„MÁ STRPENÍ“ ¹²⁵	

V ostatních případech byl třetí stupeň utvořen změnou uvnitř znaku TRPĚLIVÝ.

Obr. 86 nejpocitivější

PRVNÍ (1/9)

POCTIVÝ

¹²⁴ Respondentka se domnívá, že třetí stupeň vyjadřování vlastností substancí ve znakovém jazyce není.

¹²⁵ Znak s významem „má strpení“ viz video stupňování č. 5.

Obr. 87 nejpracovitější

SMEKNOUT

PRACOVITÝ

VELMI

KLOBOUK (1/ 9)

V dalších případech byl pro vytvoření třetího stupně vlastnosti znaku POCTIVÝ přidán jiný znak / jiné znaky – viz tabulka níže.

VELMI	POCTIVÝ		
VELMI	POCTIVÝ		
VELMI	POCTIVÝ		
-	-	-	- ¹²⁶
VÍCE 1	POCTIVÝ		

V ostatních případech byl třetí stupeň utvořen změnou uvnitř znaku TRPĚLIVÝ nebo nahrazením znaku jiným znakem (o tom viz kap. 5.1.3).

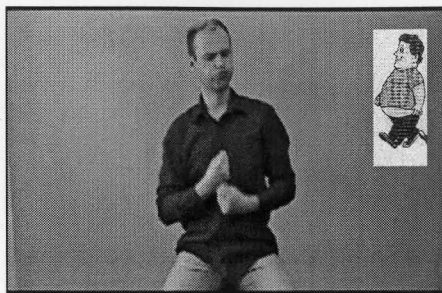
Lze shrnout, že **oproti druhému stupni vlastnosti substance, kdy respondenti přidávali k adjektivu obvykle jen jeden znak, byly pro tvoření třetího stupně používány i znaky dva, popřípadě byl přidán znak po artikulaci adjektiva zopakován.**

5.1.3 Stupňování nepravidelné

V materiálu českého znakového jazyka se objevily i příklady stupňování, kdy pro vytvoření třetího stupně vlastnosti substance nedoplňuje respondent znak dalším znakem ani nemění jeho manuální či nemanuální složku znaku, ale nahrazuje jej jiným znakem – viz např. stupňování znaku TLUSTÝ (obr. 88) a POCTIVÝ (obr. 89).

¹²⁶ Respondentka se domnívá, že třetí stupeň vyjadřování vlastností substancí ve znakovém jazyce není.

Obr. 88 tlustý

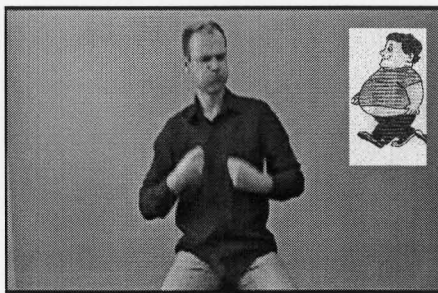

TLUSTÝ

svrašťelé obočí

o.k. nafouknuté tváře

tlustější

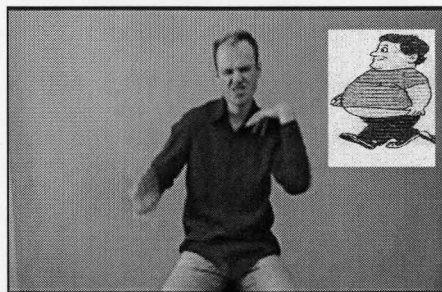

TLUSTĚJŠÍ

silně svrašťelé obočí, zúžené oči

o.k. silně nafouknuté tváře

nejtlustější

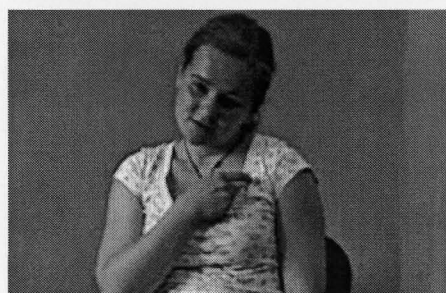
ZAVALITÝ

silně svrašťelé obočí, zúžené oči

o.k. vyceněné zuby

Adjektivum TLUSTÝ je zde pro vytvoření druhého stupně modifikováno změnou uvnitř znaku, avšak třetí stupeň je vyjádřen nahrazením znaku TLUSTÝ jiným znakem, který jsem přeložila jako ZAVALITÝ.

Obr. 89 poctivý

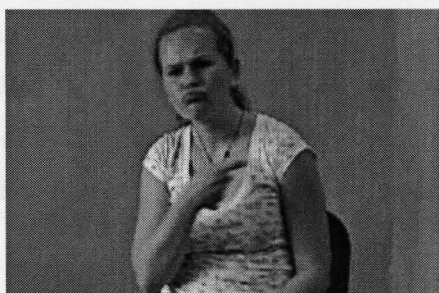

POCTIVÝ

neutrální

o.k. -

poctivější

POCTIVÝ

silně svrašťelé obočí, zúžené oči

o.k. koutky úst dolů

nejpochtivější

SVATÝ

neutrální

m.k. „sva“

Obdobné stupňování dokládají také Wollová a Sutton-Spenceová (2004, s. 111) v BSL u znaku MALÝ (SMALL) - stupňování se v BSL vyjadřuje znakem s vyšší intenzitou PRŤAVÝ (TINY), UNAVERNÝ (TIRED) znakem VYČERPANÝ (EXHAUSTED) apod.

Na základě skutečnosti, že z jazykového vzorku stupňování, který obvykle obsahoval tři adjektiva třídy A od 13 respondentů¹²⁷, jsem vyzískala pouze dva příklady stupňování, které zde nazývám nepravidelným, je na místě se tázat, zda je zde možné hovořit o jisté nepravidelnosti ve stupňování, obdobně jako známe v českém jazyce příklady *dobrý-lepší-nejlepší*, *zlý-horší-nejhorší* apod., o neznalosti respondentů, nebo o málo rozsáhlém jazykovém vzorku.

Závěr

Podle příkladů uváděných respondenty jsem u adjektiv třídy A rozlišila tři různé typy stupňování, neboli vyjadřování stupně vlastnosti substancí. Jde o stupňování změnou uvnitř znaku, lexikální stupňování a stupňování nepravidelné. Jelikož jsem z materiálu vypožadovala, že každý neslyšící respondent utváří stupně vlastnosti obvykle jedním z těchto způsobů/typů, případně typy kombinovali,¹²⁸ je zřejmé, že pro stupňování v komunitě

¹²⁷ Některé natočené příklady stupňování jsem pro výzkum nepoužila, jelikož v nich byl zřejmý vliv českého jazyka (respondenti artikulovali celá česká slova). Proto je u některých příkladů uveden počet např. 2 z 8 namísto ze skutečného celkového počtu respondentů, kterých bylo 13.

¹²⁸ Příkladů stupňování, kdy respondent např. utvoří druhý stupeň změnou uvnitř znaku a třetí stupeň lexikálně, se v mém materiálu vyskytlo velmi málo, proto jsem tento typ stupňování nevydělila.

neslyšících nejsou všeobecně uznávaná ustálená pravidla. Proto toto mé pracovní rozdělení typů stupňování v českém znakovém jazyce nelze považovat za definitivní, jde pouze o přehled příkladů, které se v materiálu objevovaly a slouží jako podklad k dalším výzkumům.

Na základě skutečnosti, že se respondenti, pokud neartikulovali mluvní komponenty, shodovali ve vyjadřování nemanuální složky znaků, lze konstatovat, že se **nemanuální složka v součinnosti se složkou manuální podílí na utváření vyššího stupně vlastnosti v českém znakovém jazyce.**

5.2 Stupňování adjektiv třídy B

Za účelem zjištění, zda a jakým způsobem se v českém znakovém jazyce stupňují STV, jsem respondentům předložila obrazový materiál, který obsahoval významy: „kulička“, „větší kulička“, „největší kulička“, „dům“, „vyšší dům“, „nejvyšší dům“ (o výzkumu detailně viz kap. 3.1.1.2).

Ze získaného jazykového materiálu vyplývá, že stejně jako u stupňování adjektiv třídy A, není v komunitě neslyšících utváření vyššího stupně vlastnosti substancí, u nichž STV popisují tvar a velikost, sjednoceno.

V získaném jazykovém vzorku (8 respondentů)¹²⁹ se obvykle vyskytovaly dva níže popsané způsoby utváření vyšší vlastnosti substancí, u kterých STV popisují tvar a velikost.

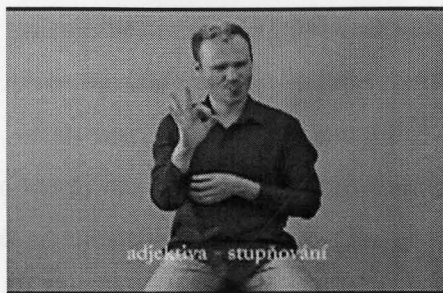
1. Artikulace substantiva, ke kterému se sekvenčně připojí STV s příslušnou intenzitou (v zahraniční literatuře jsou prostředky zesilující intenzitu významu označovány jako *intenzifikátory* (termín *intensifiers* uvádí např. Johnson a Schembri (2007)). Intenzita je ve STV vyjadřována pohybem ruky, ale také nemanuální složkou. Toto stupňování použili 2 z 8 respondentů. Příklad uvádím na obr. níže.

---

¹²⁹ Z celkového počtu 13 respondentů, kteří uváděli příklady stupňování adjektiv třídy B, jsem 5 vyřadila pro zcela evidentní posun k jazykovému kódu českého jazyka – respondenti artikulovali česká slova.

Obr. 90 malá kulička¹³⁰

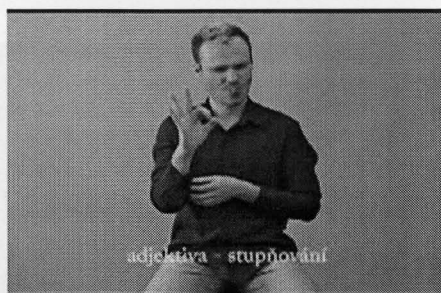

KULIČKA

svraštělé obočí

o.k. jazyk mezi zuby

větší kulička

KULIČKA

STV

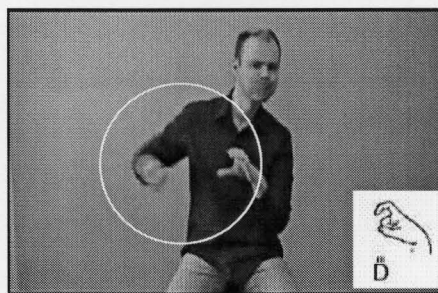
svraštělé obočí

o.k. nafouknuté tváře

největší kulička

KOULE

STV

silně svraštělé obočí

o.k. silně nafouknuté tváře

¹³⁰ Příklad viz příložené CD, soubor „stupňování“, videa č. 6.

Respondent pro větší velikost kuličky používá STV s parametrem pohybu, který opisuje větší než základní tvar kuličky, a orálním komponentem *nafouknuté tváře*. Pro největší velikost kuličky používá STV s pohybem ruky, který opisuje ještě větší tvar kuličky, a s orálním komponentem *silně nafouknuté tváře*. Respondent pro význam „největší kulička“ namísto substantiva s významem „kulička“ substantivum s významem „koule“.¹³¹

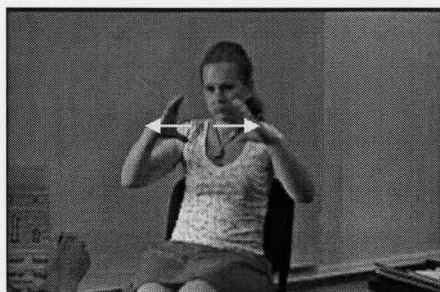
2. Ikonické tvoření vyššího stupně vlastnosti, které spočívalo ve zvětšení znaku pro substanci. Při takovém stupňování docházelo rovněž ke změně/zesílení nemanuální složky znaku. Toto stupňování použilo 6 z 8 respondentů.¹³² Příklad uvádím na obr. níže:

Obr. 91 malá kulička

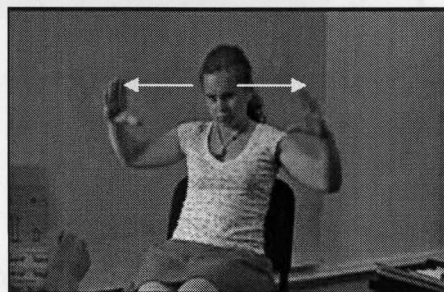
o.k. nafouknuté tváře s rázovitým výdechem

větší kulička

o.k. nafouknuté tváře s rázovitým výdechem

největší kulička

o.k. nafouknuté tváře s rázovitým výdechem

¹³¹ Analogickým způsobem tvořil vyšší stupeň vlastnosti pomocí STV i respondent na videu č. 5 - viz příložené CD, soubor „stupňování“.

¹³² Další příklady viz videa č. 2, 4, 10, 11, 13 v souboru „stupňování“ na příloženém CD.

Na rozdíl od stupňování adjektiv třídy A se respondenti u stupňování adjektiv třídy B více odlišovali v užívání manuální¹³³ i nemanuální složky znaku. Někteří respondenti např. při vyjadřování významu „větší kulička“ užívali nemanuální prvek *nafouknuté tváře* nebo *nafouknuté tváře s rázovitým výdechem*, jiní artikulovali *koutky úst dolů* v kombinaci se *svraštělým obočím*, které se při dalším stupňování modifikovalo v prvek *zvednuté obočí* a *rozšířené oči* (viz obrázky níže).

Obr. 92 malá kulička

o.k. jazyk mezi zuby

větší kulička

o.k. koutky úst dolů

největší kulička

zvednuté obočí, rozšířené oči

o.k. tvar úst ve tvaru „o“

Závěr

Na rozdíl od stupňování adjektiv třídy A se u stupňování adjektiv třídy B nepoužívají další znaky. Větší tvar a velikost substance tvořili respondenti ikonickým zvětšením znaku, případně artikulací substantiva pro daného referenta a užitím STV pro popis většího tvaru a velikosti substance, kdy se STV pro větší

¹³³ Srov. např. videa č. 5 a 6 v souboru „stupňování“ na přiloženém CD, kdy respondenti užívali pro vyjádření stejných významů odlišné STV. Dále srov. tvary rukou pro ikonické vyjádření tvarů a velikostí kuličky – např. videa č. 3, 7 a 10 tamtéž.

tvár a velikost substance vyznačoval zesílenou manuální i nemanuální složkou znaku.¹³⁴

5.3 Poznámky ke kapitole č. 5

U adjektiv obou tříd respondenti tvořili vyšší stupně vlastnosti substance. Při elicitaci stupňování adjektiv v českém znakovém jazyce jsem se setkávala s poměrně vysokou mírou nejistoty neslyšících respondentů při produkci jednotlivých stupňů. Respondenti často kombinovali jednotlivé typy stupňování. Respondent vyjádřil např. druhý stupeň znaku TRPĚLIVÝ lexikálně (přidáním znaku VÍCI!), ale znak HODNÝ stupňoval změnou uvnitř znaku. Cílem této kapitoly však nebyla snaha o vytvoření konečné klasifikace jednotlivých typů stupňování, ale snaha o stručný soupis variant tvoření vyšších stupňů vlastnosti substantiv, které jsem v materiálu českého znakového jazyka rozlišila.

Přestože jsem se setkala dokonce i s názory respondentů, že se stupňování v českém znakovém jazyce nepoužívá, z výzkumu vyplývá, že český znakový jazyk má prostředky, kterými tvoří druhý a třetí stupeň nějaké vlastnosti substance. Přestože respondenti tyto prostředky znají, nejsou při tvoření vyšší míry vlastností substancí sjednocení v jejich užívání, a kombinují je i při své vlastní produkci. Společným rysem při tvoření vyšší míry nějaké vlastnosti substance se ukázala být zesílená nemanuální činnost. Lze říci, že nemanuální složka je významným parametrem adjektiv českého znakového jazyka, která se simultánně s manuálními parametry znaku podílí na vyjádření vyšší intenzity adjektiv v českém znakovém jazyce.

---

¹³⁴ Zkoumání této problematiky by vystačilo na samostatnou odbornou práci. Jelikož jsem elicitovala pouze dva příklady podobného typu, předpokládám, že na základě většího jazykového vzorku se mohou vyskytnout další způsoby vyjadřování vyššího stupně vlastnosti substancí prostřednictvím S1V.

6. Posesivní adjektiva v českém znakovém jazyce?

V českém jazyce existuje pro vyjadřování vztahů vlastnictví a přináležitosti speciální druh adjektiv - adjektiva posesivní např. *sestřín budík*, lze ale využívat i jiné prostředky jako juxtapozice substantiva v genitivu (*budík sestry*) a posesivních pronomín (*můj, tvůj* aj...).

Jak uvádí EŠČ (2002), v českém jazyce se posesivní adjektiva utváří mutací od substantivních základů. „*Posesivní (přivlastňovací) adjektiva vyjadřují vztah (relaci) k osobě/osobám, zvířeti/zvřatům. (...) Relace může být buď individuální, nebo druhová*“ (EŠČ 2002, s. 24) Jak dále uvádí EŠČ (2002), **individuální vztah** (vztah k jedné osobě/zvířeti) vyjadřují sufixy *-ův, -ova, -ovo* (*Pepíkův, psovo, ...*) a *-in, -ina, -ino* (*Maruščin, Lenčino, ...*); **druhový vztah** (vztah k druhu) pak koncovky/suffixy *-í (kosi), -čí (králíci), -cí (teleci)* a *-ský (panský)*.¹³⁵

Až na výjimky typu hovorové podoby (např. *Novákovie rodina*) podléhají posesivní adjektiva v českém jazyce deklinaci – ohýbají se pro rod, číslo a pád.¹³⁶

Jak uvádí Čermák (2001), **posesivní adjektiva nemusí v některých jazycích existovat** - posesivní adjektiva neznají např. germánské, románské a ugrofinské jazyky. Dle Čermáka (2001) se vztahy vlastnictví a přináležitosti vyjadřují v jazycích různými způsoby, tj. nemusí se typicky vyjadřovat přídavnými jmény a zájmeny, jak je tomu v češtině. Právě z tohoto důvodu jsem porovnání vyjadřování posesivity v českém a českém znakovém jazyce věnovala zvláštní kapitolu. Vztah vlastnictví a přináležitosti lze vyjádřit i slovesem – „*srov. slovesa v čes. 'mít', angl. 'have', fr. 'avoir' aj., které však naopak např. irština a finština nemá vůbec a ruština jen zčásti. V případě absence zvláštního verbálního ekvivalentu 'mít' nastupuje obv. konstrukce slovesa být a předložky nebo pádu, srov. vedle ruštiny fin.minulla on auto 'mám auto, tj. na mně je auto', ir. Tá bróga nuá ag Máire 'Marie má nové boty, tj. je boty nové u Marie' či rom. Tut hin phral 'Ty máš bratra, tj. ty-je-bratr/Akuz. 'ap.' (Čermák 2001, s. 131)*“¹³⁷

¹³⁵ EŠČ, 2002, s. 24 rozlišuje dále adjektiva podle substance, od které jsou odvozena – např. adjektiva odvozená od apelativ (olomoucký), od názvů hmot a materiálů (kakaový) apod. Tato další kategorizace není pro tuto práci podstatná.

¹³⁶ O deklinaci posesivních adjektiv více např. Příruční mluvnice češtiny, 1995, s. 283-284.

¹³⁷ Vysvětlení zkratk „čes“ a „obv.“ – český jazyk, „obv.“ – obvykle.

Cassirer (1996) uvádí, že v některých jazycích -- např. v jazyce bakairi, v mexických a jakutských jazycích¹³⁸ je forma vyjádření vztahu vlastnictví v případě vlastnictví určité části těla nebo příbuzenstva závislá na blízkosti k „ideálnímu středu“, tedy k Já (mluvčímu). Vyjádření vlastnictví ruky tak např. v jazyce bakairi může být produkováno pouze v pevném spojení s přivlastňovacím zájmenem -- např. „moje ruka“, „jeho ruka“, „tvoje matka“ apod. Jak uvádí Cassirer (1996, s. 231), je zřejmé, že mezi subjektem (Já) a lidskými údy, popřípadě blízkými příbuznými, jde o tak blízký vztah, že v některých jazycích „...objektivní skutečnost netvoří pro názor jazyka jednu jedinou homogenní masu, která prostě stojí jako celek proti světu Já, nýbrž zde existují různé vrstvy této skutečnosti, že prostě neexistuje jeden obecný vztah mezi objektem a subjektem, nýbrž že se různé stupně objektivní navzájem zřetelně odlišují podle své větší 'blízkosti' či 'vzdálenosti' k Já.“

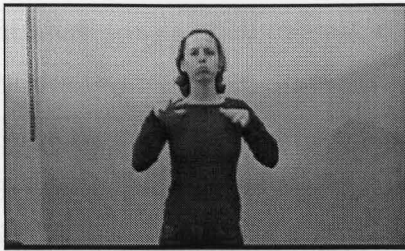
Pro porovnání jazykových prostředků pro vyjadřování vztahů přináležitosti a vlastnictví v českém a českém znakovém jazyce jsem si **zvolila individuální vztah k jedné osobě, věci nebo zvířeti**, který je, dle mého názoru, pro každou bytost vztahem základním. Od 11 respondentů jsem prostřednictvím jednoho z neslyšících respondentů elcitovala vyjádření významů těchto spojení vyjadřujících individuální vztah: „tátova bunda“, „maminčina kabelka“, „Honzův kamarád“, „Leošova kamera“, „psovo vodítko“, „sestřina/bratrova dcera“ aj., abych zjistila, zda se i v českém znakovém jazyce používá pro vyjadřování individuálního vztahu speciálního typu adjektiv, jak je tomu v jazyce českém, nebo zda se tyto vztahy vyjadřují jinými prostředky. Úkolem respondentů bylo přeložit do českého znakového jazyka konkrétní posesivní spojení psaná v českém jazyce.¹³⁹ Respondenti se při překladech posesivních konstrukcí významně shodovali – viz následující příklady:

¹³⁸ Cassirer 1996, s. 230 uvádí, že o tomto jevu v jazyce bakairi informoval K. von den Steinen, v mexických jazycích Humboldt, v jazycích jakutských Boethlingk.

¹³⁹ Vyzkoušela jsem zde i užití obrazového materiálu, avšak neslyšící zadavatel se v takovém případě při vysvětlování zadání úkolu nevyhnul uplatnění příkladu ze své strany, čímž naváděl neslyšící respondenty ke kopírování vlastního příkladu. Proto jsem zde nakonec výjimečně obrazové zadání neuplatnila.

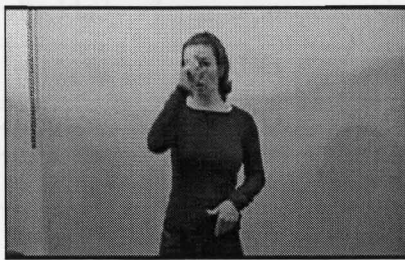
Obr. 93 tátova bunda

BUNDA

JEHO

TÁTA

BUNDA	JEHO	TÁTA	5
TÁTA	JEHO	BUNDA	3
TÁTA	BUNDA		2 ¹⁴⁰

Ve většině případů (6/10) přeložili respondenti posesivní význam „tátova bunda“ do znakového jazyka nikoliv užitím posesivního adjektiva, jak je tomu v jazyce českém, ale užitím znaku BUNDA, tedy znaku pro subjekt, o kterém se hovoří, pronomina JEHO a substantiva TÁTA. Vztah individuálního vlastnictví vyjadřovali respondenti nikoliv pomocí speciálního adjektiva podléhajícího flexi, jak je tomu obvykle v jazyce českém, ale prostřednictvím znaků v juxtapozici.

Obdobně vyjadřovali respondenti vztah vlastnictví v níže uvedených příkladech.

¹⁴⁰ V materiálu se vyskytovaly i příklady, kdy respondenti artikulovali např. znaky TÁTA-BUNDA, MÁMA-KABELKA spolu s artikulací českých slov. Tyto příklady nepovažuji za vzorek českého znakového jazyka. Jde podle mého názoru spíše o vzorek znakované češtiny, kdy respondent vkládá manuální složku znaků znakového jazyka do syntaxe české věty. Někteří respondenti překlad příkladu z neuvedených důvodů vynechali.

Překlady významu „maminčina kabelka“:

KABELKA	JEJÍ	MÁMA	3
MÁMA	JEJÍ	KABELKA	2
KABELKA	JEJÍ	MÁMA	KABELKA
KABELKA	MÁMA	JEJÍ	
MÁMA	KABELKA	JEJÍ	

Překlady významu „psovo vodítko“:

PES	JEHO	VODÍTKO	3
VODÍTKO	JEHO	PES	2
PES	MŮJ	JEHO	VODÍTKO

Překlady významu „Honzův kamarád“:

KAMARÁD	JEHO	JAN	JEHO
JAN	JEHO	KAMARÁD	2
KAMARÁD	JEHO	JAN	2

Překlady významu „Leošova kamera“:

KAMERA	JEHO	LEOŠ	4
--------	------	------	---

Rozdíly v překladech jednotlivých příkladů se týkaly zejména znakového sledu. Objevovaly se rozdíly ve znakovém sledu nejen mezi jednotlivými respondenty, ale i v rámci ukazování jednoho respondenta (viz detailní přepis excerpt v příloze č. 4). Jeden respondent užíval znakový sled v analogických příkladech různě – např. respondentka (viz video „posesivita“ č. 1) přeložila příklad „tátova bunda“ takto: BUNDA-JEHO-TÁTA a příklad „psovo vodítko“ takto: PES-JEHO-VODÍTKO; respondentka (viz video „posesivita“ č. 3) přeložila příklad „maminčina kabelka“ takto: KABELKA-JEJÍ-MÁMA-JEJÍ, příklad „psovo vodítko“ takto: PES-JEHO-VODÍTKO.

Z uvedených příkladů je zřejmé, že respondenti kladou substantivum pro přivlastňovanou věc nějaké osobě nebo zvířeti někdy na začátek, jindy na konec spojení. V rámci celého materiálu se substantivum pro přivlastňovanou věc objevovalo ve většině případů na začátku spojení. Shodným rysem příkladů je

vyjadřování posesivity **spojením substantiva a posesivního pronomina**. Pronominum kladla většina respondentů (18/31) před substantivum pro subjekt, kterému bylo něco přivlastňováno.

Respondentům jsem k překladu předložila rovněž význam „neteř“, abych zjistila, jakým způsobem se v českém znakovém jazyce vyjadřují příbuzenské vztahy. Pro překlad tohoto významu neznala většina neslyšících znak NĚTEŘ (znala jej pouze jedna respondentka). Spojení *sestřina/bratrova dcera*¹⁴¹ překládali respondenti takto:

MŮJ	BRATR NEBO SESTRA	DEIKTICKÝ ODKAZ	JEHO	DCERA		
JÁ	BRATR NEBO SESTRA	DEIKTICKÝ ODKAZ	DCERA	JEHO		
SESTRA NEBO BRATR	DEIKTICKÝ ODKAZ	DCERA	JEHO			
SESTRA	MOJE	PORODIT	MIMINKO	DEIKTICKÝ ODKAZ	MOJE NĚTEŘ ¹⁴²	

Z překladů lze vyzorovat, že se vyjadřování příbuzenských vztahů v českém znakovém jazyce odvíjí vždy od tzv. „ideálního středu“, jak označuje Cassirer (1996) antropocentrické Já. Respondenti při překladu vycházeli od své osoby – užívali zájmena JÁ, MŮJ, popřípadě neužili zájmeno žádné, jelikož hovoří-li o vlastní sestře, může být vyjádření tohoto zájmena redundantní. Stejně jako při vyjadřování vztahů uvedených výše, překládali respondenti význam „neteř“ prostřednictvím neskloněných znaků v juxtapozici.

Závěr

V českém jazyce existuje pro vyjádření vztahu vlastnictví a příslušnosti speciální druh adjektiv – adjektiva posesivní, která podléhají deklinaci. Jde o vyjadřování syntetické. V českém znakovém jazyce taková adjektiva neexistují,

¹⁴¹ V závorce bylo u českého příkladu uvedeno rovněž slovo *neteř*.

¹⁴² Vyslovováno prstovou abecedou.

jelikož se ve znakovém jazyce vztah vlastnictví a přináležitosti vyjadřuje analyticky, a to juxta pozičním **spojením substantiva pro subjekt, kterému je něco přisuzováno a posesivního pronomina**. Posesivní konstrukce vypadala nejčastěji takto: substantivum pro přivlastňovanou substanci - pronominum - substantivum pro subjekt, kterému je něco přisuzováno, nebo takto: substantivum pro subjekt, kterému je něco přisuzováno - pronominum - substantivum pro přivlastňovanou substanci.

7. Adjektiva v psané češtině českých neslyšících

Protože je český jazyk pro neslyšící cizím jazykem, dělají v něm přirozeně chyby. Psaná čeština českých neslyšících nabízí nejen možnost zjistit do jaké míry neslyšící ovládají český jazyk, a v čem by se měli případně zdokonalit, ale nabízí i možnost získat informace o gramatice znakového jazyka. Mým **předpokladem bylo, že výzkum češtiny psané neslyšícími respondenty může potvrdit či vyvrátit mnou (výše v kap. 4) uvedené závěry o gramatice českého znakového jazyka.**¹⁴³ Za tímto účelem jsem od neslyšících studentů ve věku 16-25 let ze tří různých škol a různých ročníků získala 45 česky psaných slohových prací¹⁴⁴ – popisů obrázku (viz obr. 94 níže).

Obr. 94

Popis obrázku jsem zvolila z toho důvodu, že právě ve slohovém útvaru „popis“ se zpravidla objevuje velké množství adjektiv. Navíc obrázek koresponduje s obrázkem zadaným při popisech v českém znakovém jazyce, tudíž umožňuje uvést do kontrastu oba dva materiály.

Zadání úkolu znělo takto: „Popiš co nejdetailněji veškeré osoby a předměty na obrázku.“ Studentům byl úkol zadán v českém znakovém jazyce v hodině

¹⁴³ Vzhledem k charakteru zadání úkolu se v textech neobjevil jazykový materiál dokládající způsob tvoření prostředků pro vyjádření vyšší míry vlastnosti nějaké substance v českém znakovém jazyce. V textech se rovněž neobjevovala posesivní adjektiva. Neslyšící respondenti vyjadřovali posesivitu v psané češtině pouze pomocí přivlastňovacích zájmen. Takové přivlastňování nelze považovat za chybné, avšak nenabízí potvrzení či vyvrácení závěrů učiněných v souvislosti s gramatikou znakového jazyka. Z výše uvedených důvodů se v této kapitole nezabývám potvrzením či vyvrácením závěrů učiněných o stupňování adjektiv a vyjadřování posesivity v českém znakovém jazyce.

¹⁴⁴ Všechny slohové práce jsou uloženy na přiloženém CD v souboru „slohové práce“.

českého jazyka. Obvykle byl zadavatelem neslyšící pedagog nebo pedagog za přítomnosti tlumočnicka znakového jazyka.

Ze slohových prací jsem následně vy excerpovala chyby v užívání českých adjektiv (soupis chyb viz příloha č. 5).

Chyby v psané češtině neslyšících lze klasifikovat z mnoha různých hledisek. Se zřetelem k účelu této kapitoly, kterým je podat prostřednictvím psané češtiny českých neslyšících svědectví o adjektivech ve znakovém jazyce, se zde budu podrobně zabývat zejména těmi chybami, které mohou sloužit jako doklad o výše (v kap. 4) popsané morfologii adjektiv v českém znakovém jazyce a jejich fungování ve jmenných, popř. slovesných skupinách. Takové chyby v psané češtině českých neslyšících, které odrážejí rysy znakového jazyka, lze považovat za tzv. negativní transfery neboli interference (průnik rysů mateřského jazyka do jazyka, kterému se jedinec učí). **Interference mohou být realizovány chybami různého typu a mohou se vyskytovat na všech jazykových rovinách.**

Pro přehlednost rozdělení chyb zde stručně připomenou **klasifikaci chyb podle Thomsonovy klasifikace**¹⁴⁵, která byla vytvořena pro psanou angličtinu anglických neslyšících, ale lze ji využít i pro klasifikaci chyb v psané češtině českých neslyšících. Uvedu vždy i příklady chyb, které se v mém jazykovém materiálu v souvislosti s adjektivy vyskytly. Upozorňuji, že ne všechny příklady chyb v užívání adjektiv podle Thomsonovy klasifikace jsou interferencemi ze znakového jazyka (těmi se budu zabývat v závěru této kapitoly). Thomsonovu klasifikaci zde uvádím především z těchto důvodů: (a.) nabízí termíny pro chyby, které neslyšící v psané češtině dělají („přidání“, „nahrazení/záměna“, „vynechání“, „chyby ve slovosledu“ – podrobně o nich viz níže), (b.) nabízí možnost získat stručný přehled o různých problémech (tj. nejen o interferencích), které neslyšící při užívání adjektiv v psané češtině provázejí. Tyto chyby mohou mít jiné příčiny vzniku (např. špatné naučení slova) než chyby interferenční, které vyplývají z průniku rysů znakového jazyka do česky psaných textů neslyšících.¹⁴⁶ Následně se budu zabývat chybami intereferenčními.

---

¹⁴⁵ Srov. Thomson 1936, In Quigley a Paul, 1984, s. 161 In Šebková 2008, s. 21.

¹⁴⁶ Zkoumání příčin „neinterferenčních“ chyb by mohlo být tématem jiné, didakticky zaměřené práce. Pokud se zde zabývám možnými příčinami těchto chyb, jde pouze o náměty, které by mohly sloužit k dalšímu podrobnému zkoumání.

7.1 Klasifikace podle Thomsona

Thomson (1936, In Quigley a Paul, 1984, s. 161 In Šebková 2008, s. 21) dělí chyby v psané angličtině anglických neslyšících podle jejich typu na **přidání**, **nahrazení/záměna**, **vynechání**¹⁴⁷ a **chyby ve slovosledu**.¹⁴⁸ V mém jazykovém materiálu jsem našla tyto příklady chyb v užívání adjektiv podle Thomsonovy klasifikace:

Přidání

přidání jedné nebo více hlásek v adjektivu:

Má ošiklivá prsa.

... škaredený nos ...

nadbytečné dlužení samohlásek:

Má tmávou vlasy.

Vynechání

vynechání jedné nebo více hlásek ve slově:

... divně jako zvláští.

... je vyská.

má obrovkou bradu ...

vynechání dlužení u samohlásek:

... domácí kočka ...

... velký líný Tatínek.

... má krásné účesy.

vynechání celých slov:

Kočka má bílá... Vynechání objektu v akuzativu (*barvu*).¹⁴⁹

... tatínek pořád líný ... Vynechání spony (*je*).

..., ale velké břicho. Vynechání přísudku (*má*).

V mém materiálu se nevyskytovalo mnoho příkladů přidání nebo vynechání jedné nebo více hlásek ve slově. Domnívám se, že tento fakt vyplývá ze skutečnosti, že se neslyšící učí obraz konkrétního slova jako celek.

¹⁴⁷ Jak uvádí Šebková 2008, s. 21, v jiných překladech též „výpusťky“. Srov. Macurová, 1998, s. 183.

¹⁴⁸ Srov. shrnutí příkladů chyb v psané češtině českých neslyšících - Šebková, 2008, s. 21-22.

¹⁴⁹ U tohoto příkladu může jít rovněž o záměnu sloves *mít* a *být*.

Příklady vynechání nebo přidání dloužení u samohlásek adjektiv se vyskytovalo poměrně mnoho. Lze vypožorovat, že se tyto chyby vyskytovaly častěji v kořenech adjektiv než v jejich příponách. Přestože neslyšící lidé často chybují v deklinaci adjektiv, jak se o tom zmíním níže, jsou si zřejmě vědomi dlouhé koncovky při deklinaci adjektiv podle vzorů *mladý, mladá, mladé, jarní*.¹⁵⁰

Velmi často (téměř v každé slohové práci) se v souvislosti s adjektivy vyskytovalo vynechání celých slov, zejména pak slovesné spony.¹⁵¹

Nahrazení/Záměna

Nahrazení nějakého slova slovem nevhodným:

Manžel je zlý a panovačka. Užití substantiva *panovačka* namísto adjektiva *panovačný*.

má dlouhé oči ... Užití nevhodného adjektiva *dlouhé* namísto *velké*.

... odtážené mastné vlasy. Užití nevhodného adjektiva *odtážené* namísto *stažené*.

... má špičkový nos. Užití nevhodného adjektiva *špičkový* namísto *špičatý*.

záměna hlásek:

... pruhovanami ... (pruhovanými)

Respondenti nejčastěji zaměňovali sloveso *mít* a sponový tvar slovesa *být*.¹⁵² Dále byla v pracích zaměňována adjektiva za substantiva v nominativu (*má oblečení sport; máma je těhotenství*) a užívána adjektiva nevhodná.

Chyby ve slovosledu

Obyvacím stěně je televize puštěná.

... má tělo akorat střední, krátké vlasy hnedý, nos velký ...

Tatínek je svetr červená s bílá, kalhoty modrá, ponožky bílé, papuče hnědá, vlasy hnědá, oči hnědá.

¹⁵⁰ V souvislosti s adjektivy v psané češtině českých neslyšících srov. Wagnerová, 2008, s. 167: „Velmi často se objevovaly chyby v kvantitě samohlásek (místo krátkých samohlásek byly napsány dlouhé a naopak). Tento problém se objevil nejen v koncovkách, ale i uvnitř slov.“

¹⁵¹ V souvislosti s vynecháváním slovesné spony ve jmenném přísudku, jehož jmennou část tvoří adjektivum srov. Wagnerová, 2008, s. 150: „Chybějící spona může být výsledkem ovlivnění českým znakovým jazykem, kde se spona „být“ nepoužívá.“

¹⁵² Přestože je v některých případech adjektivum ve větě užito správně (*Má těhotná*), uvádím zde příklad této chyby, jelikož je zde adjektivum součástí jmenného predikátu se sponou, ve které je chyba učiněna.

V souvislosti se slovosledem a užíváním adjektiv dělali neslyšící chyby zejména v postavení adjektiva ve funkci shodného atributu. **Adjektivum ve funkci shodného atributu kladli chybně za substantivum.**

7.2 Interference z českého znakového jazyka při užívání adjektiv v psané češtině neslyšících

Jak už jsem uvedla výše, interference jsou průniky rysů mateřského znakového jazyka do jazyka českého, kterému se respondenti učí. Zná-li pedagog neslyšících studentů gramatiku českého znakového jazyka, může snáze pochopit příčiny chyb, které neslyšící studenti v česky psaných textech dělají, a následně tyto chyby eliminovat.

Interference českého znakového jazyka do psané češtiny českých neslyšících jsou významné i pro výzkumníky českého znakového jazyka, jelikož slouží jako doklad o existenci či neexistenci jistých jazykových jevů v českém znakovém jazyce. Podmínkou pro uznání konkrétní interference je samozřejmě jejich opakovaný výskyt v textech různých neslyšících autorů. Níže popisují často opakované typy chyb v užívání adjektiv v psané češtině českých neslyšících, o kterých se domnívám, že jsou chybami interferenčními, tzn. že mohou sloužit jako doklad mnou (v kap. 4) uvedených závěrů o formě a fungování adjektiv v českém znakovém jazyce. Pro přehlednost jsem interferenční chyby rozdělila na chyby na rovině morfologické a chyby na rovině syntaktické.

7.2.1 Morfologická rovina

7.2.1.1 Chyby v deklinaci adjektiv

Sluhové práce shromážděné pro účely této diplomové práce potvrzují tvrzení Wagnerové (2008), že respondenti mají se skloňováním adjektiv problémy. V mém materiálu se stejně jako v materiálu Wagnerové (2008), objevila spojení adjektiv a substantiv, kde bylo správně skloňované pouze podstatné jméno (*má bílý barvu*) nebo přídavné jméno (*Na malé skříně ...*), ale i spojení, kde byla chybně skloňovaná obě jména (*vedle malého skříně*).¹⁵³

Nejčastější chybou bylo **uvádění adjektiv v nominativu tam, kde měla být skloňována** (*má velká hlava a prsa; má postižená noha*), špatný výběr

---

¹⁵³ Podrobně viz Wagnerová, 2008, s. 23.

koncovky deklinačního vzoru adjektiva vyplývající pravděpodobně z neznalosti rodu substantiv (*dlouhé krk; bílá kocour; má erotické časopis; tlustá muž*) ¹⁵⁴, popřípadě **špatný výběr ze souboru koncovek deklinačního vzoru adjektiva** vyplývající pravděpodobně z neznalosti předložkových vazeb (*v zadní rohu; v obývací pokoje*). Velké množství chyb dělali respondenti i v deklinaci **pluralii tantum** (pomnožných substantiv): (*... má (...) malou ústu; ... dveře (...) je otevřena.*)

Tyto chyby mohou mít mnoho příčin vyplývajících z neznalosti českého jazyka neslyšícími respondenty. Velké množství chyb v deklinaci adjektiv v psané češtině českých neslyšících však může být rovněž dokladem neexistence flexe **adjektiv v českém znakovém jazyce pro rod, číslo a pád.** ¹⁵⁵

7.2.1.2 Záměna adjektiv za substantivum v nominativu

V materiálu psané češtiny neslyšících se často vyskytovala záměna slovního druhu adjektiva za substantivum v nominativu ¹⁵⁶ (*má hnus prsu; má oblečení sport; má sport boty; nosí oblečení sport; maminka je hrůza; maminka je těhotenství* atd.). ¹⁵⁷

Tyto chyby mohou vyplývat jednak z neschopnosti respondentů vytvořit adjektivum, avšak mohou být způsobeny, dle mého názoru, vlivem českého

---

¹⁵⁴ V uvedených příkladech se nemusí jednat pouze o problém neznalosti rodu substantiva, které určuje výběr deklinačního vzoru adjektiva. Může jít i o problém v neznalosti valence slovesa *mít*, jelikož se substantiva v mnoha příkladech vyskytovala ve valenci se slovesem *mít* v nominativu namísto akuzativu. Od chybného utvoření tvaru substantiva, jakožto řídícího členu, se následně odvíjí i chybné utvoření tvaru adjektiva.

Podrobná analýza příčin těchto chyb (tj. chyb, které nesvědčí o závěrech uvedených v kap. 4 o znakovém jazyce) v deklinaci adjektiv není cílem této kapitoly ani práce, proto se zde o možných příčinách těchto chyb zmiňuji pouze v poznámce pod čarou, a to velmi sporadicky. Podrobně viz Wagnerová, 2008, s. 143.

¹⁵⁵ Srov. Šebková 2008, s. 62, která absenci skloňování slov ve větě např. adjektiv a substantiv rovněž považuje za možnou interferenci z českého znakového jazyka do psané češtiny neslyšících.

¹⁵⁶ Srov. Wagnerová, 2008, s. 136, která ve výsledcích svého výzkumu psané češtiny českých neslyšících uvádí, že se v dotaznících místo adjektiva „veselý“ (případně „smutný“) nebo jiných synonymních tvarů objevila substantiva nebo slovesa, i přes zadání úlohy, které vyžadovalo psaní adjektiv.

¹⁵⁷ Pouze v jednom případě došlo k záměně adjektiva za sloveso ... *má uvolní prsy*. Domnívám se, že příčinou zde byla podoba adjektiva *uvolněnévolné* a slovesa *uvolnit*.

znakového jazyka. V českém znakovém jazyce rovněž nelze často z formy znaku usoudit, zda se jedná o adjektivum či substantivum. Dokladem toho jsou např. právě znaky pro vyjádření významů „sportovní“, „těhotná“ a „hrozná“, které mají v českém znakovém jazyce stejný tvar jako znaky pro vyjádření významů „sport“, „těhotenství“ a „hrůza“.

Erhart (2001, s. 106) uvádí, že ... „v mnoha jazycích zcela chybí rozdíl mezi substantivy a adjektivy, ...“. Jako příklad Erhart (2001) uvádí antické gramatiky, kde se substantiva od adjektiv nerozlišovala, jelikož byl mezi těmito dvěma slovními druhy v latině a řečtině velmi malý formální rozdíl. Naopak v jazycích slovanských a germánských se adjektivum od substantiva svou formou výrazně liší.

Záměnu adjektiva za substantivum v nominativu v psané češtině neslyšících lze, dle mého názoru, považovat za interferenci z českého znakového jazyka – v českém znakovém jazyce se forma adjektiva a substantiva v mnoha případech shoduje (viz kap. 4.2.3.2).¹⁵⁸

7.2.2 Syntaktická rovina

7.2.2.1 Chyby ve slovosledu shodného atributu a substantiva

Nejčastější chybou na syntaktické rovině byla chyba ve slovosledu adjektiva ve funkci shodného atributu a substantiva. V českém jazyce se adjektivum ve funkci atributu řadí před substantivum, respondenti jej však v psané češtině často řadili za substantivum (*vlasy hnědý; nos velký; svetr červená s bílá; koberec s barvou zelená; měla strašně velkou hlavu zakřivenou; syn je našťavaný, malý vedle maminka vysoká i hubená* atd.)

Erhart (2001) uvádí příklady jazyků, ve kterých bývá slovosledné umístění adjektiv před substantivem (čeština, němčina), a za substantivem (francouzština, albánština, velština, maďarština). Jak jsem již uvedla v kap. 4.3, český znakový jazyk nerozlišuje atribut shodný a neshodný. Typické je pro český znakový jazyk pořadí, kdy adjektivum stojí za substantivem, čehož jsou časté chyby v pořadí adjektiva ve funkci shodného atributu a substantiva v psané češtině českých neslyšících dokladem.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Ve slohových pracích se bohužel nevyskytovalo dostatečné množství dokladů o shodné formě adjektiv a adverbii, ani adjektiv a sloves v českém znakovém jazyce (viz kap. 4.2.3.2).

¹⁵⁹ Srov. Wagnárová, 2008, s. 163.

7.2.2.2 Větné struktury českého znakového jazyka v českých větách

Zajímavými příklady, které mohou odhalit strukturní rysy českého znakového jazyka, jsou takové příklady, kdy respondent nezná slovo pro vyjádření určitého významu v českém jazyce, a proto musí tento význam v českém jazyce nějakým způsobem opsat.

Pozastavím se v této souvislosti nad způsobem, jakým respondenti vyjadřovali významy „pruhované tričko“ a „pruhovaná lampa“, které byly v českém znakovém jazyce vyjadřovány prostřednictvím STV, a to obvykle takto: TRIČKO/LAMPA - STV pro tvar a velikost pruhů, případně respondenti dodali i barevnost pruhů prostřednictvím znaků ČERVENÉ BÍLÉ.¹⁶⁰

V českém jazyce vypadaly překlady takto:

... má bílé tričko a čárka červená.

...lampa má bílá a čárka červená.

lampa s plátnem je červenobílý pruhovaný

... má tričko s pruhovým.

... tričko s pruhovým červenou a bílou...

... má modrý kraťasy a svetr s červenou pruh.

... má kalhoty je modrý a tričko bílý ještě červený.

... má bílé a čárky červený.

... má čárka červená.

... vedle je lampa s pruhováním.

Jak je vidět z výše uvedených vět, mnoho neslyšících respondentů neznalo české adjektivum *pruhovaný*, nebo jej užívalo chybně.

Z výše uvedených příkladů lze vypožorovat skutečnost, že respondenti ve větách do značné míry kopírují znakový strukturu českého znakového jazyka, které obsahují STV.¹⁶¹ Domnívám se, že např. věty ... *má bílé tričko a čárka červená...*; *lampa má bílá a čárka červená.*; ... *vedle je lampa s pruhováním*¹⁶² aj. mohou sloužit jako doklad mnou (v kap. 4.2.4.2) uvedené skutečnosti, že

¹⁶⁰ Viz videa č. 1-21 na příloženém CD ve složce „popis obrázku“.

¹⁶¹ Srov. Šebková 2008, s. 62, která považuje deslovný přenos větných struktur používaných v českém znakovém jazyce za možnou interferenci z českého znakového jazyka do psané češtiny neslyšících.

¹⁶² Ekvivalenty podtržených slov by byly v českém znakovém jazyce vyjádřeny prostřednictvím STV.

se STV ukazují ve spojení se substantivem pro substanci, jejíž velikost a tvar popisují.

Na základě jen několika málo příkladů chyb tohoto typu, které se ve vzorku psané češtiny českých neslyšících vyskytovaly, však nemohu říci, zda tyto chyby svědčí pro označení STV za vázané morfémy nebo za samostatné lexémy českého znakového jazyka.¹⁶³

7.2.2.3 Chybějící sponové sloveso *být* ve slovesně-jmenném predikátu, jehož jmennou část tvoří adjektivum

Respondenti ve slohových pracích často vynechávali sponové sloveso *být* (*Tatínek pořád líný ...; Maminka (...) líná ...; ... jeho syn protivný že muž vždy kouří ...* atd.).

Výše uvedené příklady jsou, dle mého názoru, dokladem skutečností uvedených v kap. 4.3.1, že: (a.) v české znakovém jazyce neexistuje slovesná spona, (b.) je složité odlišit predikativní funkci adjektiva ve výpovědi českého znakového jazyka, jelikož jsou skupiny obsahující adjektivum tvořeny substantivy a adjektivy v pozici vedle sebe beze spony a beze změny svého tvaru (např. TATÍNEK – TLUSTÝ).

Závěr

Na morfologické rovině jsem v psané češtině neslyšících objevila mnoho chyb v deklinaci adjektiv, které mohou být dokladem neexistence flexe adjektiv v českém znakovém jazyce pro rod, číslo a pád. Neslyšící chybovali také v zaměňování adjektiv za substantivum v nominativu. Jelikož se adjektiva třídy A¹⁶⁴ v českém znakovém jazyce chovají jako některé prostředky známé z jazyků izolačního typu – tzn. pouze z jejich formy nelze usoudit druh znaku, (srov. např. anglické *love* ve větách *Love is beautiful. x I love you!*) může být zmíněná záměna v psané češtině neslyšících dokladem jednotné formy některých adjektiv a substantiv v českém znakovém jazyce.

Na rovině syntaktické jsem v psané češtině neslyšících identifikovala chyby ve slovosledu shodného atributu a substantiva, které mohou být dokladem

---

¹⁶³ Je tedy rovněž sporné zařazení tohoto typu chyb do podkapitoly, která hovoří o chybách na rovině syntaktické, může se totiž v tomto případě jednat i o chyby na rovině morfologické.

¹⁶⁴ U STV jsem z důvodu nejasného zařazení na rovinu jazykového plánu otázku flexe nezkoumala.

znakosledu těchto větných členů v českém znakovém jazyce, kdy se adjektivum ve funkci atributu obvykle řadí za substantivum.

Další chyby respondentů se projevovaly kopírováním znakosledu struktur obsahujících STV do psané češtiny. Tyto chyby mohou sloužit jako doklad řazení STV za substantiva, jejichž velikost a tvar popisují.

Nakonec respondenti často vynechávali sponové sloveso *být*. Tato skutečnost, dle mého názoru, může potvrzovat závěr, že pokud se adjektiva českého znakového jazyka účastní predikátu, pak tento predikát neobsahuje sponové sloveso.

Závěr

V této práci jsem se snažila odpovědět na otázku, zda lze v českém znakovém jazyce hovořit o adjektivech jako o druhu znaku.

Pro odpověď na tuto otázku jsem využila sémantické, morfologické a syntaktické kritérium, které slouží ke kategorizaci slovních druhů v mluvených jazycích. Vycházela jsem přitom z kritéria sémantického, které se vzhledem k odlišné (vizuálně-motorické) modalitě znakových jazyků jeví být pro vymezování druhu znaků ve znakových jazycích východiskem nejvhodnějším.

Na základě zkoumaného materiálu českého znakového jazyka získaného od 21 respondentů jsem dospěla k závěru, že v českém znakovém jazyce existuje dvojitý typ prostředků vyjadřujících vlastnosti substancí:

(a.) prostředky, které vyjadřují prostý význam hodnocení bez bližší specifikace tvaru a velikosti substance – takové prostředky v práci označuji jako adjektiva třídy A.

Tato adjektiva se vyznačují stabilitou při vyjadřování manuální složky znaku (ta bývá zapisována do slovníků znakového jazyka). Výsledky mého výzkumu poukazují na skutečnost, že rovněž nemanuální složka adjektiv třídy A je v komunitě neslyšících velmi silně konvencionalizovaná a podporují teorii, že adjektiva třídy A jsou utvořena jedním kořeným morfémem, který tvoří manuální složka znaku, a jedním morfémem vázaným, jenž je tvořen složkou nemanuální.

Adjektiva třídy A nemění svůj tvar pro vyjádření gramatických kategorií. V této souvislosti se chovají jako prostředky známé z jazyků izolačního typu. Ve jmenné skupině fungují adjektiva třídy A jako atributy, jejich predikativní fungování není jednoznačně průkazné.

Adjektiva třídy A jsou v komunitě neslyšících běžně užívána a lze o nich říci, že tvoří tzv. jádro znakové zásoby.

Navrhuji tyto prostředky nazývat termínem „adjektiva“.

(b.) prostředky, které popisují tvar a velikost konkrétní substance – tyto prostředky v práci označuji jako adjektiva třídy B. Ve světové i české lingvistice znakových jazyků jsou známy pod termínem specifikátory tvaru a velikosti (size and shape specifiers).

Tyto prostředky v českém jazyce neexistují, jelikož jejich existenci modalita českého jazyka neumožňuje.

Adjektiva třídy B se vyznačují variabilitou při výběru tvaru ruky pro popis tvaru a velikosti konkrétní substance. Forma adjektiv třídy B, zejména výběr tvaru ruky a místa artikulace, závisí na popisované substantii - z tohoto důvodu nebývají součástí slovníků českého znakového jazyka¹⁶⁵. Přesto je, dle mého výzkumu, výběr tvarů rukou adjektiv třídy B v komunitě neslyšících do jisté míry konvencionalizován, stejně jako produkce jejich nemanuální složky.

Obdobně jako u adjektiv třídy A, lze považovat nemanuální prvky adjektiv třídy B za vázané morfémy, tedy prostředky s vlastní formou a významem, které jsou vázány ke kořenovému morfému - manuální složce.

V práci polemizuji nad zařazením adjektiv třídy B na určitou rovinu jazykového plánu (tj. jedná se o morfémy vázané k substantivům nebo je možné hovořit o znacích?) a přikláním k jejich pojmání jako samostatných znaků s adjektivním významem. Adjektiva třídy B se řadí vždy za substantiva, jejichž tvar a velikost popisují.

Protože se adjektiva třídy B vyznačují zvláštním typem adjektivní informace, kterou vyjadřují, a také svou formou, navrhuji neoznačovat tyto jazykové prostředky s adjektivním významem termínem „adjektiva“, ale v souvislosti s nimi nadále užívat termín „specifikátory tvaru a velikosti“ (STV).

Výše uvedené závěry jsem se pokusila ověřit na materiálu psané češtiny českých neslyšících. Celkem jsem získala 45 slohových prací, ve kterých jsem zkoumala chyby českých neslyšících v užívání českých adjektiv. V psané češtině českých neslyšících se na morfologické i syntaktické rovině takové chyby v užívání českých adjektiv, které mohou být označeny za chyby dokládající některé mnou uvedené závěry o formě a fungování adjektiv v českém znakovém jazyce, vyskytovaly.

V práci se dále zabývám otázkou stupňování adjektiv a STV. Rozlišila jsem tři různé typy stupňování adjektiv v českém znakovém jazyce: stupňování změnou uvnitř znaku, stupňování lexikální a stupňování nepravidelné. Větší tvar a velikost

---

¹⁶⁵ I přes shodný výběr tvaru ruky specifikátoru tvaru a velikosti by jinak vypadal např. zápis pro význam „puntikovaná sukně“ a „puntikované tričko“ - lišil by se místem artikulace specifikátoru tvaru a velikosti.

substance tvořili respondenti obvykle ikonickým zvětšením znaku, případně artikulací substantiva pro daného referenta a užitím STV pro popis většího tvaru a velikosti substance.

Z mého výzkumu vyplynulo, že pro stupňování adjektiv a STV v komunitě neslyšících neexistují konvencionalizovaná pravidla. Proto mnou uvedené rozdělení typů stupňování v českém znakovém jazyce nelze považovat za definitivní a předkládám je k dalšímu ověřování na větším počtu jazykových příkladů a širším počtu respondentů.

Zvláštní kapitolu věnuji v práci vyjadřování posesivity v českém znakovém jazyce. Z mého výzkumu vyplývá, že český znakový jazyk, na rozdíl od jazyka českého, nevyjadřuje vztah vlastnictví a přináležitosti speciálním druhem adjektiv. Vztah vlastnictví a přináležitosti se v českém znakovém jazyce vyjadřuje juxta pozičním spojením substantiva pro subjekt, kterému je něco přisuzováno, a posesivního pronomína.

Tuto práci lze považovat za první pojednání o tématu „adjektiva v českém znakovém jazyce“. Vzhledem k této skutečnosti, ale i vzhledem k omezenému počtu respondentů, si jsem vědoma faktu, že závěry učiněné v rámci této práce nelze považovat za definitivní, a proto je předkládám k ověřování. Adjektiva v českém znakovém jazyce si zcela jistě zaslouží větší pozornost lingvistů a měla by být podrobena dalšímu vědeckému zkoumání.

Seznam použité literatury

- *American Sign Language Grammar*. [Online]. Dostupný online na adrese: <http://en.wikipedia.org/wiki/ASL_Grammar#Placement_of_Adjectives>. Cit. 20. 4. 2008.
- BAKER, Ch.; COKELY, D. *American Sign Language: A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture: Classifier*. Washington: Gallaudet University Press, 1980, s. 287-332. ISBN 0-930323-84-X.
- BERGMAN, B. Verbs and adjectives : some morphological processes in swedish language. In: KYLE, J.; WOLL, B. *Language in Sign: An international Perspective on Sign Language*. London, 1983, s. 3-9. ISBN: 0-7099-1528-4.
- CASSIRER, E. *Filosofie symbolických forem I*. Praha: Oikoymenth, 1996. ISBN 80-86005-10-0.
- ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: ISV, 1996. ISBN 80-85866-12-9.
- ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: učební texty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0154-0.
- DUCHAŇOVÁ, E. *Český jazyk pro 5. ročník ZŠ pro sluchově postižené. Pracovní sešit I*. Praha: Septima, 1997. ISBN 80-7216-038-9.
- EMMOREY, K. *Perspectives on classifier constructions in sign languages*. Lawrence Erlbaum Associates, 2003. ISBN 0805842691.
- ERHART, A. *Úvod do jazykovědy*. Brno: MU, 2001. ISBN 80-210-2669-3.
- HAVRÁNEK, B. JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2002. ISBN 80-7168-555-0.
- HOLUBOVÁ, M. *Prostor v českém znakovém jazyce*. [Online]. Dostupný online na adrese: <http://en.wikipedia.org/wiki/ASL_Grammar#Placement_of_Adjectives>. Cit. 20. 4. 2008.
- HOMOLÁČ, J. (ed.). *Komunikace neslyšících. Sociolingvistika (antologie textů)*. Praha: FF UK, 1998. ISBN 80-85899-40-X.
- JOHNSTON, T.; SCHIEMBRI, A. *Australian Sign Language (Auslan): An Introduction to Sign Language*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2007. ISBN 0521832977.

- KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. (eds.): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 1995. ISBN 80-7106-134-4.
- KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002. ISBN 80-7106-484-X.
- KLIMA, E.; BELLUGI U. *The signs of language*. Cambridge – London: Harvard University Press, 1979. ISBN 0-674-80796-0.
- KYLE, J. G.; WOLL, B. *Sign Language. The Study of Deaf People and their Language*. Cambridge: University Press, 1985. ISBN 0-521-35717-9.
- KUCHAROVÁ, L. (ed.) *Jazyk neslyšících. Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha : FF UK, ÚČJTK, 2005.
- LEHEČKOVÁ, E. Přednáška na téma „slovní druhy“. Praha: FFUK, 18.10. 2005.
- LEUNINGER, H.; HOHENBERGER, A.; WALESCHKOWSKI, E. *Sign Language: Typology vs. Modality*. [Online]. Dostupný online na adrese: <http://www.uni-frankfurt.de/fb/fb10/KogLi/Lehrstuhl...Leuninger/Download/MIT_WP_2007.pdf>. Cit. 9. 1. 2008.
- LOTKO, E. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: VUP, 2000. ISBN 80-244-0123-1.
- LUCAS, C. *Sign Language Research*. Washington: Gallaudet University Press, 1990. ISBN 0930323580.
- MACUROVÁ, A. Jazyk a hluchota. *Slovo a slovesnost*, roč. 62, č. 2001, s. 92-104. ISSN 0037-7031.
- MACUROVÁ, A. Jazyk v komunikaci neslyšících (Předběžné poznámky). *Slovo a slovesnost*. 1994, roč. 55, s. 121-132. ISSN 0037-7031.
- MACUROVÁ, A. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka. *Speciální pedagogika*. 1996, roč. 6, č. 1, s. 5-19. ISSN 1211-2720.
- MACUROVÁ, A.; VYSUČEK, P. Poznáváme český znakový jazyk: Klasifikátorové tvary ruky. *Speciální pedagogika*. 2005, roč. 15, č. 4, s. 262-275. ISSN 1211-2720.
- MEIER, R. P. Why different, why the same? Explaining effects and non-effects of modality upon linguistic structure in sign and speech. In: CHEEK, A.; KNAPP; RATHMANN H. *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0-521-80385-3.
- McBURNEY, S. L. Pronominal reference in signed and spoken language: Are grammatical categories modality dependent? In CHEEK, A.; KNAPP; RATHMANN

- II. *Modality and Structure in Signed and Spoken Languages*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0-521-80385-3.
- MACUROVÁ, A. Naše řeč?. *Naše řeč* 81, 1998, č. 4, s. 179–188. ISSN 0027-8203.
  - MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. [Diplomová práce]. Praha: FF UK, 2007.
  - PALEK, B. *Základy obecné jazykovědy*. Praha: SPN, 1989. ISBN 80-04-22937-9.
  - POTMĚŠIL, M.; KUČERA, P. a kol. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka. Doplněk O-Ž*. Praha: Fortuna, 2006. ISBN 80-7168-946-7.
  - PŮL.PANOVÁ, L. *Osobní zájmena v českém znakovém jazyce*. [Bakalářská práce]. Praha: FF UK, 2004.
  - SANDLER, W. *Phonological Representation of the Sign: Linearity and Nonlinearity in American Sign Language*. Dordrecht: Walter de Gruyter, 1989. ISBN 9067652873.
  - *Slovník znaků křesťanských pojmů pro neslyšící*. 1. vydání, Praha: Naděje, 2001, s. 8–13.
  - SKALIČKA, V. *Typ češtiny*. Praha: SN, 1951.
  - ŠEBKOVÁ, H. *Číslovky v českém znakovém jazyce*. [Bakalářská práce]. Praha: FF UK, 2005.
  - *Typology*. [Online]. Dostupný online na adrese: <http://en.wikipedia.org/wiki/User:Ntannis/Sign_language#Typology>. Cit. 4. 1. 2008.
  - *Typological approach to the study of language* [Online]. Dostupný online na adrese: <<http://sinine.chi.cc/ehi/oppetool/lopetajad/merilin/typologic.html>>. Cit. 6. 1. 2008.
  - ŠEBKOVÁ, H. *Psaná čeština českých neslyšících v internetové komunikaci*. [Diplomová práce]. Praha: FF UK, 2008.
  - TIKOVSKÁ, L. *Klasifikátory českého znakového jazyka*. [Bakalářská práce]. Praha: FF UK, 2006.
  - VALLI, C.; LUCAS, C. *Linguistics of American Sign Language*. Washington: Gallaudet University Press, 2001. ISBN 1563680971.
  - VYSUČEK, P. *Multikanálové znaky v českém znakovém jazyce*. [Bakalářská práce]. Praha: FF UK, 2004.
  - VYSUČEK, P. *Specifické znaky*. [Diplomová práce]. Praha: FF UK, 2009.
  - VODRÁŽKOVÁ, D. *Shodová slovesa v českém znakovém jazyce*. [Bakalářská práce]. Praha: FF UK, 2004.

- WAGNEROVÁ, J. *Kategorie rodu v češtině českých neslyšících*. [Diplomová práce]. Praha: FF UK, 2008.
- WILBUR, R. B. *American Sign Language: Linguistics and Applied Dimensions*. Boston: College-Hill Press, 1987. ISBN 0316940135.
- WILCOX, P. P. *Metaphor in American Sign Language*. Washington: Gallaudet University Press, 2000. ISBN 1563680998.
- WOIL, B.; SUTTON-SPENCE, R. *The Linguistics of British Sign Language: An Introduction*. Cambridge University Press, 2004. ISBN 0521631424.
- WOIL, B. *Znakový jazyk: gramatika znakového jazyka*. [Online]. Dostupný online na adrese: <<http://ruce.cz/clanky/7/5>>. Cit. 4. 1. 2008.
- ZESHAN, U. *Sign Language in Indo-Pakistan: A Description of a Signed Language*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2000. ISBN 902722563X.
- ZESHAN, U. *Sign Language Typology - The Cross-linguistic Study of Sign Languages*. [Online]. Dostupný online na adrese: <<http://stl.recherche.univ-lille3.fr/colloques/lsf/fr/Zeshan.html>>. Cit. 4. 1. 2008.
- ZESHAN, U. Towards a notion of 'word' in sign languages. In: DIXON, R. M. W. *Word: A Cross-linguistic Typology*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0521818990.

Sekundární literatura:

- BRENNAN, M. *Dictionary of British Sign Language/English*. London, Boston: Faber and Faber, University of Durham, 1992, s. 46-67. ISBN:0-571-14346-6.
- BÍMOVÁ, P. Jazyk znakový jazyk přirozený. *Čeština doma a ve světě*, 2002, roč. 10, č. 2 a 3, s. 100-103. ISSN 1210-9339.
- MACUROVÁ, A.; HOMOLÁČOVÁ, I.; PTÁČEK, V. Výzkum komunikace neslyšících: český znakový jazyk. *Speciální pedagogika*, 1997, roč. 7, č. 3, s. 1-15. ISSN 1211-2720.
- MACUROVÁ, A. Naše řeč?. *Naše řeč* 81. 1998, č. 4, s. 179-188. ISSN 0027-8203.
- MESTHRIE, R. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000. ISBN 0748607730.
- QUIGLEY, S. P., PAUL, P. V. *Language and Deafness*. College-Hill Press: 1984. s. 141-163. ISBN 0-7099-2103-9.

- SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. 2. vyd. Praha: Academia, 1996, s. 139–156. ISBN 80-200-0560-9.
- STOKOE, W. *Sign Language Structure. The First Linguistic Analysis of American Sign Language*. Buffalo, 1960.

Zdroje obrázků:

- Obr. 2: <<http://vtipky.vena.cz/kresleny-material/jine/zdravotni/u-doktora>>
- Obr. 3: <<http://www.csflashcards.com/preview.php?id=11>>

Přílohy

Příloha č. 1: Excerpta - adjektiva ve jmenných skupinách

Příloha č. 2: Tabulka tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce

Příloha č. 3: Excerpta - STV

Příloha č. 4: Excerpta - posesivita

Příloha č. 5: Excerpta – psaná čeština

Příloha č. 6: CD s jazykovým materiálem českého znakového a českého jazyka

Příloha č. 1: Excerpta - adjektiva ve jmenných skupinách

A. Adjektiva ve jmenné skupině v pozici za substantivem – excerpta z materiálu „popis obrázku“:

OBLEČENÍ-OŠKLIVÉ
MAŠLE-BÍLÁ
ŠATY-ZELENÉ-SVĚTLÉ
BOTY-STARÉ
KALHOTY-MODRÉ-STV
MANŽELKA-UNAVENÁ
ŠATY-ZELENÉ
MAŠLE-BÍLÁ
MUŽ-TLUSTÝ
KALHOTY-MODRÉ
SYN-MALÝ
TRIKO-BARVA-ČERVENÁ-STV
MÁMA-DIVNÁ
ŠATY-ZELENÉ-STV
KLUK-MALÝ
MÁMA-DIVNÉ-STV
ŠATY-ZELENÉ-STV
PONOŽKY-BÍLÉ
BERMUDY-ZELENÉ
TRIKO-ČERVENÉ-STV
BOTY-ČERVENÉ
HLAVA-DIVNÁ
BOTY-STARÉ
SYN-MALÝ
SVÍČKA-TVRDÁ
PODLAHA-ZELENÁ
KOČKA-BÍLÁ
KALHOTY-MODRÉ
TRIKO-STV-ČERVENÉ-BÍLÉ
KALHOTY-ZELENÉ
TÁTA-STARÝ-ŠKAREDÝ

KALHOTY-MODRÉ
 PONOŽKY-BÍLÉ
 KALHOTY-ZELEŇÉ
 KALHOTY-MODRÉ
 MÁMA-STARÁ
 OBLEČENÍ-ZELEŇÉ
 HLAVA-ČERVENÁ
 TRIKO-BÍLÉ-ČERVENÉ-STV
 KOČKA-BÍLÁ-STV-HUBENÁ
 KOČKA-HUBENÁ-STV
 ŠATY-ZELEŇÉ
 OBLEČENÍ-ČERVENÉ-STV
 BOTY-ČERVENÉ
 OBLEČENÍ-BÍLÉ-STV
 OBLEČENÍ-ČERVENÉ-BÍLÉ-STV
 KALHOTY-ZELEŇÉ
 UBRUS-BÍLÝ
 OBLIČEJ-OŠKLIVÝ
 MANŽELKA-UNAVENÁ
 MUŽ-TLUSTÝ
 LAMPA-ČERVENÉ-BÍLÉ-STV
 KOČKA-BÍLÁ-HUBENÁ-STV
 TAŠKA-ČERVENÁ
 TRIKO-BÍLÉ-ČERVENÉ-STV
 KABELKA-MALÁ-STV
 BOTY-ZAVÁZANÉ
 SYN-MALÝ
 TRIKO-STV-ČERVENÉ-BÍLÉ
 PONOŽKA-STV: 2¹⁶⁶
 KABELKA-STV: 2
 TAŠKA-STV: 4
 NOS-STV: 4

---

¹⁶⁶ Číslo značí počet výskytu v materiálu.

KVĚTINA-STV: 2
 TRIČKO-STV pro pruhy: 3
 OBRAZ-STV: 2
 SVÍČKA-STV: 4
 TELEVIZE-STV: 5
 STŮL-STV: 6
 VLASY-STV: 5
 PRSA-STV: 4
 BOTA-STV: 5
 ŠATY-STV: 2
 DVEŘE-STV: 1
 OBRAZ-STV: 4
 LAMPA-STV: 6
 SVÍČKA-STV: 1
 KOČKA-STV: 2
 KOŠILE-STV: 1
 CIGARETY-STV: 1
 KVĚTINÁČ-STV: 1
 OKO-STV: 1
 KRK-STV: 1
 RUKÁV-STV: 1
 KAKTUS-STV: 1
 GUMÍČKA-STV: 1
 BŘICHO-STV: 1
 NOHA-STV: 1

B. Adjektiva ve jmenné skupině v pozici před substantivem – excerpta z materiálu „popis obrázku“:

MODRÉ-KALHOTY
 MODRÉ-KRAČASY
 BÍLÉ-PONOŽKY
 ČERVENÉ-PRUHY
 BÍLÉ-OBLEČENÍ
 ČERVENÉ-PRUHY
 ČERVENÉ-PRUHY

ZELENÉ-ŠATY
BÍLÉ-PONOŽKY
ZELENÉ-KALHOTY
MODRÉ-KALHOTY
BÍLÉ-ČERVENÉ-PRUHY
BÍLÁ-KOČKA
ČERVENÉ-BOTY
MODRÉ-KALHOTY
BÍLÉ-PONOŽKY
MODRÉ-KALHOTY
MODRÉ-KALHOTY
ČERVENÝ-STV
BÍLÉ-OBLEČENÍ
ČERVENÉ-STV

C. Užití znaku TYP ve výpovědích

TÁTA-TYP-STV pro velikost a tvar brady
TYP-OBRAZ-SLUNCE-klasifikátor pro umístění
STŮL-TYP-STV pro velikost a tvar stolu
KALHOTY-TYP-MODRÉ
BOTY-TYP-STV pro velikost a tvar bot
KOČKA-TYP-HUBENÁ-STV pro velikost a tvar těla
MÁMA-POSTAVA-TYP-PRSA- STV pro velikost a tvar prsou
BŘICHO-JAKO-TYP-TĚHOTNÁ
KALHOTY-TYP-MODRÉ
LAMPA-TYP-STV pro velikost a tvar lampy
VLASY-TYP-JAKO-DĚDEČEK
VLASY-TYP-PLĚŠKA- STV pro velikost a tvar vlasů
MUŽ-OBLEČENÍ-TYP-STV STV pro velikost a tvar pruhů
KALHOTY-MODRÉ-TYP
OBLÍČEK-TYP-STV pro velikost a tvar vlasů- STV pro velikost a tvar nosu
KALHOTY-TYP-ZELENÉ
TRIKO-TYP-STV pro velikost a tvar pruhů
ŽENA-TYP-OBLEČENÍ-ZELENÉ
PRSA-STV pro velikost a tvar prsou-TYP

SKŘÍŇ-TYP-ZASOUVACÍ
OSOBA-TYP-LÍNÝ-TLUSTÝ

Příloha č. 2: Tabulka tvarů ruky užívaných v českém znakovém jazyce

Skupina	a) $\circ$	b) γ	c) $\wedge$	d) '	e) $\equiv$	f) '°	g) $\frac{1}{2}$	h)	
A									Zavřená ruka
O									
C									Skláčená ruka
B									
5									Ruka s prsty u sebe
Y									
D									Prsty vyjmuté ze zavřené dlaně
V									
P									
I									
Y									
R									

Příloha č. 3: Excerpta – STV

A. STV v postpozici za substantivem.

PONOŽKA-STV: 2¹⁶⁷

KABELKA-STV: 2

TAŠKA-STV: 4

NOS-STV: 4

KVĚTINA-STV: 2

TRIČKO-STV: 5

OBRAZ-STV: 2

SVÍČKA-STV: 4

TELEVIZE-STV: 5

STŮL-STV: 6

VLASY-STV: 5

PRSA-STV: 4

BOTA-STV: 5

ŠATY-STV: 2

DVEŘE-STV: 1

OBRAZ-STV: 4

LAMPA-STV: 6

SVÍČKA-STV: 1

KOČKA-STV: 2

KOŠILE-STV: 1

CIGARETY-STV: 1

KVĚTINÁČ-STV: 1

OKO-STV: 1

KRK-STV: 1

RUKÁV-STV: 1

KAKTUS-STV: 1

GUMIČKA-STV: 1

BŘICHO-STV: 1

NOHA-STV: 1

---

¹⁶⁷ Číslo značí počet výskytu v získaném materiálu (popis obrázku).

B. STV bez vyjádřeného substantiva/ikonické vyjádření tvaru a velikosti

Ø| STV pro velikost a tvar nosu: 4

Ø| STV pro velikost a tvar zubů: 4

Ø| STV pro velikost a tvar krku: 3

Ø' STV pro velikost a tvar vlasů: 3

Ø| STV pro velikost a tvar ucha: 3

Ø| STV pro velikost a tvar oka: 3

Ø| STV pro velikost a tvar pusy: 2

Ø' STV pro velikost a tvar ocasu

Ø STV pro velikost a tvar čela

Ø STV pro velikost a tvar prsou: 2

Ø| STV pro velikost a tvar hlavy

Příloha č. 4: Excerpta – vyjadřování posesivity

video č. 1

PRAHA MOST (artikulace pražský most)
KOSTEL-JEHO-UMÍSTĚNÍ-MĚSTO-FRÝDEK
BUNDA-JEHO-TÁTA
NETEŘ
KABELKA-JEJÍ-MÁMA
PES-JEHO-VODÍTKO

video č. 2

PRAHA-MOST
FRÝDEK-KOSTEL
TÁTA-JEHO-BUNDA
MUJ-BRATR-NEBO-SESTRA-ODKAZ-JEHO-DCERA
MÁMA-JEJÍ-KABELKA
PES-JEHO-VODÍTKO

video č. 3

MOST-PRAHA
KOSTEL-FRÝDEK
TÁTA-JEHO-BUNDA
JÁ-SESTRA-NEBO-BRATR-ODKAZ-DCERA-JEHO
KABELKA-JEJÍ-MAMA-JEJÍ
PES-JEHO-VODÍTKO

video č. 4

PRAHA-MOST (artikulace)
FRÝDEK-KOSTEL (artikulace)
TÁTA-BUNDA (artikulace)
NETEŘ (artikulace)
MÁMA-KABELKA (artikulace)
PES-VODÍTKO (artikulace)

video č. 5

PRAHA-MOST (artikulace)

FRÝDEK-KOSTEL (artikulace)

TÁTA-BUNDA (artikulace)

SESTRA-NEBO-BRATR-ODKAZ-DCERA-JEHO

MÁMA-KABELKA (artikulace)

PES-VODÍTKO (artikulace)

video č. 6

PRAHA-MOST

BUNDA-JEHO-TÁTA

KABELKA-MÁMA-JEJÍ

PES-VODÍTKO

KAMARÁD-JEHO-JAN-JEHO

KAMERA-JEHO-LEOŠ

video č. 7

PRAHA-MOST

BUNDA-JEHO-TÁTA

BUNDA-JEJÍ-MÁMA

VODA-MISKA-PES-MÁ

JAN-JEHO-KAMARÁD

KAMERA-JEHO-LEOŠ

video č. 8

PRAHA-MOST

PES-VODÍTKO

KABELKA-JEJÍ-MÁMA

video č. 9

PRAHA-MOST

-

BUNDA-JEHO-TÁTA

-

KABELKA-JEJÍ-MÁMA
VODÍTKO-JEHO-PES
KAMARÁD-JEHO-JAN
KAMERA-JEHO-LEOŠ

video č. 10

PRAHA-MOST
BUNDA-JEHO-TÁTA
KABELKA-JEJÍ-MÁMA
VODÍTKO-JEHO-PES
KAMARÁD-JEHO-JAN
KAMERA-JEHO-LEOŠ

video č. 11

PRAHA-MOST
FRÝDEK-KOSTEL
TÁTA-JEHO-BUNDA
SESTRA-MOJE-PORODIT-MIMINKO-ODKAZ-MOJE-NETERĚ (prstovou
abecedou)
MÁMA-KABELKA-JEJÍ
PES-MŮJ-JEHO-VODÍTKO

Příloha č. 5: Excerpta – psaná čeština

sluh č. 1

Má zelený šaty.
Má velká hlava a boty.
... má tenký vlasy.
Má dlouhé ruky.
... má červená hlava.
Má ... zelený kratsy.
Má červený boty.
Má bílé tričko a čárka červená.
Má modrý kalhoty a červený pantofle.
Kočka má bílá a šedá.
Má krátký nohy.
Skříň je velký a hnědý.
... lampa má bílá a čárka červená.
Stolečka je kulatý.

sluh č. 2

... vedle je malý skříň ...
Máma je hlava velká ...
... čelist je malý.
Nos je červená ...
Břicho vypadá jako tehatá.
Nohy je větší a hubený.
... hlava je jako zlý.
Je velký boty.
Vlasy je hnědý.
Je nos velký a červený.
Kalhoty je modrý.
Rodiče jsou chudý.

sluh č. 3

... v starém domů.
... nosí zelenou šaty a kabelku.
... má hnědou vlasy.
Hlava je svalnatá ...

... dlouhé krk.

Máma stojí vedle malý syn je malý ...

... má dvou uši ...

... má dlouhé oči ...

... má červenou boty.

... má červenou pantofle.

(Tatínek) je pohodý ...

... je bílý chlupy ...

... malé byt.

Velký skříň ...

... lampa má bílou a červenou barvu a je hustá tyčinka.

sloh č. 4

... má těhotná.

Maminka (...) líná ...

sloh č. 5

... dolní skříně jsou 2 šuplíky ...

Na zemi je koberec s barvou zelená ...

... kruhová dřevěná nízká stůl.

... lampa s plátnem je červenobílý pruhovaný.

(pan) je tlustej, mrzivej ...

... špičkový nos ...

... vlasy má hnědou hustou.

Na malé skříně ...

... bílá kocour.

sloh č. 6

... má velká hlava a prsa.

... má baloun jako mozek.

Syn je tlustý a dlouhý boty.

... má obrovkou bradu ...

sloh č. 7

... má velká hlava.

... má velkou nos.

sloh č. 8

Máma je tiskna ...

Máma má hlavu jako balónku ...

... kočka je zlý.

sloh č. 9

(má) velkou mozku a divná postava ...

... jeho syn protivný že muž vždy kouří ...

... má postižené noha ...

sloh č. 10

... není velmi slušným.

... má hnus prsu ...

... má hlavu jako balónku.

... syn ho zlý ...

Tatínek pořád líný jako blbý ...

sloh č. 11

Malí chlapec ...

sloh č. 12

Máma je vysoká postava.

... má tričko s pruhovaným ...

Má šedé barvy na tělo.

sloh č. 13

V obývací pokoje ...

... sedí na červenou židli ...

(má) hnědou papuče.

... na zelené koberci ...

S obývacím pokoje ...

... je v dlouhé a zelené šatech.

... má zvadlou prsu.

... odtažené masné vlasy ...

sloh č. 14

Kočka je hodná tak barva je bílá.

sloh č. 15

... stojí vedle malá skříň ...

... má bílou tělo.

... má sukně a bílou šaty.

Koberec je zelené.

sloh č. 16

... (má) velký ucho jako koule ...
... má velká lebka jako míč a malá obličej ...
... (má) malý krk jako tůžka ...
... (má) malé uši jako motýle ...
... měla křivou nohy.
... (nosí) bílá ponožky.
... (má) obličej jako zlý a starý.
... nosí oblečení jako léto ...
... má dlouhé ústy a hlava jako čtverec ...
Tlustá muž ...
... s červenou hlavu ...
Měli kočku a velká kočka a bílá.

sloh č. 17

... byly hrozný lidí ...
Maminka měla strašně velkou hlavu zakřivenou ...
... zůstal je jak malý preck ...

sloh č. 18

... vypadá ošklivě velké hlava ...
Na skříňkou je dlouhý svíčka.
Vedle ... je lampa – stojící.

sloh č. 19

... na hlavě je velké mozků jako ufo.
Na hlavě je málo vlasy ...
... má nos jako klobásu.
Maminka je nos jako čarodějnice.
Dítě je malá než maminku.
Kočka je hlubená a je šedý srst.
Poslední skříňě stojí květináč jeho pták.
Koberec je zelená ...
Lampa je historické ...
... je plně bílé.
... má boty jako staré.
... je erotické obrázku.

sloh č. 20

V (...) pokoji jsou (...) malý skříň...
...police je krásný květináč s kytkou.
Obraz je vedle malého skříní,...
... do obývacího pokoji.
...vypadá silný jako chlap.
... uši jako medvěd ...
... tričko s pruhovaným červenou a bílou ...
... má stejné dlouhý a velký nos jako syn.
Je dědičné.
... má (...) velká hlava, střední oči, škaredený nos, malou ústu.

sloh č. 21

Máma a jeho syn ...
Táta má na sobě červenobílými pruhovanými, modré kalhoty.
Má dlouhý červeně nos.
Na hlavě hnědé oči, hnědé vlasy a celá hlava jako balón.
Vedle (...) je (...) hnědý skříň.
Vedle (...) hnědého skříňu ...
... pruhovaná umělová hmota
... jsou zelená koberec.
... malý široký hnědý skříň.
... je (...) vymalovaný bílou barvu ...
Máma je těhotenství.
... má dlouhý bílý rukáv a krátké zelené kalhoty.
... drbná s žlutočervenými brvami jako žhavá slunce.
Vedle chodby je celá žlutá barva, ale červená barva je dveře, ...

sloh č. 22

V obývací pokoj ...
Maminka asi má těhotná.
Maminka divné hlava.
Maminka je hrůza.

sloh č. 23

V obývací pokoji ...
... tričko má červené a bílé, kalhoty má modrý ...

Hlavu má jako koule.
Syn je našťvaný, malý vedle maminka vysoká i hubená.
Kočka (...) má chytrá.
Maminka už má těhotná ...
... bydlí v rodinně domě = vesnice.

sloh č. 24

Chlapec vypadá našťvaný.
Paní vypadá jako překvapená.
... nosí světlá zelená šaty.
... má modrý kraťásky a svetr s červenou pruh.
... má pruhové tričko ...
Kočka je bílá s flekem šedá.

sloh č. 25

... má bílý barvu.
Skříň je hnědý.
Křeslo je červený.
... má kalhoty je modrý a tričko bílý ještě červený.
... má šaty je zelený.
... domácí kočka ...

sloh č. 26

-

sloh č. 27

... kočka je barvu bílá.
Tatínek je svetr červená s bílá, kalhoty modrá, ponožky bílé, papuče
hnědá, vlasy hnědá, oči hnědá.
...má šaty zelené, ponožky bílá, boty hnědá, vlasy černá, oči hnědá.

sloh č. 28

... maminka hadali (...) pán, moc líný.
... má problémy, protože velký líný Tatínek.

sloh č. 29

... je bílé kočka ...
... vedle dlouhý lampa ...
... otec je líný.
... zelený koberce, červené křesla ...

sloh č. 30

... má dlouhé nos
... má krásné účesy
... má uvolní prsy.
...(ona) budu těhotná.
... má oblečení fotbal.
Je malý krásné, je dlouhé nosu jako manžel, malé uši a krátké vlasy.
Má krátké tričko ...
Manžel je zlý a panovačka.
...rád sedí na křesle, je pohodové křeslo.
... je taková mláda...

sloh č. 31

... s její ošklivými synem.
Maminka je vysoká, její obličej je velké čelo ...
Má bílou mašle na vlasy.
... prsy nejsou hezký tvar a její břicho je zvětši ...
Ona se nosí zelenými šatami (...), bílými ponožkami a hnědými botami.
... vydrží na ruku červenou taškou.
... stojí vedle její syna.
... vypadá frajer.
... vypadá opravdu našťavaného kluka.
... krk je krátké tenký.
... nosí bílou mikínu s červenou pruhovanou barvou, modrými šortkami
s bílou

sloh č. 32

V obývacím pokoji je tak střední.
... podlaha je zelený koberec.
... na konferenční stoli ..
... vypadá jako divná.
Má zelený šaty.
... je štíhlá a úzký krk.
... má malé dlouhé prsa.
... má dvoupruhované tričko.
... má krátké malé vlasy.

... má dlouhé ocas.

Komoda je hědná ...

sloh č. 33

Obyvací pokoj tvar je čtverec.

... velký sřín ...

Uprostřed je stolní, (...)

... má tričko červenobílý barvy ...

... má dlouhý kalhoty modrá barva (...) bačkory je červená barva

Bílá kočka.

... nosí krátký kalhoty ...

sloh č. 34

... má málo vlasů hnědé s mašlí, malí uši ...

... zed' má bílou barvu a zelený koberec.

Na chodbě (...) svítí žlutou barvou, červené dveře a žlutý koberec.

sloh č. 35

... má bílý kočka.

Levý roh je obrázek.

... má dlouhá papuče, bílá s červenou tričko a tlustý.

... má (...) zvlastní plava noha.

... je (...) moc zlý na obličej.

... je hnědčí barvu.

sloh č. 36

... vedle pravý střední obráz ...

... má tělo akorat střední, krátké vlasy hnědý, nos velký ...

... má tělo trochu střední a stará paní.

... má vlasy dlouhý a hnědá a hubená ruce a nohy.

... má velké nos a uši.

... má (...) sport boty.

... má zelená barva.

... Obyvací pokoji jsou slušné chování ...

... má velké obličej a hodně vousy a velká uši.

... mají hodně různá barva ...

... má hnědá miska

... má bílá barva.

... má barva žluté.

sloh č. 37

... je bílý barva.

Na stole jsou zelená barva ...

... dveře (...) je otevřená.

... má pravá noha ...

... sklenky pro víno a sklo pro šampanz ...

... nosí malá taška ...

... šaty má zelené barvu ...

... má hubená krk ...

... měl velký uši ...

... měla bílá barva ...

... měl tričko jako přechod pro chodce!

... měl také velký papuce ...

... můž a měl žluté tričko a (...) má celý vousy a měla vlasy jako čert.

... zásuvka pro světla

... je pravá noha (...) a levá noha jsou divné jako zvlášť.

sloh č. 38

Má červenou a bílou barvu.

Má dlouhě tyč.

Máma je tehotná, ale je ošklivá postava.

Má tmávou vlasy a černou oči.

Má dlouhou nos a uši.

Syn je nejmenší.

Nosí oblečení sport.

... nosí červenou boty ...

... normální člověk ...

nosí starou oblečení.

Má hodně chlupy. (kočka)

Chlupy je bílá.

sloh č. 39

... je vyská a štíhlá, ale jenom velké břicho.

Je zelený šaty.

Nohy je dlouhý.

Má ošklivá prsa.
Má velká hlava.
... chlapec je ošklivý ...
..., ale velké břicho.
Má červená obličný.
... má bílé a čárky červený.
Trenka má zelená.
Boty má červený.
... má modrý kalhoty.
Má velký nohy.
... má čárka červená.
Televize má černá a velký.
Židle má červené.
Kočka má bílá a málo šedá.
... má krátký nohy.

sloh č. 40

Na zemi má zelený koberec.
... stojí vedle hnědou skříňku.
... je vysoký a tlustý.

sloh č. 41

... byl velmi nepracovitý, líný, závislý, nepořádný.
... hledá jinou kluka ...
... měla obrovskou hlad.

sloh č. 42

sloh č. 43

... má na sobě noční košile
(má) vypuklé oči.
... má dlouhé pánské boty
... v zadní pravém rohu

sloh č. 44

... má jeden zub na horní řezaku.
(má) skříví nos.
(je) naštvání kluk ...
má dlouhé oči ...

Má křiví krk,
Je střední tlustý.
(má) triko pruhované a dlouhé kalhoty.
Bradu má dole a oholený.
Oči má vykukle ...
Vedle syna je malý, šuplíkový skříň.
Naproti obývací stůl je ...
Obývacím stěně je televize puštěná.

sloh č. 45

... má velkánskou hnědou papuč.
... má velkou břicha ...
... má otevřenou ústu ...
... vedle je lampa s pruhovaným a na okraji má hačky.
... je nějaký skříň ...